

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**UNESCO TEHLİKEDE OLAN DÜNYA MİRAS
ALANLARINDA SOMUT VE SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRASIN KORUMA SORUNLARI
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Zeynep Berfin ERSAYIN

Ekim, 2023

İZMİR

**UNESCO TEHLİKEDE OLAN DÜNYA MİRAS
ALANLARINDA SOMUT VE SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRASIN KORUMA SORUNLARI
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

**Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı**

Zeynep Berfin ERSAYIN

Ekim, 2023

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

ZEYNEP BERFİN ERSAYIN tarafından **PROF.DR. NEZİHAT KÖŞKLÜK KAYA** yönetiminde hazırlanan “**UNESCO TEHLİKEDE OLAN DÜNYA MİRAS ALANLARINDA SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUMA SORUNLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME** ” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Nezihat KÖŞKLÜK KAYA

Danışman

Prof.Dr. Ali Kazım ÖZ

Jüri Üyesi

Doç.Dr. Cengiz GÜRBİYİK

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Okan FISTIKOĞLU

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Değerli bilgi birikimi ve deneyimlerini benimle paylaşarak, beni hem akademik yönden geliştiren hem de destekleri ile tez çalışma sürecimde bana önemli katkıları bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Nezihat Köşklük Kaya'ya,

Hayatım boyunca hiçbir zaman maddi manevi desteklerini eksik etmeyen, bana her anlamda koşulsuz güvenen, sevgili annem Asuman Ersayın ve kardeşim Berkan Ersayın'a,

Mimarlık eğitimim sürecinde benim hem mesleğime hem de kültürel mirasa olan ilgime yön veren sevgili merhum babam Volkan Ersayın'a,

Akademik hayata atılma sürecimdeki teşvikleri ve bu süreçte yaşadığım zorluklardaki destekleriyle beni cesaretlendiren değerli arkadaşım ve meslektaşım Gülşah Birler'e,

İhtiyaç hissettiğim her anda destekleriyle yanımda olan Taylan Özgür Bağış, Şahmerdan Şahin, Özge İnanlı ve Burcu Ökmen Altaş'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hepinize sonsuz teşekkürlerimle...

Zeynep Berfin ERSAYIN

UNESCO TEHLİKEDE OLAN DÜNYA MİRAS ALANLARINDA SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUMA SORUNLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ

UNESCO, 1972 yılında gerçekleştirdiği Genel Konferansı'nda kabule edilen Dünya Mirası Sözleşmesi, miras kavramı ve kültürel mirasın korunmasının gerekliliğini, tüm ülkelerin kendi sınırlarında bulunan Dünya Miras Alanları'nı korumakla kalmayıp, diğer ulusların miraslarını da koruması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte çeşitli nedenlerle tahribata uğrayan Dünya Miras Alanları'nın korunması ve bu alanların yaşatılması gerekliliği verilen zararın tüm dünyayı etkileyeceği bu sözleşme kapsamında ele alınmıştır. Sözleşmenin 11. maddesinde de UNESCO'nun, çeşitli riskler karşısında tehlikeye giren dünya miras alanlarının "Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi (TADML)" başlıklı listesi altında, miras alanlarının durumları gerektirdikçe düzenleyeceği, güncelleyeceği ve yayınlayacağını belirtilmiştir.

TADML'ye doğal ve kültürel miras alanlarını oluşturan varlıkların, çeşitli yangınlar, depremler, volkanik patlamalar, su baskınları gibi doğal kaynaklı tehlikelerin yanında hızlı ve çarpık kentleşme, yoğun turizm yükü, toprağın yanlış kullanım ve mülkiyetindeki değişikliklerin neden olduğu tahribat, çeşitli nedenlerle kültürel bir varlığın terkedilmesi, varlıkların çeşitli doğal afetler yaşaması, varlıkların içerisinde silahlı bir çatışmanın çıkması veya olası çatışma tehdidi gibi insan kaynaklı riskler ile tehlikelerin tehdidi altında bulunan alanlar alınmaktadır. Ocak 2023 itibarıyla TADML'de Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'nde 16'sı doğal, 39'u kültürel olmak üzere 55 alan bulunmaktadır.

UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından, 1979'dan bugüne kadar miras alanlarının korunma durumlarının süreç içerisindeki gelişimi ve potansiyelini tanımlamak amacıyla kapsamlı analiz ve raporlamalarını içeren Koruma Durumu Sistemi hazırlanarak veri tabanı oluşturulmuştur. KDS veri tabanı DMA'ların son yıllarda karşı karşıya kaldığı riskleri tespit ederek, anlamak için önemli bir kaynak olmuştur. Hazırlanan çok sayıda analiz ve rapor çalışmalarında çeşitli doğa ve insan

kaynaklı risklerden etkilendiği UNESCO tarafından belirtilmiştir. Bu raporlar sonucunda yayınladığı uygulama rehberlerinde UNESCO, bu alanların risk faktörlerini belirtmiştir.

Kültürel miras değęrlerinin tehlike altına alınmasına neden olan faktörleri, doğal ve insan kaynaklı olarak iki ana başlıkta ele alan bu Çalışma kapsamında, Dünya Miras Alanları'nın tehlikeye girme nedenleri risk etmenleri başlıkları ile incelenmiştir. Bu incelemeler sonucu kültürel miras alanlarında somut ve somut olmayan miras değęrlerine etkileri ortaya çıkarılmıştır. Bu etkilerin miras alanlarında yarattığı doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkan sorunlar belirlenmiş ve tez çalışmasının son bölümünde bu alanlardaki koruma sorunları değęrlendirilmiřtir.

Anahtar kelimeler: UNESCO, Dünya Mirası, Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi, Dünya Miras Sözleşmesi, doğal ve insan kaynaklı riskler

AN ASSESSMENT OF THE CONSERVATION ISSUES OF TANGIBLE AND INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN UNESCO ENDANGERED WORLD HERITAGE SITES

ABSTRACT

The World Heritage Convention, acknowledged at the UNESCO General Conference in 1972, universalized the concept of world heritage and the necessity of preserving cultural heritage that each country should not only conserve the World Heritage Sites on its territory, but also conserve its national heritage.

Moreover, the necessity of conserving and maintaining the World Heritage Sites, which have been demolished over time due to various reasons, the necessity of conserving, increasing, and disseminating information that the damage will affect the whole world, has also been addressed within the scope of this Convention. Article 11 of the Convention states that UNESCO will organize, update, and publish a list of world heritage sites endangered in the face of various risks under the heading "List of World Heritage in Danger (LOWHID)". In this context, it has been decided to include the heritage area in LOWHID if there is a potential, serious or specifically threatening risk factor and if important practices are required for its conservation.

The List of World Heritage in Danger includes the fact that the assets that make up the cultural and natural heritage are affected by various disasters and earthquakes, fires, landslides, changes in water level, volcanic eruptions, natural hazards such as floods and tidal waves, as well as rapid and distorted urbanization, intensive tourism burden, destruction caused by changes in the misuse and ownership of land, abandonment of a cultural asset for any reason; areas threatened by human-induced risks and hazards, such as the outbreak of an armed conflict or the possible threat of conflict. There were 55 sites, 16 of which were natural and 39 of which were cultural on the List of World Heritage in Danger.

The UNESCO World Heritage Committee has created a database of the State of Conservation System, which includes comprehensive analysis and reporting to identify the development and potential trends in the state of conservation of heritage

sites over time from 1979 to the present. The database is an important resource for understanding the risks to which DMAs have been exposed over the last century. In numerous State of Conservation Reports, UNESCO has identified that heritage sites are exposed to various natural and man-made risks. In the implementation guidelines published because of these reports, UNESCO has identified the risk factors on these sites.

In this study, which deals with the factors that cause cultural heritage values to be endangered under two main headings as natural and human-induced, the reasons for the danger of World Heritage Sites are examined under the headings of risk factors. As a result of these assessments, the effects on tangible and intangible heritage values in cultural heritage sites have been revealed. The conservation issues caused directly or indirectly by these impacts on heritage sites have been revealed and the conservation issues in these sites have been assessed in the last part of the thesis.

Keywords: UNESCO, World Heritage, List of World Heritage in Danger, World Heritage Convention, natural and human risks

İÇİNDEKİLER

	Page
YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xvi
BÖLÜM BİR - GİRİŞ	1
1.1 Çalışma Amacı	1
1.2 Kapsam	1
1.3 Yöntem	2
BÖLÜM İKİ - UNESCO VE DÜNYA MİRASI.....	4
2.1 Dünya Miras Listesi	10
2.2 Koruma Durumu Bilgi Sistemi	11
BÖLÜM ÜÇ TEHLİKE ALTINDAKİ DÜNYA MİRASI LİSTESİ.....	14
3.1 Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne Giriş	17
3.2 Tehlike Altındaki Dünya Mirası İçin Gerçekleştirilen Çalışmalar.....	18
3.2.1 Acil Durum Yardımı	22
3.2.2 Koruma ve Yönetim Yardımı	22
3.2.3 Hazırlık Yardımı	23
3.2.4 Diğer Yardım Türleri	23
3.3 Tehlike Altındaki Dünya Kültür Mirası Listesi'nden Çıkarılma.....	25
BÖLÜM DÖRT - UNESCO TEHLİKE ALTINDAKİ DÜNYA MİRAS ALANLARINDAKİ RİSKLER	29

4.1 TADML’de Yer Alan Miras Alanlarında Doğal Kaynaklı Riskler	33
4.1.1 Fiziksel Çevreye Etki Eden Yerel Etkiler	34
4.1.2 İklim Değişikliği ve Şiddetli Hava Olayları	42
4.1.3 Ani Ekolojik veya Jeolojik Olaylar.....	51
4.1.4 İstilacı ve Yabancı Türlerin Alandaki Popülasyonu	60
4.2 TADML’de Yer Alan Miras Alanlarında İnsan Kaynaklı Riskler	61
4.2.1 Yapılaşma ve Kent Gelişimi	62
4.2.2 Hizmet Altyapısı	71
4.2.3 Kirlilik.....	79
4.2.4 Biyolojik Kaynak Kullanımı.....	84
4.2.5 Fiziksel Kaynak Çıkarmak ve Kullanımı.....	90
4.2.6 Ulaşım Altyapıları.....	96
4.2.7 Mirasın Sosyal ve Kültürel Kullanımı	100
4.2.8 Yönetim ve Kurumsal Faktörler	113
4.2.9 Diğer İnsan Faaliyetleri.....	126
BÖLÜM BEŞ TADML VE TÜRKİYE	137
BÖLÜM ALTI SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	142
5.1 Dünya Mirası Alanlarında Doğal Kaynaklı Riskler Sonucu Ortaya Çıkan Koruma Sorunları	143
5.2 Dünya Mirası Alanlarında İnsan Kaynaklı Riskler Sonucu Ortaya Çıkan Koruma Sorunları	144
KAYNAKLAR.....	155
EKLER.....	164
EK.1 TADML’de Yer Alan DMA’larda KDS Verileri Sonucu Tespit Edilen Doğal Kaynaklı Riskler	164
EK.2 TADML’de Yer Alan DMA’larda KDS Verileri Sonucu Tespit Edilen İnsan Kaynaklı Risk Faktörleri	166

ŞEKİLLER LİSTESİ

Page

Şekil 1.1 Çalışma kapsamında incelenen TADMA'ların seçim kriterleri.....	3
Şekil 2.1 Koruma Durumu Bilgi Sistemi Web Sayfası Ekranı	11
Şekil 3.2 Tehlike altındaki Dünya Miras Alanlarının yıllara göre dağılım grafiği	15
Şekil 3.3 Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne giriş süreci	17
Şekil 3.4 Tehlike altındaki Dünya Mirası Listesi'ne giriş taleplerinin dağılımı ...	18
Şekil 3.5 Almanya'nın Dresden kentinde yer alan Elbe Vadisi	25
Şekil 3.6 Dresden Elbe Vadisi'nde inşa edilen Waldschlosschen Köprüsü.....	26
Şekil 3.7 İngiltere'de yer alan Liverpool Şehri	26
Şekil 3.8 Liverpool Waters projesi görseli	27
Şekil 3.9 Liverpool Waters projesinin tamamlanmış hali	28
Şekil 4.1 Şili'de yer alan Humberstone ve Santa Laura Güherçile Madeni.....	36
Şekil 4.2 Libya'da yer alan Sabratha Arkeolojik Alanı	37
Şekil 4.3 Malta'da yer alan Hal Saflieni Katakomp.....	39
Şekil 4.4 Hindistan'da yer alan Hampi Anıtlarında yaşanan su baskını	40
Şekil 4.5 Sri Lanka'da yer alan Rangiri Dambulla Mağara Tapınağı	41
Şekil 4.6 Fransa'da yer alan Lascaux mağarası	42
Şekil 4.7 Peru'da yer alan Chan Chan Arkeolojik alanı.....	44
Şekil 4.8 Peru'da yer alan Chan Chan Arkeolojik alanında gözlemlenen yapı malzemesinde oluşan erozyon	45
Şekil 4.9 Yemen'de yer alan Shibam Eski Şehri.....	47

Şekil 4.10 Yemen’de yer alan Shibam Eski Şehrinde yaşanan su baskını.....	47
Şekil 4.11 Libya’da yer alan Leptis Magna Arkeolojik Alanı	49
Şekil 4.12 İran’da yer alan Bam ve Kültürel Manzarası miras alanı deprem öncesi ve sonrası durumu	53
Şekil 4.13 İran’da yer alan Bam ve Kültürel Manzarasında yapılan koruma onarım çalışmaları.....	54
Şekil 4.14 Jam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar Miras Alanı.....	56
Şekil 4.15 Jam'daki Arkeolojik Kalıntıların istinat duvarlarının hasar gören bölümleri.....	56
Şekil 4.16 Sri Lanka’da yer alan Galle Eski Kenti ve Surları miras alanında tsunami sonucu yaşanan tahribat	58
Şekil 4.17 Libya’da yer alan Cyrene Arkeolojik Sit Alanı	59
Şekil 4.18 İnsan kaynaklı 9 ana risk faktörü	61
Şekil 4.19 Avusturya’da yer alan Viyana kenti.....	64
Şekil 4.20 Viyana Buz Pateni Kulübü—Intercontinental Otel projesi.....	64
Şekil 4.21 Yemen’de bulunan San’a Eski Şehri.....	65
Şekil 4.22 Yemen’de bulunan San’a Eski Şehrinde yaşanan tahribatlar	66
Şekil 4.23 Orta çağ Ticari Liman Şehri.....	67
Şekil 4.24 Pakistan’ın Lahor'daki Kale ve Shalamar Bahçelerinde ulaşım altyapısı çalışmaları.....	68
Şekil 4.25 Gürcistan’da yer alan Gelati Manastırı	70
Şekil 4.26 Irak’ta yer alan Asur Şerkat Kalesi	73
Şekil 4.27 Makhool Barajı.....	74
Şekil 4.28 Gürcistan'da yer alan Mtskheta Tarihi Anıtları.....	76

Şekil 4.29 Gürcistan'da yer alan Jvari kilisesinin manzarasını ve kentsel silüeti .	76
Şekil 4.30 Cezayir’de yer alan Tipasa Dünya Miras alanı	78
Şekil 4.31 Tipasa Dünya Miras alanında gözlemlenen hasarlar	79
Şekil 4.32 Mali’de yer alan Djenne Antik Kenti.....	83
Şekil 4.33 Mali’de yer alan Djenne Antik Kenti.....	83
Şekil 4.34 Yemen’de yer alan Zabid Tarihi Kenti	88
Şekil 4.35 Cyrenne Antik Kentinde sürdürülen hayvancılık faaliyetleri	89
Şekil 4.36 Bolivya’da bulunan Potosi şehri	93
Şekil 4.37 Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri.....	94
Şekil 4.38 Mısır’da bulunan Abu Mena miras alanı	99
Şekil 4.39 Abu Mena miras alanı ulaşım altyapısı çalışmaları	100
Şekil 4.40 Kudüs Şehri ve Surları	102
Şekil 4.41 Suriye’de yer alan Şam (Damascus) Antik Kenti	104
Şekil 4.42 Şam (Damascus) Antik Kentinde yaşanan tahribatlar	105
Şekil 4.43 Kudüs’ün Kültürel Peyzaj Alanında yer alan miras alanı	107
Şekil 4.44 Suriye’nin Antik Köyleri miras alanı	109
Şekil 4.45 Mikronezya’da yer alan Nan Madol: Doğu Mikronezya'nın tören merkezi	112
Şekil 4.46 Nan Madol: Doğu Mikronezya’da yer alan karşılama merkezi	113
Şekil 4.47 Uganda’da yer alan Kasubi'deki Buganda Krallarının Mezarları	116
Şekil 4.48 Kosova'da yer alan Ortaçağ Anıtları	118
Şekil 4.49 Kosova’da yer alan Orta Çağ Anıtlarının yer aldığı bölge	119

Şekil 4.50 Özbekistan’da yer alan Tarihi Şehr-i Sebz Şehri	123
Şekil 4.51 Libya’da yer alan Tadrart Acacus miras alanında yer alan duvar resimlerinden bir örnek.....	125
Şekil 4.52 Tadrart Acacus miras alanında yer alan granit kuleler.....	125
Şekil 4.53 Irak’ta yer alan Hatra Kenti.....	127
Şekil 4.54 Irak’ta yer alan Hatra Kenti.....	128
Şekil 4.55 Ukrayna’da yer alan Odessa Tarihi Merkezi	130
Şekil 4.56 Odessa Tarihi Merkezi zarar gören yapılar	131
Şekil 4.58 Bölgedeki tarihi heykellerden bazılarının Taliban tarafından dinamitle patlatılarak yok edilmesi.....	133
Şekil 4.57 Bamiyan Vadisi'nin kültürel peyzajı ve arkeolojik kalıntıları miras alanı	133
Şekil 4.59 Suriye’de yer alan Palmyra Antik Kenti	135
Şekil 4.60 Suriye’de yer alan Palmyra Antik Kenti tahribatı.....	135
Şekil 5.1 Doğal kaynaklı risklerin afete dönüşmesinden sonra TADML’ye alınmasında oluşan süreç	143

TABLÖLAR LİSTESİ

	Page
Tablo 3.1 UNESCO Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi.....	19
Tablo 4.1 UNESCO Tehlike Altındaki Dünya Miras Alanlarındaki Riskler.....	32
Tablo 4.2 Fiziksel çevreye etki eden yerel etkiler kapsamında KDS’de yer alan veriler	35
Tablo 4.3 İklim değişikliği ve şiddetli hava olayları kapsamında KDS’de yer alan veriler.....	43
Tablo 4.4 Ani ekolojik ve jeolojik olaylar kapsamında KDS’de yer alan veriler	52
Tablo 4.5 İstilacı ve yabancı türler veya aşırı bol türler kapsamında KDS’de yer alan veriler	60
Tablo 4.6 Yapılaşma ve kent gelişimi kapsamında KDS’de yer alan veriler.....	63
Tablo 4.7 Hizmet altyapısı risk faktörü kapsamında KDS’de yer alan veriler	72
Tablo 4.8 Kirlilik risk faktörü kapsamında KDS’de yer alan veriler	80
Tablo 4.9 Biyolojik kaynak kullanımı ve modifikasyonu risk faktörü kapsamında KDS’de yer alan veriler	866
Tablo 4.10 Fiziksel kaynak çıkarma risk faktörü kapsamında KDS’de yer alan veriler	92
Tablo 4.11 Ulaşım altyapısı risk faktörü kapsamında KDS’de yer alan veriler....	97
Tablo 4.12 Mirasın sosyale ve kültürel kullanımları risk faktörü kapsamında KDS’de yer alan veriler.....	114
Tablo 4.13 Yönetim ve kurumsal faktörler risk faktörü kapsamında KDS’de yer alan veriler	114

Tablo 4.14 Diğ�er insan faaliyetleri risk faktörleri kapsamında KDS’de yer alan veriler.....	126
Tablo 5.1 KDR verilerine göre Türkiye’den yapılan raporlamalarda belirtilen miras alanları üzerindeki tehditler	140

KISALTMALAR

UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)
TADMA	: Tehlike Altındaki Miras Alanları
TADML	: Tehlike Altındaki Miras Listesi
DMA	: Dünya Miras Alanları
KDS	: Koruma Durumu Bilgi Sistemi
BM	: Birleşmiş Milletler
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
ÜED	: Üstün Evrensel Değer
DM	: Dünya Mirası
DML	: Dünya Miras Alanları Listesi
ICCROM	: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Uluslararası Kültür Varlığını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi)
IUCN	: Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
KDR	: Koruma Durum Raporları
DMK	: Dünya Miras Komitesi
DMS	: Dünya Miras Sözleşmesi
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1 Çalışma Amacı

1972 Dünya Mirası Sözleşmesi'nde dünya mirası kavramı ve miras alanlarının evrenselliği belirtilmiştir. UNESCO, 1972 Sözleşmesi ile hem Dünya Miras Alanları üzerine hem de bu miras alanlarının korunması ve korunarak sonraki nesillere aktarılabilmesi için, ulusal ve uluslararası çalışmalar yapmaya başlamıştır. 1972 Sözleşmesi'nde, dünya mirası kavramı ele alınırken aynı zamanda tehlikedeki ve çeşitli tehlikeler ile karşı karşıya kalma ihtimali olan alanların korunması için de çalışmalar yapılmıştır.

UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi'nin 11.4. maddesinde belirtilen, Tehlike Altındaki Dünya Miras Alanları Listesi'ni oluşturmuştur. Alanın, tehlike ile karşı karşıya kalması halinde bu listeye alınması ve koruma çalışmaları için uluslararası işbirliği sağlanması amaçlanmaktadır. 1979 yılında oluşturulmaya başlanan listeye alınan alanların çoğunda somut ve somut olmayan kültürel değerler yok olma tehlikesi altında kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı, somut ve somut olmayan kültürel miras varlıklarının zarar görerek kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı durumları incelemektir.

Dünya Miras Alanlarının karşı karşıya kaldığı riskleri ortaya çıkartarak, kavramak için, TADML'nde yer alan miras alanlarının incelenmiştir. Kültürel miras alanlarını etkileyen, hem mevcut hem de olası risklerin ortaya çıkarılması ve miras alanlarını etkileyen koruma sorunlarını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

Bu koruma sorunlarının birbiri ile ilişkisel olarak analizi ve değerlendirilmesi ise çalışmanın sonucunda ortaya çıkarılması ve yapılan çalışmaların, DMA olsun olmasın tüm kültürel miras alanları için bir değerlendirme olması amaçlanmaktadır.

1.2 Kapsam

Bu tez çalışması kapsamında, Tehlike Altındaki Miras Alanları için yapılan raporlar ve çalışmalar incelenmektedir. Miras alanlarının taşıdığı tehlikeler kapsamında miras

alanları için yapılan çalışmaları incelenerek, kurumlar ve taraf ülkelerce yapılan çalışmaları ortaya çıkartarak değerlendirilmektedir.

Kültürel miras alanlarının taşıdığı UNESCO tarafından belirlenerek listelenen risk faktörlerini 14 ana başlıkta tanımlamak ve risk faktörlerine göre sınıflandırmak, bu riskleri analiz etmek ve TADML’de yer alan miras alanları üzerindeki koruma sorunlarını değerlendirmek amacıyla TADML’ndeki miras alanları kapsamında inceleme gerçekleştirmektedir.

1.3 Yöntem

Dünya Miras Alanlarını etkileyen riskler ilk olarak, Dünya Miras Komitesinin belirlediği, miras özelliklerini etkileyen faktörler olarak belirlenerek daha sonra doğal ve insan kaynaklı olarak iki grupta ele alınmış, sonrasında bu ana risk faktörlerinin ikincil alt başlıkları kapsamında DMA’lar incelenmiştir.

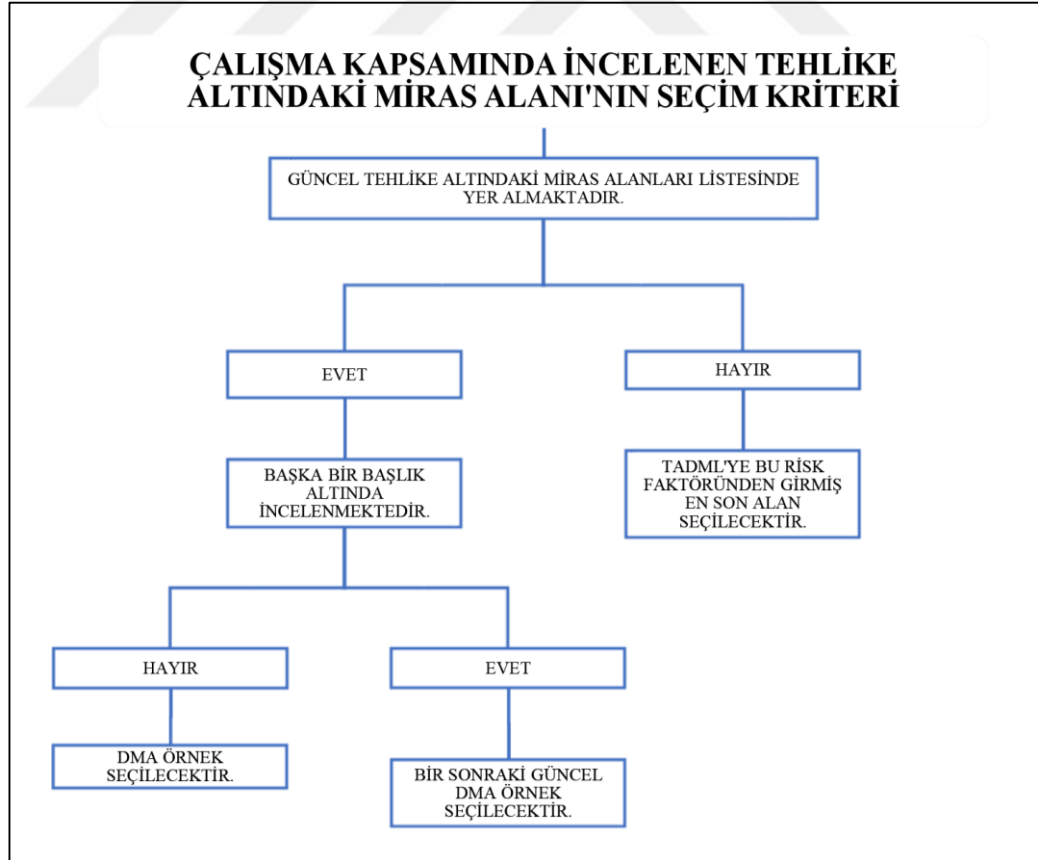
1979’dan günümüze Dünya Mirası varlıklarının korunma durumu ve geçmişte karşılaştıkları veya şu anda karşı karşıya oldukları tehditleri toplayan ve bu bilgileri istatistiksel olarak sunan, UNESCO SOC sisteminde yer alan veriler, 14 ana başlık ve bu ana başlıkların alt başlıkları ile incelenmiştir.

Tez çalışmasında, KDS verileri doğrultusunda, miras alanlarında yer alan doğal ve insan kaynaklı riskler belirlenerek, bu risklerin incelenerek değerlendirilebilmesi için TADML’de yer alan bir DMA’nın incelemesi yapılarak değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Bu tez çalışması kapsamında TADML’de yer alan miras alanları için literatür taraması yapılmıştır. İlk olarak Periyodik Raporlamaları (PR) ve Koruma Durumu (SOC) Raporları incelenmiştir. Raporları içeren iki bilgi sisteminde miras alanlarından KDR’de miras alanı ile ilgili yönetsel ve koruma için gereken bilgilere yer verilmektedir. Periyodik Raporlamalar ise taraf devletlerin ülkelerinde yer alan miras alanlarında Dünya Mirası Sözleşmesi kapsamında yaptığı tüm çalışmalar ve projeleri içermektedir. PR’lerin 2018 yılında 3. döngüsüne başlanmıştır ve 2024 yılına kadar devam edecektir.

Periyodik raporlamalarla birlikte miras alanlarına ilişkin raporlamalar ve DMK komite kararları yer almaktadır. Koruma Durumu Raporları, taraf devletlerin hazırladığı ve DMK'ye sunduğu raporlardır. Bu raporlarda miras alanında karşılaşılan sorunlar, alan üzerinde yer alan tehditler, çözüm ve öneriler ile miras alanlarının koruma durumlarına yer verilmektedir. Bu tez çalışması, 1979-2021 yılları arasında Koruma Durumu Raporlarına ilişkin istatistikler incelenerek, alanlar için veri tabanında yer verilen Periyodik Raporlamaları, Koruma Durumu Raporları, DMK kararlarına yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında seçilen TADML'de yer alan yada almış alanlar SOC verilerine göre gerçekleştirilmiştir. Alan seçimi yapılırken, öncelikli olarak güncel TADML'de yer alan DMA'lar incelenmiştir. İncelenen alanların çeşitliliği nedeniyle eğer bir risk faktöründen kaynaklı incelenen alan bir diğer riskten de etkileniyorsa TADML'de yer alan bir diğer DMA seçilecektir. Ancak incelenen risk faktörü kapsamında güncel TADML'de etkilenen yok ise, incelenen risk faktöründen kaynaklı bildirim yapan son DMA incelenmek üzere ele alınmıştır (Şekil.1).

Şekil 1 Çalışma kapsamında incelenen TADMA'ların seçim kriterleri

BÖLÜM İKİ

UNESCO VE DÜNYA MİRASI

II. Dünya Savaşı'nın ardından barış ortamını sağlayabilmek için, uluslararası düzeyde, iş birliği sağlamak ve yönetmek amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur.

BM “*insanlığın entelektüel ve ahlaki dayanışmasını*” kurmak ve bu dayanışmayla yeni bir dünya savaşının başlamasını engellemesi amaçlanmıştır. 16 Kasım 1945 tarihinde gerçekleştirilen konferansın sonunda UNESCO kuruluş sözleşmesi imzalanmıştır.

UNESCO, BM'ye bağlı olarak eğitim, bilim ve kültür kapsamında çalışacak, uluslararası örgüt olarak, 4 Kasım 1946'da kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, dünya çapında doğal ve kültürel mirasın korunmasına yönelik oluşturulan organizasyonların başında gelmektedir. UNESCO'nun kuruluş amacı ‘*din, dil, ırk, cins ayrımı olmaksızın uluslararası düzeyde eğitim, kültür ve bilim adına çalışmaların yapılması, barış ve güvene hizmet etmek*’ olduğu belirtilmektedir.

UNESCO'nun kuruluşundaki temel amaç “*insanlığın entelektüel ve ahlaki dayanışmasını kurma ve yeniden oluşması muhtemel bir savaş ortamını engelleme*” düşüncesidir. UNESCO çalıştığı sektörlerinde, hazırladığı hem ulusal hem de uluslararası hazırladığı sözleşmeler yanı sıra çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir.

UNESCO, insanlık tarihinin her türlü doğal, kültürel, sosyal değerlerini gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak korumanın temel amaç ve hedef olarak belirlemiştir. Bu değerler ise gelecek nesillere aktarılan birer miras olduğu düşünülmektedir. Değerlerin miras olarak nitelendirilmesi ve değerlendirilmesi son yarım yüzyılda gelişmiştir. Bu değerler zaman içerisinde çeşitli nedenler ile zarar görmektedir. Bu nedenle DMA'lar yok olma tehlikesine kadar birçok tehlike ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu değerlerin korunması kapsamında, başta miras olarak ele alınan kavram genelde tek yapı ve anıtlardan ibaretken, günümüzde kentsel ve tarihi alanlar, modern yapılar ve bu yapıların yanı sıra örf ve adetler, yemekler gibi somut olmayan değerlerde kültürel miras kavramı kapsamında ele alınmaktadır. Miras kavramının tanımlanarak genişletilmesi, miras değeri olarak değerlendirilen yapıların çeşitlenmesine sebep olmuştur (UNESCO, 2013).

1946 yılından sonra 1954 tarihli *Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmesi*'nde kültürel varlıkların korunması için birtakım hükümler belirlenmiştir. Kültür varlıkları kavramı altında, bütün insanlık için önemi olan taşınabilir kültür varlıkları koruma altına alınmıştır.

1946 yılında BM'nin UNESCO'yu kurmasıyla, kurum dünya mirasının korunmasında uluslararası çalışmalara önderlik etmiştir. 1954 tarihli Lahey Sözleşmesinin ardından 1964 tarihinde bir konferans gerçekleştirmiş ve Venedik Tüzüğü yayınlanmıştır.

Venedik tüzüğü ile tek yapı ölçeğinde ele alınan tarihi anıt kavramı, kırsal ve kentsel alan olarak çevresiyle kurduğu ilişki bağlamında genişlemiştir. 1964 yılında Venedik'te gerçekleştirilen *“II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimarlar ve Teknisyenleri Kongresi”* kapsamında tarihi anıt kavramı genişletilmiştir.

Erder'in de belirttiği üzere, *bu kongre kapsamında tarihi anıt, 'belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşme' olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte 'sadece büyük sanat eserlerinin yanı sıra, zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsayacak şekilde tarihi anıt tanımında yer verilmiştir* (Erder, 1977).

UNESCO'nun kuruluşu öncesinde kültürel mirasın korunması fikri, uluslararası alandaki süreci 1930'larda İtalya'da başlamasına rağmen II. Dünya Savaşı'nın ardından savaş hukukunun yeniden düzenlendiği, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinde kültürel varlıkların korunması kapsamında özel bir düzenleme bulunmamaktadır (Güner, 2021)

1949 Cenevre Sözleşmesinin 53. maddesi *'insanların kültürel ve ruhani mirasını oluşturan tarihi anıtlara, sanat eserlerine ve ibadet yerlerine karşı düşmanca hareketleri, bu nesnelerin askeri amaçla kullanılmasını ve intikam almak için yok edilmesini'* yasaklanmıştır. Aynı şekilde 1954 yılında kabul edilen Lahey Sözleşmesi silahlı çatışma durumunda kültürel miras alanlarının korunmasını zorunlu hale getirilmiş ve şartlara uyulmaması durumunda çeşitli yaptırımlar getirilmiştir (Cenevre Sözleşmesi, 1949).

Venedik Tüzüğü koruma kavramının uluslararası çapta temelini oluşturmaktadır. Dünya Mirası kavramı ve Dünya Mirası Listesi için atılan ilk adımlardan biridir.

1945 yılından itibaren UNESCO, kültürel mirasın korunmasına yönelik çok sayıda rapor, tavsiye kararı ve sözleşme hazırlamış ve önemli uluslararası koruma kampanyaları yürütmüştür. 1954 yılında “*Silahlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunması Sözleşmesi*” silahlı çatışma durumunda uyulması gereken ilkeleri ortaya koyulmaya çalışılırken, 1970 yılında imzalanan “*Kültürel Varlıkların Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirler Hakkında Sözleşme*” ise kültürel mirasların yasadışı ticaretini engellemeye yönelik ilkeler belirlemiştir.

Söz konusu iki sözleşmede, kültürel mirasın korunmasına yönelik değerli gelişmeler olmasına rağmen taşınmaz kültür varlıklarına yönelik kapsamlı ilkeler içermemesi sebebiyle çeşitli belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. UNESCO’nun kuruluş sözleşmesinde yer verilen “dünya mirası olan tarihi anıtların korunması” ilkesine yönelik kapsamlı bir sözleşmeye duyulan ihtiyaç devamlı dile getirilen bir konu olmuş ancak 1970’li yıllara kadar somut bir sonuca ulaşamamıştır (Değirmenci, 2020).

1970’li yıllara kadar somut bir sonuca ulaşamayan kültürel mirasın korunması çalışmaları sırasında yaşanan olay hem yerel hem de uluslararası boyutta ses getirmiştir. 1959 yılında Nil Vadisi’ne Aswan Barajı’nın yapımı nedeniyle sular altında kalma tehlikesi nedeniyle Nubia Arkeolojik Sit Alanı’nda yer alan Abu Simbel Tapınağı, dünya mirasının koruma konusunun somutlaşmasında belirleyici unsur olmuştur. Aswan Barajı’nın kurtarılamaz hale gelmesi sonucu maddi ve teknik açıdan yetersiz olan Mısır ve Sudan Hükümeti, UNESCO’ya yardım etmesi için başvurmuştur. Mısır ve Sudan’ın yardım talepleri 23 Kasım-5 Aralık 1959 tarihinde bir araya gelen UNESCO Yürütme Kurulu’nun 55. Oturumu’nda ele alınmış ve söz konusu anıt ve sitlerin yok olmasının insanlığın kültürel mirasının (cultural heritage of mankind) kaybı olacağı görüşü ile risk altında bulunan anıt ve sitlerin korunması için büyük ölçekli bir uluslararası finansal, bilimsel ve teknik destek verilmesi kararı alınmıştır (UNESCO, 1959).

UNESCO bu kapsamda bir kampanya çalışması yapmış ve 50 ülkenin yardımlarıyla 40 milyon dolarlık yardım toplanmıştır. Uluslararası kapsamda gerçekleştirilen ortak çabaların olumlu sonuçları, kültürel varlıkların korunması için uluslararası düzeyde bir antlaşmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda çalışmalar yapan UNESCO, kendi bünyesinde Venedik Tüzüğü uygulayıcısı ve

koruyucusu olan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ile taslak metin oluşturmuştur.

Bu taslak metin, “*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme*” (Convention Concerning the Conservation of the World Cultural and Natural Heritage) altlığı olmuştur. Taslak metnin temelini iki ana değer oluşturmaktadır. İlk olarak kültürel mirasların tüm insanlığa ait olan evrensel değerler olduğu ve ikincisi ise evrensel değere sahip kültürel mirasların ancak uluslararası iş birliği ile sürdürülebilir bir şekilde korunabileceği kanısıdır. Dünya Mirası kavramı, ortak miras söylemleri ilk olarak bu metinde ele alınmıştır.

Kültür varlıklarının korunmasındaki yasal düzenlemeler sürecinde UNESCO, 1972 yılında konferans düzenlemiştir. Gerçekleştirilen konferansta, Dünya Mirası kapsamındaki ilk uluslararası belge olan Dünya Mirası Sözleşmesi, 1972 yılında 17 Ekim-21 Kasım tarihleri arasında Paris'teki Genel Merkezinde gerçekleştirilen 17. Genel Konferansında kabul edilmiştir.

1972 yılında kabul edilen, “*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme*” UNESCO’nun, Bu Sözleşmenin *temel amacı; üstün evrensel değere (ÜED) sahip kültürel ve doğal alanların korunması ve gelecek nesillere aktarılması olarak ifade edilmiştir ve sözleşmede kültürel mirasın resmi olarak tanımlaması yapılmıştır* (UNESCO, 1972).

1972 DM sözleşmesinde kültürel ve doğal mirasın tanımlamaları ve kapsamaları belirtilmiştir. Bu sözleşmeye göre,

•*Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnâ evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.*

•*Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnâ evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları,*

•*Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnâ evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlar kültürel miras sayılırken,*

Bu alanların miras alanı kabul sürecini denetlemek için sözleşmenin 8.maddesinde UNESCO içerisinde "Dünya Mirası Komitesi" adı altında hükümetler arası bir komite kurulması ve miras alanlarının bu komitenin belirlediği alanlar olacağı ifade edilmiştir.

Dünya Mirası Sözleşmesinde, dünya mirası kavramının korunmasının gerekliliği evrenselleştirilmiş ve mirası değerlerinin gelecek nesillerle paylaşılması ile gelecek nesillere bırakılması sorumluluğunun yalnızca uluslararası örgütlenmeler ve uluslararası iş birlikleri ile sağlanabileceği belirtilmiştir (UNESCO, 1972).

Dünya genelinde kültürel ve doğal miras alanlarının belirlenmesini olanak sağlayan sözleşme, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı 193 ülke tarafından imzalanarak kabul edilmiştir

1976 yılında, ilk Dünya Miras Komitesi sözleşmeye taraf olan devletlerin katılımıyla seçilmiş, 1977 yılındaki Komite toplantısında "*Dünya Miras Sözleşmesinin Uygulanmasına Dair Rehberi*" oluşturulmuştur.

Uygulama Rehberinde; sözleşmeye taraf olan devletler için DMA'ya adaylık ve başvuru kriterleri, DMK'nın yükümlülükleri, danışma organları, taraf ülkelerin genel kurulları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu tanımlamalarda yer alan üstün evrensel değerler ise kültürel ve doğal mirasın DMA'ya girmesi için belirleyici bir esas olmaktadır.

Üstün evrensel değer niteliği olan kültürel miras varlıklarının adaylık dosyası Komite'nin danışma organlarından biri olan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından değerlendirilmektedir. ICOMOS, adaylık dosyasını değerlendirirken öncelikle aday mirasın altı adet kriterden kaçını karşıladığını, alanın özgünlüğü ve bütünlüğü ve miras alanının yönetim planının olup olmadığını değerlendirmektedir.

Sözleşmenin temel prensibi olan ÜED kavramı, Uygulama Rehberi'nin 49. 77. ve 78. Paragraflarında net bir ifadeyle tanımlanmıştır.

- 49. Paragrafta; "*Üstün evrensel değer, ulusal sınırları aşan ve tüm insanlığın bugünkü ve gelecek nesilleri için ortak öneme haiz istisnai bir kültürel ve/veya doğal önemi ifade etmektedir*".
- 77. Paragrafta; "*Eğer bir varlık on kriterden bir veya daha fazlasını karşılıyor ise, Komite bu varlığın üstün evrensel değere sahip olduğunu kabul eder*".

- 78. Paragrafta; “Bir miras alanının üstün evrensel değer olarak kabul edilebilmesi için özgünlük ve bütünlük koşullarını karşılaması ve güvenliğini sağlamak için de yeterli bir koruma ve yönetim sistemine sahip olması gerekmektedir” (UNESCO,2019)

Uygulama Rehberi’nde bir miras alanının DML’ye alınması için DMK’nın belirlediği on ÜED kriterinden en az birini sağlaması, DML’ye alınacak olan mirasın özgünlük ve bütünlüğünün devam ediyor olması gerekmektedir.

1980 yılında yenilenen Uygulama Rehberi’nde, doğal miras alanları için dört kültürel miras alanları için altı kriter, kriter resmi olarak kabul edilmiştir.

Kültür mirası için;

- i) *İnsanın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmeli*
- ii) *Bir zaman diliminde veya bir bölgede insani değerlerin gelişimini göstermeli.*
- iii) *Yaşayan veya ortadan kaybolmuş bir medeniyete veya bir kültür geleneğine ait eşsiz bir örnek olmalı.*
- iv) *İnsanlık tarihinin önemli bir dönemini bize resmedebilen bir teknolojik veya mimari bir yapı olmalı.*
- v) *İnsanoğlu karayı ve denizi kullanarak öyle muhteşem bir yerleşim yeri kurmuş olmalı ki insanlık, herhangi bir tahribat halinde bu tarihi değerın kaybı tehlikesi ile karşı karşıya olmalı.*
- iv) *Halen yaşayan geleneklerle iç içe olmalı, edebi veya artistik açıdan ayrıcalıklı uluslararası bir anlamı olmalı* kriterleri belirlenmiştir (UNESCO, 1980).

DML’ne kültürel miras kapsamında aday şartlarını sağlamanın temeli sözleşmede tanımlanan kültürel miras tanımına uyması gerekmektedir. Sözleşmenin birinci maddesinde, kültürel mirasın Üstün Evrensel Değer’e sahip olması değerlendirilmektedir. DML bu mirasları Alanlar, Yapı toplulukları ve Anıtlar olarak üç kategoride toplamaktadır. (UNESCO,1972).

DMK bu kararlar doğrultusunda, kültürel miras alanları için Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Koruma Çalışmaları Merkezi ve

Kültür Varlıklarının Restorasyonu (ICCROM) uzmanları tarafından uluslararası düzeyde danışmanlık yapmaktadır. Doğal Miras Alanları ise, Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) uzmanlarınca, 1979'dan bugüne "Dünya Mirası Alanı" statüsünde DML'de yer almaktadır (UNESCO, 1972). Sonuç olarak, Dünya Miras Sözleşmesini imzalayarak taraf ülkeler, dünya mirasının korunması için yapılacak çalışmalarının parçası olduklarını kabul etmektedir.

2.1 Dünya Miras Listesi

1972 DM sözleşmesinde kültürel ve doğal mirasın tanımlamaları ve miras alanlarının kapsamı belirtilmiştir. Bu alanların miras alanı kabul sürecini denetlemek için sözleşmenin 8.maddesinde UNESCO tarafından, "Dünya Mirası Komitesi" adında, taraf ülkeler arası komite kurulması ve miras alanlarının bu komitenin belirlediği alanlar olacağı ifade edilmiştir. Kurulan DMK, dünya ortak mirası kavramına göre belirli değerler ile alanları Dünya Miras Listesi adı altında toplamak için çalışmaktadır.

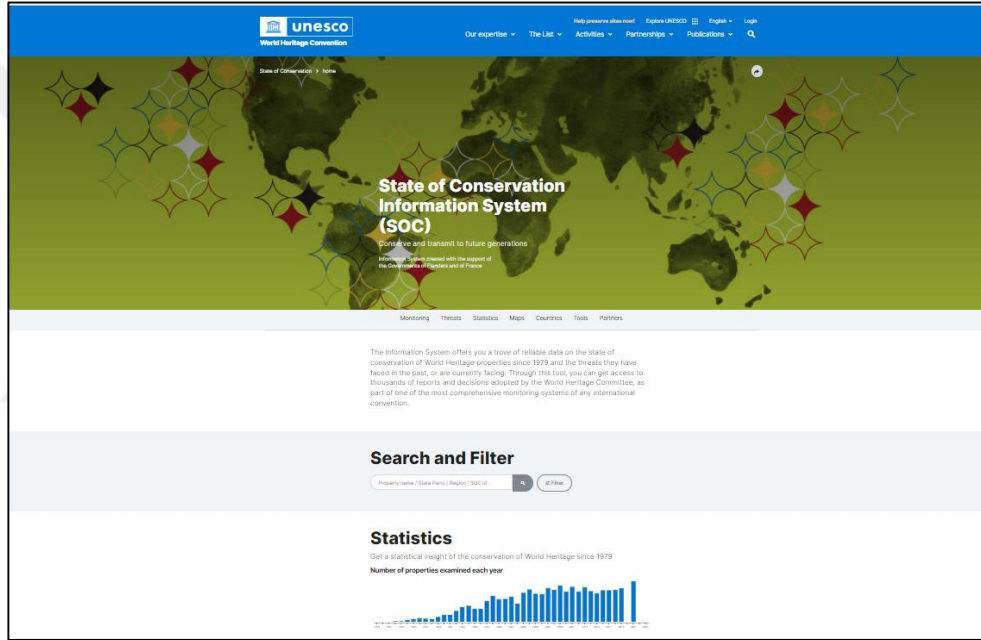
1972 Sözleşmesi'ne göre DMK, koruma altına alınması gereken alanlarının taşıdığı evrensel değerlere göre doğal veya kültürel mirası oluşturan varlıkların bir listesi yapılarak, her yıl düzenli olarak listeyi güncelleyecek ve belirlediği alanları Dünya Mirası Listesi (DML) başlığı altında yayınlamakla sorumludur.

DMS, Dünya Mirası Merkezi ve Danışma Organları tarafından DML'de yer alan alanların belirli zaman aralıklarında Dünya Mirası Komitesine raporlama yapılacağı belirtilmektedir. Bu raporlamalar, alanların karşı karşıya kaldığı tehlikeler için korunma durumu ve zaman içerisindeki gelişimini takip etmek için 1979 yılından günümüze kadar her yıl düzenli olarak yapılmaktadır. Bu raporlar Koruma Durumu Raporları (KDR) olarak adlandırılmaktadır.

1979 yılından 2021 yılına kadar hazırlanan Koruma Durum Raporlarından, 4051raporda 593 DMA'nın çeşitli doğa ve insan kaynaklı risklere maruz kaldığı Koruma Durum Bilgi Sistem'inde yer almaktadır.

2.2 Koruma Durumu Bilgi Sistemi

State of Conservation Information System (SOC) olarak adlandırılan Koruma Durumu Bilgi Sistemi ise 1979'dan bu yana Dünya Mirası varlıklarının korunma durumu ve geçmişte karşılaştıkları veya şu anda karşı karşıya oldukları tehditler hakkında bilgilerin toplandığı bir veri tabanıdır. Güvenilir ve sistematik bilgi arşivi olarak kullanılan sistem aracılığıyla, herhangi bir uluslararası sözleşmenin en kapsamlı izleme sistemlerine ulaşılabilir. Bu sistem ile Dünya Mirası Komitesi tarafından kabul edilen binlerce rapora ve karar internet ortamında erişime açılmıştır (Şekil.2.1).

Şekil 2.1 Koruma Durumu Bilgi Sistemi Web Sayfası Ekranı

DMA'lar hakkında 1979 yılından günümüze kadar uzanan bu arşivin temellerini Richard Veillon'un hazırladığı 1979-2013 tarihlerini kapsayan '*Dünya Mirası Varlıklarını Olumsuz Etkileyen Faktörlerin Analiz Raporu*' oluşturmuştur.

1979'dan günümüze miras alanlarının korunma durumlarının yıllar içindeki değişimi ve eğilimlerini tanımlamak için geniş çapta hazırlanan analizlerini içeren Koruma Durumu Raporları hazırlanmış, Richard Veillon tarafından toplanan veriler ile KDR veri tabanı oluşturulmuştur.

KDS raporları ile periyodik raporları içeren bilgi sisteminde miras ile ilgili yönetimlerce hazırlanmış ve alanın korunması için gereken tüm kurum ve kuruluşlardan toplanan verilere yer verilmektedir.

Periyodik Raporlamalar ise taraf devletlerin miras alanlarında DMS'nin kapsamında gerçekleştirdiği çalışmalar ve projeleri içermektedir. PR'lerin 2018 yılında 3. döngüsüne başlanmıştır ve 2024 yılına kadar devam edecektir.

Periyodik raporlamalarla miras alanına ait araç ve süreçler için birinci kaynak olan taraf devletlerin UNESCO'ya sunduğu bilgiler yer almaktadır. KDR ise, taraf devletlerin hazırladığı ve DMK'ye sunduğu raporlardır. Bu raporlarda miras alanında karşılaşılan sorunlar, alan üzerinde yer alan tehditler, çözüm ve öneriler ile miras alanlarının koruma durumlarına yer verilmektedir. Bu tez çalışması, 1979-2021 yılları arasında Koruma Durumu Raporlarına ilişkin istatistikler incelenerek, alanlar için veri tabanında yer verilen Periyodik Raporlamaları, Koruma Durumu Raporları, DMK kararları incelenmiştir.

Bilgi Sisteminde, miras alanının koruma durumu, alandaki tehditler, kültürel ve doğal miras olarak gruplanmaktadır. Bu gruplamanın yanı sıra miras alanlarının karşılaştığı tehditlerin sıralandığı bir filtreleme olması miras alanlarının karşılaştığı tehditleri ile ortaya çıkarılması konusunda geliştirilmiştir. Bu alanda geliştirilen sistemin varlığı miras alanları üzerindeki tehditlere dikkat çekmektedir.

Ayrıca bu tez çalışmasının devamında bu veri tabanında da yer alan, UNESCO DM komitesi tarafından, Dünya Miras varlıklarının olağanüstü evrensel değerini etkileyen tehditlerin standart listesi olarak uzmanlar tarafından belirtilen başlıklar altında miras alanları incelenmiştir.

Bu liste, doğal ve kültürel mirasın her iki alanında da uzmanlarla 2 yıllık bir istişare sürecinin ardından oluşturulmuştur. Her biri bir dizi ikincil faktörü kapsayan bir dizi 14 birincil faktörden oluşmaktadır.

UNESCO, farklı süreçler boyunca incelenen tüm özellikler, dünyanın bölgeleri ve miras kategorileri (doğal, karma ve kültürel) için tutarlı bir yaklaşıma sahip olmak için, bu faktörlerin ele alınması belirli bir homojenliği gerektirdiğini belirtmiştir.

Tanımlanan standart faktörler listesi, Koruma Durumu Bilgi Sisteminde de kullanılmıştır ve KDR'deki bir tehdidin her bir anlatımsal açıklaması, karşılık gelen standartlaştırılmış faktöre bağlanmıştır. Bu standardizasyon, yıllar içindeki veya bölgeler arasındaki potansiyel eğilimlerin analizini daha tutarlı hale getirmek amacıyla yapılmıştır.

Miras alanlarının üstün evrensel değerlerini etkileyen faktörler UNESCO'nun 2008'de Periyodik Raporlama çalışması çerçevesinde, Dünya Mirası Komitesi, Dünya Mirası varlıklarının Olağanüstü Evrensel Değerini etkileyen standart bir faktör listesi kabul ederek yayınlanmıştır. Bu listeye göre on dört ana başlıkta üstün evrensel değeri tehdit eden etmen bulunmaktadır.

Yıldırım'ın 2019 yılında hazırlandığı tez çalışmasında belirttiği 3627 rapor ve 566 miras alanı üzerine incelemelerin gerçekte 2019 yılına kadar UNESCO DMK tarafından istenilen raporların 15 Aralık 2019'a kadar yalnızca %62'si Dünya Mirası tarafından alınmıştır. Güncel olarak, 15 Şubat 2020 itibariyle, bu son tarihe kadar talep edilen raporların %82'si tamamlanmıştır.

2021 tarihinde bu rapor sayıları güncellenmiştir. Yapılan rapor çalışmaları her faktör için ayrı ayrı ele alınmış ve SOC veri tabanına eklenmiştir. Bu tez çalışması kapsamında Koruma Durumu Bilgi Sistemi'nin (SOC) belirlediği standart liste ve ikincil faktörleri TADML kapsamında incelenmektedir.

BÖLÜM ÜÇ

TEHLİKE ALTINDAKİ DÜNYA MİRASI LİSTESİ

DMK'nın Dünya Mirası Listesi'nde yer alan alanların korunması için geniş çapta çalışmaların gerçekleştirilmesi gereken ve gereklilikle DMS çerçevesinde UNESCO'dan yardım talep etmiş olan kültürel varlıkların bir listesini, "Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi (TADML)" başlığı altında durum gerektirdikçe düzenlemesi, listeyi güncelleştirerek yayınlayacağını belirtmiştir.

1972 Sözleşmesi ile, Dünya Mirası Komitesi, kültürel mirasın korunmasında yaşanan eksiklikleri tespit ederek alan için gerekli müdahaleyi yapmakla görevlendirilmiştir. Çeşitli nedenlerle ÜED'sini kaybetme tehdidi altında bulunan dünya mirası alanları TADML'ye alınmaktadır.

Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne bir alanın kaydedilmesi Dünya Mirası Komitesi'nin alanın yer aldığı ilgili taraf ülkelere danışarak, alan için düzenleyici programlar geliştirmesini ve devamında alanın durumunun izlenmesi gerekmektedir. Amaç olarak, alanın hızlı bir şekilde Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'nden çıkartılması temel hedefiyle alanın değerinin eski haline getirilmesi için harcanmaktadır.

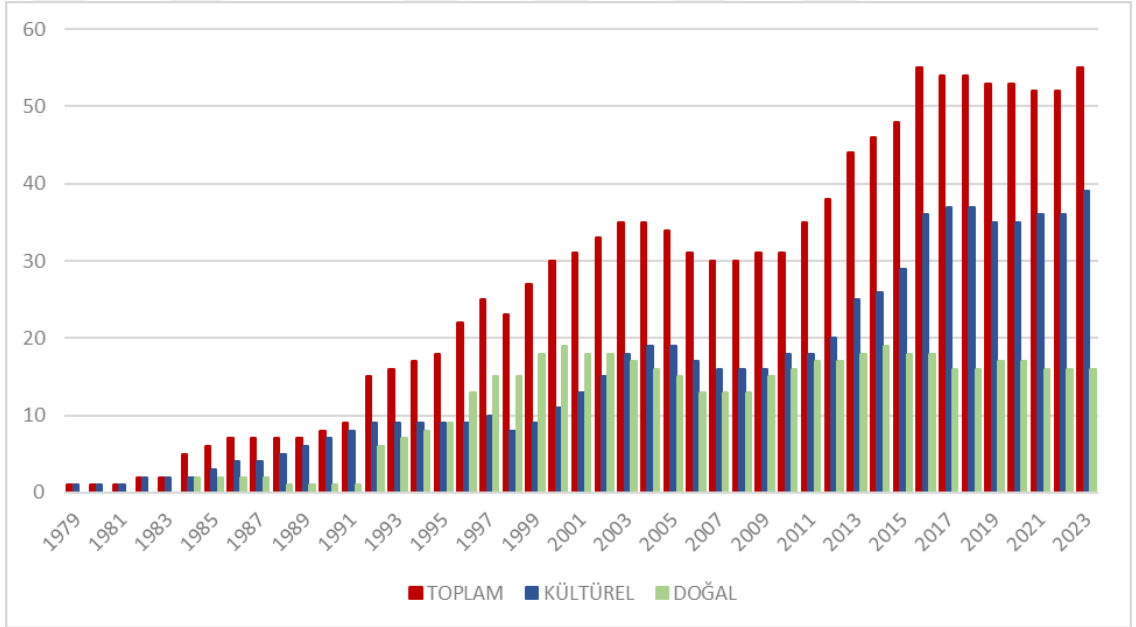
Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kayıt durumunda bazı ülkeler kendi sorunlarına uluslararası dikkat çekmek ve sorunların çözümünde uzmanlar tarafından yardım sağlanması amacıyla bir alanın kaydedilmesi için kendileri başvururken, bazı ülkeler bu durumu saygınlıklarına tehdit olarak algılaması nedeniyle listeye kaydedilmek istememektedir. Bir alanın Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesi yaptırımdan ziyade dünya mirasının korunması konusunda gereken tüm unsurlara etkili olan bir sistem olarak algılanmaktadır. Bir miras alanının TADML'ye alınması DMK'nın Dünya Mirası Fonu'ndan acil yardım talep etmesine imkan sağlamaktadır.

DMA'ların bu listeye alınması, DMK'nın Dünya Mirası Fonu'ndan miras alanı için acil yardım istemesine yardımcı olmaktadır. Miras alan için koruma ihtiyaçlarının karşılanması, alan için görünürlük sağlanarak etkili ve hızlı koruma çalışmalarının yapılmasına imkan sağlamaktadır (UNESCO, 2013). Aynı zamanda TADML, miras

alanlarındaki risklerin belirlenmesi, bu riskler için tedbirler alınarak miras alanının korunmasına ve tüm miras alanlarına referans oluşturmaya olanak sağlamaktadır.

DMS'nin kabul edilmesi ve DML'nin oluşturulmasına önyak olan Asuwan Barajının yapımı ve kültür varlığının tehlikede olması sebebiyle Mısır'da yer alan alanlar koruma kampanyalarına dahil edilmiş ve koruma altına alınan alanlar ise 1972 Sözleşmesi ile koruma altına alınan ilk DMA olmuştur.

1980 yılında Kotor listeye alınarak ilk Tehlike Altındaki Dünya Miras Alanı olmuştur. 1980'li yılları takiben bu listeye çeşitli alanlar dahil edilmiştir. 2000'li yıllarda dünya çapında yaşanan çeşitli olaylar sonucu listedeki alanların sayısında büyük bir artış olmuştur (Şekil.3.1).

Şekil 3.1 Tehlike altındaki Dünya Miras Alanlarının yıllara göre dağılım grafiği

TADML'nde yer alan DMA'lar, UNESCO verilerine göre her geçen yıl çoğalmaktadır. Listenin oluşturulmaya başlandığı, 1979 yılından günümüze kadar miras alanlarına yönelik riskler artmakta ve çeşitlenmektedir. 2023 yılı itibariyle, farklı kültür ve coğrafyalara ait, otuz dokuz adet kültürel ve on altı adet doğal miras alanı olmak üzere toplam elli beş dünya miras alanı listededir (Tablo 3.1).

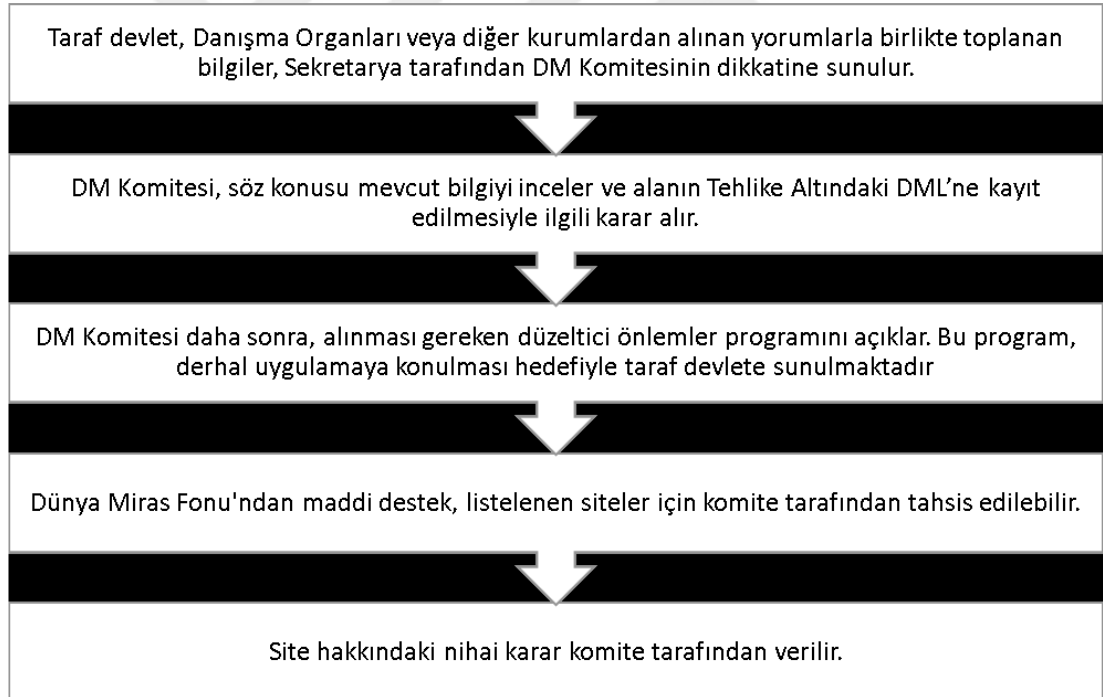
Tablo 3.1 2023 yılında yayınlanan Tehlike Altındaki Dünya Miras Alanları

Tehlike Altındaki Miras Alanı	Yer Aldığı Kıta	Yer Aldığı Ülke	Listeye alınma Tarihi	Tehlike Altındaki Listeye Alınış Tarihi
Chan Chan Antik Kenti	Amerika	Peru	1979	1986
Abu Mena	Afrika	Mısır	1979	2001
Nan Madol: Doğu Mikronezya Tören Merkezi	Asya	Mikronezya Devletleri	Federal 1979	2016
Turkana Gölü Ulusal Parkları	Afrika	Kenya	1979	2018
Kaliforniya Körfezi'ndeki Adalar ve Koruma Alanları	Amerika	Meksika	1980	2019
Everglades millî Parkı	Amerika	Amerika Birleşik Devlet	1980	1993-2007-2010
Tarihi Kudüs Şehri ve Surları	Asya		1980	1982
Nimba Dağı Yasaklı Doğa Siti	Afrika	Gine ve Fildişi Sahili	1980	1992
Virunga Milli Parkı	Afrika	Kongo	1980	1994
Manovo-Gounda St Floris Millî Parkı	Afrika	Orta Afrika Cumhuriyeti	1981	1997
Okapi Doğa Siti	Afrika	Kongo	1981	1997
Salonga Milli Parkı	Afrika	Kongo	1981	1999
Cam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar	Asya	Afganistan	1982	2002
Bamyan Vadisi Kültürel Bölgesi	Asya	Afganistan	1982	2003
Asur (Şerkat Kale)	Asya	Irak	1982	2003
Coro ve Limanı	Amerika	Venezuela	1982	2005
Kosova'daki Orta çağ Anıtları	Avrupa	Kosova	1982	2006
Samarra Antik Kenti	Asya	Irak	1982	2007
Atsinanana'daki Yağmur Ormanları	Afrika	Madagaskar	1984	2010
Kasubi'deki Buganda Kraliyet Mezarları	Afrika	Uganda	1985	2010
Sumatra'daki Tropik Yağmur Ormanları	Asya	Endonezya	1985	2011
Askia'nın Türbesi	Afrika	Mali	1986	2012
Timbuktu	Afrika	Mali	1986	2012
Doğu Rennell	Okyanusya	Solomon Adaları	1986	2013
Tarihi Halep Şehri	Asya	Suriye	1987	2013
Tarihi Busra Şehri	Asya	Suriye	1988	2013
Palmira Antik Kenti	Asya	Suriye	1988	2013
Krak des Chevaliers ve Salah Ed-Din Kalesi	Asya	Suriye	1988	2013
Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri	Asya	Suriye	1991	2013
Tarihi Şam Şehri	Asya	Suriye	1993	2013
Filistin, Zeytin ve Üzüm Toprakları, Güney Kudüs Kültürel Peyzajı, Battir	Asya	Filistin	1993	2014
Potosi Şehri	Amerika	Bolivya	1996	2014
Selous Av Sahası	Afrika	Tanzanya	1997	2014
Hatra	Asya	Irak	1998	2015
Tarihi Şibam Şehri	Asya	Yemen	2000	2015
Tarihi San'a Şehri	Asya	Yemen	2001	2015
Kirene Antik Kenti	Afrika	Libya	2001	2016
Tadrart Acacus Kaya Resimleri	Afrika	Libya	2002	2016
Tarihi Gadames Şehri	Afrika	Libya	2003	2016
Leptis Magna Antik Kenti	Afrika	Libya	2003	2016
Sabratha Antik Kenti	Afrika	Libya	2004	2016
Tarihi Şehr-i Sebz Şehri	Asya	Özbekistan	2004	2016
Tarihi Viyana Şehri	Avrupa	Avusturya	2004	2017
Hebron/El-Halil Eski Şehri	Asya	Filistin	2004	2017
Roşia Montană Madencilik Peyzajı	Avrupa	Romanya	2005	2021
Odessa'nın Tarihi Merkezi	Asya	Ukrayna	2006	2023
Antik Saba Krallığı'nın Simgesel Yapıları	Asya	Yemen	2007	2023
Reşid Karami Uluslararası Fuarı	Asya	Lübnan	2007	2023
Río Plátano Biyosfer Rezervi	Amerika	Honduras	2011	1996-2007-2011
Aïr ve Ténéré Ulusal Doğa Koruma Alanı	Okyanusya	Nijer	2014	1992
Kahuzi-Biéga Millî Parkı	Afrika	Kongo	2016	1997
Niokolo-Koba Ulusal Parkı	Afrika	Senegal	2017	2007
Panama'nın Karayip Tarafındaki Kaleler: Portobelo-San Lorenzo	Amerika	Panama	2021	2012
Tarih Cenne Şehri	Afrika	Mali	2023	2016
Garamba Ulusal Parkı	Afrika	Kongo	2023	1980-1992-1996
Tarihi Zabid Şehri	Asya	Yemen	2023	2000

3.1 Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne Giriş

Dünya Miras Komitesi, mümkün mertebe taraf ülkelerle görüşme halinde olup varlığın TADML'den çıkarılması için gerekli koruma ve düzeltme önlemlerinden oluşan multidisipliner çalışmalar geliştirmektedir. DMK, miras alanlarının ziyaret edilmesi ve miras alanı üzerinde gelişebilecek veya gelişen tehlikelerin değerlendirilmesi için Reaktif İzleme Heyeti, 43 danışma organlarından ve diğer kurumlardan oluşturulmuştur. Taraf ülkelerde miras alanları için danışma heyeti oluşturabilmektedir.

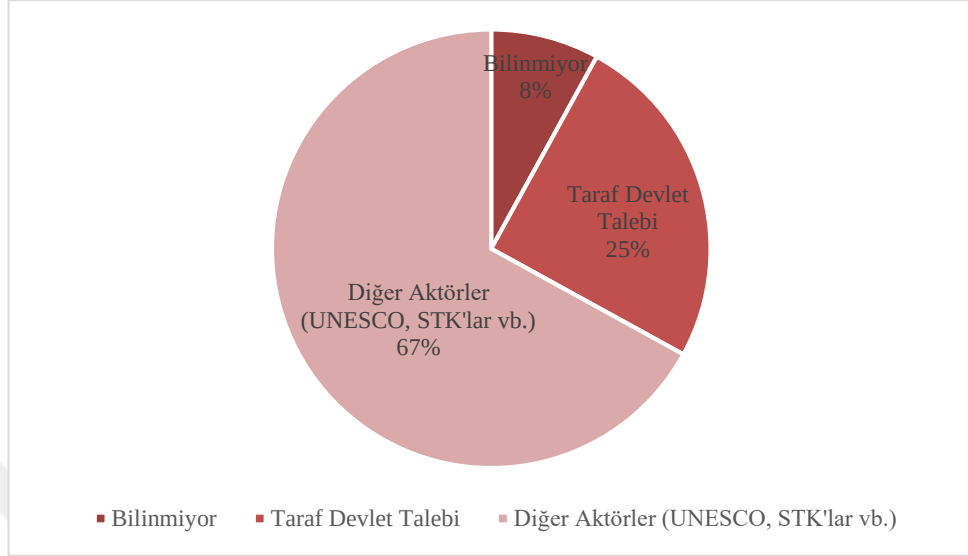
Alan üzerinde yapılan çalışmalar ve incelemeler sonucunda, alan ile ilgili raporlar DMK'ya sunulmakta ve alan için Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne alınması ile ilgili kararlarını bildirmektedir (Şekil 3.3). Bu listeye alındıktan sonra bir eylem planı yapılarak çalışmalara devam edilmektedir.

Şekil 3.3 Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne giriş süreci (UNESCO,1972)

TADML'de yer alan alanların yaklaşık dörtte birinin Afrika ülkeleri tarafından kendi talepleri ile başlatıldığı tespit edilmiştir. Afrika ülkeleri, %28 ile en çok talepte bulunan ülkeler arasındayken, Arap ülkelerinde ise oran %27'dir. TADML'de yer alan

alanların %45'i taraf ülkelerin kendi talepleri ile listeye dahil edilmiştir (Hølleland, Hamman, & Phelps, 2019) (Şekil 3.4).

Şekil 3.4 Tehlike altındaki Dünya Mirası Listesi'ne giriş taleplerinin dağılım grafiği (Yazar tarafından KDS verilerine göre hazırlanmıştır.)

3.2 Tehlike Altındaki Dünya Mirası İçin Gerçekleştirilen Çalışmalar

Miras varlıklarının bütünlüklerini tehdit eden ve üstün evrensel değerleri doğal ve insan kaynaklı felaket olayların etkilerine maruz kalmaktadır. Bu üstün evrensel değere sahip miras alanlarının kaybı veya niteliklerinin bozulması hem kültürel değerlerinin hem de sosyoekonomik değerlerinin kayba uğraması miras alaları üzerinde ciddi olumsuz etkilere sahiptir.

UNESCO, miras alanlarının, savunmasızlıklarını azaltarak ve ayrıca yatırım çekerek, istihdam yaratarak veya kaynak sağlayarak, etkilenen bir bölgenin iyileşme aşamasında sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınması için değerli varlıklar sağlayarak dayanıklılığı artırmada çok önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Bu nedenle afet durumunda mirasın korunması kapsamında, alanlar için çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

UNESCO verilerine göre, birçok Dünya Mirası varlığının yönetime, yani afetlerle ilişkili riskleri azaltmaya yönelik yerleşik bir politikası, planı veya süreci bulunmamaktadır. Sonuç olarak, dünya çapındaki topluluklar, afet riskini azaltmak

için hem somut hem de somut olmayan miraslarının tam potansiyelinden yararlanırken, yüzlerce alan potansiyel tehlikelere kritik olarak maruz kalmaktadır.

Bu nedenle UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Dünya Mirası Sözleşmesine Taraf ülkeler, Danışma Organları ve diğer ortaklarla birlikte, koruma politika ve programlarında mirasa yönelik bir değerlendirmeyi entegre etmek ve Dünya Mirasında afet risklerine karşı hazırlığı güçlendirmek için çalışmalar başlatmıştır. Üstlenilen eylemler, Dünya Mirası varlıklarında afetlerden kaynaklanan risklerin azaltılması stratejisinin geliştirilmesini, teknik çalıştayların düzenlenmesini ve kaynak materyallerin yayınlanmasının yanı sıra uluslararası yardımların sağlanmasını içermektedir.

Dünya Mirası Varlıklarında Risk Azaltma Stratejisi, Dünya Mirası Komitesi tarafından 2007'deki 31. oturumunda onaylanmıştır. 2005-2015 arası dönemde aşağıda listelenen beş ana hedef etrafında yapılandırılarak kapsamlı bir politika yürütülmüştür.

- 1. Dünya Mirası varlıklarındaki riskleri en aza indirmek için ilgili bölgesel, ulusal ve yerel kurumlar içindeki desteği güçlendirin;*
- 2. Dünya Mirası mülklerinde bir afet önleme kültürü oluşturmak için bilgi, yenilik ve eğitimi kullanın;*
- 3. Dünya Mirası varlıklarındaki afet risklerini belirleyin, değerlendirin ve izleyin;*
- 4. Dünya Mirası varlıklarında altta yatan risk faktörlerini azaltmak;*
- 5. Her düzeyde etkili müdahale için Dünya Mirası mülklerinde afete hazırlık durumunu güçlendirin.*

Dünya Mirası Sözleşmesi'nin 5. Maddesi ve Budapeşte Deklarasyonu tarafından belirlenen stratejik hedefler doğrultusunda, Dünya Mirası alanlarının bütünlüğünü veya gerçekliğini tehdit eden riskleri ele almıştır. Stratejinin amacı, Dünya Mirasının korunmasını güçlendirmek ve Taraf ülkelerin mirasla ilgili endişelerini kendi ulusal afet risklerine karşı koruma politikalarına ve Dünya Mirası varlıklarının yönetim planlarına entegre etmelerine yardımcı olarak sürdürülebilir kalkınmayı amaçlamıştır.

Dünya Mirası Komitesi Kararları

Dünya Mirası Komitesi tarafından kabul edilen aşağıdaki kararlar, miras alanları üzerindeki riskler ile ilgilidir:

- “Dünya Mirası Varlıklarının Korunma Durumu”
- “Koruma Durumunun Eğilimleri Üzerine Düşünceler”
- “Dünya Mirası Varlıklarının Küresel Koruma Durumu Sorunları”
- “Koruma Durumunun Eğilimleri Üzerine Düşünceler”
- “Dünya Mirası Varlıklarında Afet Riskini Azaltma Stratejisinin Uygulanmasına İlişkin İlerleme Raporu”
- “Dünya Mirası Varlıklarının Korunma Durumuna İlişkin Genel Karar”
- “Dünya Mirası Varlıklarının Korunma Durumuna İlişkin Sorunlar: İklim Değişikliğinin Dünya Mirası Varlıkları Üzerindeki Etkileri”
- “Dünya Mirası Varlıklarının Korunma Durumuna İlişkin Sorunlar: Dünya Mirası Varlıklarında Risk Azaltma Stratejisi”
- “Dünya Mirası Varlıklarının Korunma Durumuna İlişkin Konular: Dünya Mirası Varlıklarında Afetlerden Kaynaklanan Riskleri Azaltma Stratejisi”
- “Dünya Mirası Varlıklarına Yönelik Tehditler”

UNESCO, aldığı kararların yanı sıra Dünya Mirası için, ortak kurumlarla iş birliği içinde, afet riskinin azaltılması konusunda bir dizi çalıştay düzenlemiştir. Bunlar, Dünya Mirası mülklerinin yöneticilerine ve diğer kültür profesyonellerine afet risklerini azaltma stratejileri geliştirmede yardımcı olabilecek işlemler ve kaynak materyallerle sonuçlanmıştır.

UNESCO'nun DM'ler için gerçekleştirmiş olduğu uluslararası atölyelerden ilki, 2005 yılında Japonya'da gerçekleştirilen BM Dünya Afet Azaltma Konferansında açılan Kültürel Miras için Risk Yönetimi konulu özel tematik oturumdur.

Bunun sonucunda, 'Kültürel Mirasın Afet Risk Yönetimine İlişkin Uluslararası Eğitim' iki haftalık kurs şeklinde Japonya'da miras profesyonelleri için disiplinler arası eğitim olarak verilmiştir.

Tarihi şehirler için yenilikçi koruyucu önlemleri tartışmak üzere Dünya Mirası Kentler Örgütü (OWHC) tarafından, Toprak Rüzgar Su Yangın- Kentsel Dünya Mirası Çevresel Zorluklar " konulu Uluslararası Konferans 2008'de Almanya'da organize edilmiştir.

Kültürel Mirasa Afet Riskinin Azaltılması Konulu İkinci Uluslararası Çalıştay 2009 yılında İsrail'de gerçekleştirilmiştir. Dünya Mirası Varlıklarında Afet Risk Yönetimi Uluslararası Çalıştayı 'da aynı yılda Yunanistan'da gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, Kültürel ve Doğal Dünya Mirası Varlıklarının Afetlere ve İklim Değişikliğine Karşı Hassasiyetinin Değerlendirilmesine İlişkin Kapasite Geliştirme Çalıştayı Çin'de, " Miras ve Dayanıklılık: Afet Risklerini Azaltmak İçin Sorunlar ve Fırsatlar " konulu oturum ise 2013 yılında İsviçre, Cenevre'de gerçekleştirilmiştir.

Sendai Çerçevesinin dört öncelikli alanı boyunca yapılandırılmış bir Sonuç Belgesinin kabul edildiği "Asya ve Pasifik'teki Kültürel Miras Risklerini Azaltmak İçin Eylemleri Uyumlaştırma" konulu Bölgesel Konferans, Aralık 2015, Georgetown, Penang, Malezya'da gerçekleştirilmiştir. Bölgesel konferans olmasının yanı sıra bu konferansta, uluslararası kapsamda çalışmalar yapılmıştır.

Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Dünya Konferansı (WCDRR) çerçevesinde "Dirençli Kültürel Miras" konulu özel bir oturum düzenlenmiştir. Toplantı, Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi 2015 – 2030 tarafından belirlenen öncelikli alanlara dayalı olarak önemli öneriler üretmiştir.

Eğitim ve politikaların yanı sıra TADML'de yer alan alanlar için, DMS kapsamında da belirtildiği üzere yardım sağlamaktadır. Taraf ülkelere, kendi topraklarında bulunan

ve Dünya Mirası Listesi'nde kayıtlı veya potansiyel olarak kayıt için uygun olan doğal ve kültürel mirasının korunması için uluslararası yardımlar sağlamakla yükümlüdür.

Afetlere müdahale etmek ve DMA'ların afetlerden korunması için Dünya Mirası Fonu kapsamında Taraf ülkelere, Acil Durum Yardımı ve Koruma ve Yönetim Yardımı olarak iki şekilde uluslararası yardım sağlanmaktadır. Ancak UNESCO bu yardımları 4 ana başlıkta ele almaktadır.

3.2.1 Acil Durum Yardımı

UNESCO, Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik Operasyonel Kılavuz İlkelerinin Ek 9'unda, belirtildiği üzere prosedürlerini düzenleyen politikalar paragraf 241'de açıklanmaktadır.

Acil durum yardımı, korumak için acil durum önlemleri almak ve mülk için bir acil durum planı hazırlamak amacıyla alınabilmektedir (UNESCO, 2021).

TADML ve DML'de yer alan, ani, beklenmedik olaylar nedeniyle ciddi hasar görmüş veya savaş dahil yakın tehlikede olan alanlar, kademeli çürüme, kirlilik veya erozyon süreçlerinden kaynaklanan hasar veya bozulma durumlarının görüldüğü alanları kapsamamaktadır.

Bu nedenle, acil durum yardımı yalnızca yakın bir tehlikenin bir Dünya Mirası varlığının üstün evrensel değerini tehdit etmesi durumunda sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu yardım risklerin alan üzerindeki etkilerini önlemek veya azaltmak için olduğu anlaşılmaktadır. Bir sitenin yakın bir tehdide maruz kalıp kalmadığını değerlendirmek için acil durum yardımı da sağlanabilmektedir (UNESCO, 2021).

3.2.2 Koruma ve Yönetim Yardımı

Dünya Mirası varlıklarının bir felaketten etkilenmediği veya yakın bir tehdit altında olmadığı durumlarda, Koruma ve Yönetim Yardımı, hazırlık bağlamında kapasite geliştirme ve eğitime izin vermektedir. Bu tür yardımların verilmesini düzenleyen ilkeler, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Operasyonel Kılavuz'un 241. paragrafında özetlenmiştir.

Bu yardım öncelik sırasına göre ilk olarak ulusal Geçici Listeleri hazırlamak veya güncellemek, daha sonra ulusal mevzuatın uyumlaştırılması için toplantılar düzenlemek, kayıt için mülklerin adaylıklarını hazırlamak, hazırlık çalışmaları da dahil olmak üzere Dünya Mirası Listesi temel bilgilerin toplanması, kapsam belirleme gibi mirasın potansiyeline yönelik çalışmalar yapılması, Koruma ve Yönetim taleplerini hazırlamak Dünya Mirası tarafından değerlendirilmesi için yardım toplamak için talep edilebilmektedir (UNESCO, 2021).

3.2.3 Hazırlık Yardımı

Hazırlık yardımı, her seviyede personel ve uzmanların eğitim tanımlama, izleme, koruma alanları, Dünya Mirasının yönetimi ve sunumu, grup eğitimleri gerçekleştirmek, Dünya Mirasından yararlanan bilimsel araştırma bilimsel ve teknik özellikleri veya çalışmaları koruma, yönetim sorunları ve Dünya Mirası varlıklarının sunumlarını yapmak, ulusal politikaların veya yasal düzenlemelerin oluşturulması/- ve yasal düzenlemelerin revizyonları için mirasın korunmasına ilişkin çerçeveler geliştirmek amacıyla verilmektedir.

TADML ve DML’de yer alan tüm miras alanları için düşük faizli veya faizsiz kredilerin uzun vadede verilmesi amacıyla talep edilirken, yerel ve dünya çapında programlar, faaliyetler gerçekleştirerek ve toplantıların düzenlenmesi, ulusal düzeyde yapılması için özel olarak düzenlenen toplantılar eğitimlerin hazırlanması ve tartışılması ve bilgilendirme materyalleri (broşürler, yayınlar, sergiler, filmler, multimedya araçları) için taraf ülkelerce talep edilebilmektedir.

3.2.4 Diğer Yardım Türleri

UNESCO’nun belirttiği yardım türleri dışında miras alanları için çeşitli fonlar ve tesisler mevcuttur. Acil durumlarda en çok talep edilen yardımlarda bu başlık altında yer almaktadır.

The Rapid Response Facility, diğer adıyla Hızlı Müdahale Tesisi olarak adlandırılan (RRF), uluslararası yardımlara ek olarak, UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Fauna ve Flora International (FFI) ve Birleşmiş Milletler Vakfı ile 2006’dan beri Hızlı Müdahale Tesisini (RRF) işletmektedir. Hızlı bir şekilde 30.000 USD’ye kadar hibe sağlamak ve doğal Dünya Mirası alanlarındaki biyolojik çeşitliliğe yönelik

tehditlere cevap vermek için bir mekanizmadır. Hibeler sekiz iş günü içinde değerlendirilebilir ve sağlanabilir. Bu yardım türü TADML’de yer alan doğal miras alanları için kullanılmaktadır.

Doğal miras alanları için özel bir tesisin yanı sıra Miras Acil Durum Fonu olarak adlandırılan The Heritage Emergency Fund (HEF): Miras Acil Durum Fonu, acil durumlarda mirasın korunması için büyük bağışlar yapan bir fondur. UNESCO tarafından, örgütün acil durumlara daha etkili bir şekilde hazırlanarak ve bunlara yanıt vererek doğal ve kültürel mirası afetlerden ve çatışmalardan korunması ve taraf ülkelerine yardımcı olmasını sağlayan faaliyetleri ve projeleri finanse etmek için oluşturulmuştur. Bu fon hem kültürel mirası hem de doğal mirasın korunmasını kapsamaktadır.

Sadece kültürel miras özelinde çalışan, Cultural Emergency Response (CER) yani Kültürel Acil Durum Müdahalesi olarak da adlandırılan Prens Claus Fonu, kültürel farkındalığı artırmanın yanı sıra kültür ve kalkınma sektörü arasındaki alışverişi teşvik etmeyi amaçlayan Hollandalı bir vakıftır. Vakıf, 2003 yılında temel tazminat çalışmalarının yürütülmesi ve kültürel mirasın daha fazla zarar görmesini önlemek için hibe sağlayan Kültürel Acil Durum Müdahale (CER) programını başlatmıştır.

Tehlike Altındaki Belgesel Mirasa İlk Yardım için 2018 yılında açık çağrı gerçekleştirmiş olan fon bir program geliştirmiştir. Program, Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler’de yer alan mirasın, çatışma veya diğer felaketler tarafından ciddi şekilde tehdit edilen belgesel mirası korumak için projeler için teklifler toplamıştır.

Atölyeler, eğitimler ve UNESCO’nun yardımları gibi çalışmalar sonucunda miras alanlarının üstün evrensel değerlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır ve devam eden çalışmalarla aynı doğrultuda ilerlenmektedir.

Çeşitli sebeplerle DML’den, TADML’ye alınmasının ardından alana verilen hassasiyet yoğunlaştırılmış ve alan daha korunuyor ise alan tekrar DML’ye geçirilmektedir. Ancak alanda mirasın üstün evrensel değerini tehdit eden riskler ve alanın bütünlüğüne zarar veren etkiler devam eder ise alanın listeden tamamen çıkartılması da mümkündür. Çalışmanın devamında ise listeden alanların çıkarılması

süreci ve bugüne kadar TADML'ye girmesine rağmen hem TADML'den hem de DML'den çıkarılan alanlar incelenmiştir.

3.3 Tehlike Altındaki Dünya Kültür Mirası Listesi'nden Çıkarılma

TADML'ye alınan miras alanları gibi hem DML hem de TADML'den çıkarılmakta söz konusudur. Eğer bir miras alanı, DML'ye alınmasını belirleyen ÜED'lerini kaybederse, DMK, DM'nin hem TADML'den hem de DML'den silinmesine karar verebilmektedir. Günümüze kadar *Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Yönergesinin* hükmü bugüne kadar iki kez uygulanmıştır.

İlk olarak DML'den çıkarılan alan 2007 yılında Umman'da yer alan Oryxi Barınağıdır. 1994 yılında listeye alınan alanda kaçak avlanma sonucu alan habitatının bozulması sonucu Oryx türü yok olmuştur. Ayrıca alanda petrol bulunması sonucunda taraf ülke talebi üzerine DMK alanı DML'den çıkarmıştır. Bu alan üzerinde çeşitli tehlikeler olmasına rağmen alan TADML'ye hiçbir zaman dahil olmamıştır. Ancak DML'den çıkarılan ilk miras alanıdır.

Ancak DML'den TADML'ye alınan ve daha sonra listelerden çıkarılan iki alan bulunmaktadır. Bu alanlardan ilki, Almanya'nın Dresden kentinde yer alan Elbe Vadisi'dir. UNESCO, Dresden'in şehir manzarasını ve çevresindeki Elbe Vadisi bölgesini, Orta Avrupa'da bilim ve sanattaki öncü rolü ve Barok ve modern endüstriyel mimari karışımı nedeniyle 2004 yılında DML'ye eklemiştir. 2009'da Almanya, Dresden kentinde Elbe Nehri'nin karşısına, Elbe Vadisi koruma alanı ve şehir merkezine 2 km mesafede Waldschlosschen Köprüsü'nün inşası, Dresden şehir manzarasını ve miras alanının ÜED'sini tehdit etmiştir (Şekil 3.5) (Carla Almeida Santos, 2012).

Şekil 3.5 Almanya'nın Dresden kentinde yer alan Elbe Vadisi (UNESCO Arşivi)

Komite, Elbe Nehri boyunca bir köprü inşa etme planlarının, arazinin peyzajının bütünlüğü üzerinde ciddi bir etkiye sahip olacağına karar vermiştir. Dresden Elbe Vadisi'ni TADML'ye kaydedilmesine karar vermiştir. Komite aynı açıklamasında planların gerçekleştirilmesi halinde, ihtiyatlı bir şekilde sitenin 2007 yılında Dünya Mirası Listesi'nden çıkarılmasını da ön gördüklerini belirtmiştir (UNESCO, 2006).

Şekil 3.6 Dresden Elbe Vadisi'nde inşa edilen Waldschlosschen Köprüsü (UNESCO Arşivi)

UNESCO'nun uyarı ve önerilerine karşın yapılan köprünün miras alanı üzerine olan etkileri nedeniyle, 25 Haziran 2009'da Dresden Dünya Mirası Listesi'nden çıkarmak için bir karar alınmıştır (Şekil 3.6).

Listeden çıkarılan bir diğer alan ise Liverpool şehridir (Şekil3.7). Liverpool Şehir merkezinde yer alan kentin simgelerinin de yer aldığı altı farklı alandan

Şekil 3.7 İngiltere'de yer alan Liverpool Şehri (UNESCO Arşivi)

oluşmaktadır. Bu alan, 2004 yılı içerisinde *'İngiltere'nin en büyük küresel etki döneminde ticari bir liman örneği'* olması nedeniyle DML'ye dahil edilmiştir.

Taraf ülke, 2009 yılında inşa edilmesi planlanan Liverpool Waters Projesi ile kenti geliştirerek, kalkındırmayı amaçlamıştır. Liverpool Waters Projesi, kültürel miras alanı olan şehrin üzerinde oluşturacağı etkiler ile, proje başlangıcı ve projenin devam eden süreçlerinde birçok kurum ve kuruluşça tartışma konusu olmuştur (Şekil 3.8).

Şekil 3.8 Liverpool Waters projesi görseli (Arup)

Liverpool kent konseyinin hazırladığı kültürel miras etki değerlendirmelerinde, projenin kültürel miras alanları üzerindeki etkisinin yararlı olacağını savunurken, miras komisyonu devam ettirilen kültürel miras etki değerlendirmeleri raporunda bu projenin alan üzerinde olumsuz yönde sonuçları olacağı kararına varmıştır. Projenin faydalı olacağı sonucuna varılan iki kültürel miras etki değerlendirmelerini öne sürerek 2012 yılında Liverpool kent konseyi Liverpool Waters projesinin onayını vermiştir (UNESCO, 2012).

UNESCO Liverpool Waters projesine karşı çıkmıştır. 2011 yılının Kasım ayında, UNESCO ve ICOMOS ortak kararı ile alana reaktif izleme komisyonu gönderilmiş ve 2012'de alan TADML'ye alınmıştır.

UNESCO, alan içerisinde ve çevresinde önerilen yüksek katlı yapı kütlelerinin, kent dokusu ve tarihi liman bölgesinin silüetinde bozulmaların savunmuştur. 2018 yılında proje inşaatına başlanmıştır ve proje hayata geçirilmiştir (Şekil 3.9).

Projenin hayata geçirilmesinden sonra, UNESCO'nun Fuzhou'da ve çevrimiçi olarak gerçekleştirdiği 44. Toplantısında Dünya Mirası Komitesi, "Liverpool – Deniz Ticaret Şehri" (Birleşik Krallık) mülkünün olağanüstü evrensel değerini taşıyan niteliklerin geri dönüşü olmayan kaybı nedeniyle Dünya Mirası Listesinden çıkarılmasına karar vermiştir.

Şekil 3.9 Liverpool Waters projesinin tamamlanmış hali (BBC Arşivi)

BÖLÜM DÖRT

UNESCO TEHLİKE ALTINDAKİ DÜNYA MİRAS ALANLARINDAKİ RİSKLER

UNESCO'nun belirlediği tehlikeler belirli riskleri getirmektedir. Riskler, doğanın ve insanların ortaya çıkardığı tehditler nedeniyle oluşan tehlikeler ile bu etkilerin alandaki miras değerlerinin hassasiyetleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. UNESCO, risk kavramını *tehlikeler ve zarar görebilirlik nedeniyle oluşan olumsuz etkilerin azaltması için yeterli önlemlerin alınmaması ve tüm sonuçların bileşimi* olarak ifade etmiştir (UNESCO).

Tehlike Altındaki Miras Alanları Listesi incelendiğinde çeşitli tehlikeler sonucunda bu listenin oluşturulduğu ortadadır. Bu tehlikeleri UNESCO 2008 yılında Dubrovnik'te yaşanan olaylar sonrasında genel kurul toplantısı ile belirlemiştir.

DMK, üstün evrensel değere sahip mirasların Dünya Mirası Listesine kaydedilmesi ve Dünya Mirası Fonu'ndan uluslararası yardım alınması için kesin kriterler geliştirmiştir. Bunların tümü, "Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik Operasyonel Kılavuz İlkeler" başlıklı bir belgede yer almaktadır.

2008 yılında Dubrovnik'te yaşanan olaylar sonrasında UNESCO Tehlike altındaki miras alanları için bir uygulama rehberi hazırlamıştır. 2017 yılında eklemeler yapılarak yenilenen uygulama rehberinde 179.-180. paragraflarında belirttiği risklerle karşı karşıya kalırsa dünya mirası tehlike altına girmektedir.

Bu rehberde göre UNESCO kültürel miras alanları üzerindeki olası tehlikeler ve doğal miras alanları üzerindeki tehlikeleri tespit edilmiş ve potansiyel tehlikeler olarak 2 ana başlıkta 2 alt başlıkta incelemiştir.

Bu belge, yeni kavramları, bilgileri veya deneyimleri yansıtmak için Komite tarafından düzenli olarak gözden geçirilmektedir. DMC'nın kılavuz ilkelerinde yer alan operasyon yönergeleri, tespit edilmiş ve potansiyel tehlikenin tanımlarını sağlamaktadır, miras alanlarına ilişkin tehlikeler 180. paragrafta aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir: (UNESCO, 2017)

Kültürel Miras Alanları için,

a) Tespit edilen tehlikeleri,

- *Malzemelerin ciddi şekilde bozulması;*
- *Yapının ve süs özelliklerinin ciddi şekilde bozulması;*
- *Mimari veya şehir planlama tutarlılığının ciddi şekilde bozulması;*
- *Kentsel veya kırsal alanın veya doğal çevrenin ciddi şekilde bozulması;*
- *Önemli tarihsel özgünlük kaybı;*
- *Önemli bir kültürel değer kaybı olarak belirtmiştir.*

b) Potansiyel tehlikeleri ise,

- *Koruma derecesini azaltan mülkün hukuki statüsünün değiştirilmesi;*
- *Koruma politikası eksikliği;*
- *Bölge planlama projelerinin tehdit edici etkileri;*
- *Şehir planlamasının tehdit edici etkileri;*
- *Silahlı çatışma çıkması veya tehdidi;*
- *İklimsel, jeolojik veya diğer çevresel faktörlerin tehdit edici etkileri gibi miras alanının sahip olduğu nitelikler üzerinde zararlı etkileri olabilecek etkenler olarak ele almıştır. (UNESCO, 1983).*

Bu çalışma kapsamında TADML için yukarıda belirtilen tehditler sonucu risk taşıyan miras alanları üzerine incelemeler yapılmıştır. UNESCO, tüm miras alanları hakkında hazırlanmış tüm rapor, analiz ve koruma kararları bir bilgi sisteminde toplamış ve miras alanları için veri tabanı oluşturmuştur. Çalışma kapsamında, miras alanları için bu bilgi sistemi kullanılmıştır.

Yapılan rapor çalışmaları her faktör için ayrı ayrı ele alınmış ve KDS veri tabanına eklenmiştir. Bu tez çalışması kapsamında Koruma Durumu Bilgi Sistemi'nin (SOC) belirlediği standart liste ve ikincil faktörleri TADML kapsamında incelenmektedir. Bu incelemeler sonucu risk kaynaklarının doğal ve insan kaynaklı olduğu tespit edilmiştir.

UNESO uzmanları tarafından belirlenen ve KDS’de yer alan 14 ana faktöre ayrılmış risk faktörleri bu tez çalışması kapsamında doğal ve insan kaynaklı olarak iki ana başlıkta incelenmiştir (Tablo 4.1).

KÜLTÜREL MİRAS ALANLARINDAKİ RİSKLER

YAPILAŞMA VE KENT GELİŞİMİ	ULAŞIM ALTYAPISI	HİZMET ALTYAPISI	KİRLİLİK	İNSAN KAYNAKLARI
YENİ YAPILAŞMA	KARA ULAŞIM ALTYAPISI	SU ALTYAPISI	DENİZ SULARININ KİRLİLENMESİ	BİYOLÖJİK KAYNAKLAR
TİCARİ KALINIMA	HAVA TAŞIMACILIĞI ALTYAPISI	YENİLENER ENERJİ TESSİSLERİ	YER ALTI SUYU KİRLİLİĞİ	BİYOLÖJİK KAYNAKLAR
ENDÜSTRİYEL ALANLAR	DENİZ TAŞIMACILIĞI ALTYAPISI	YENİLENER ENERJİ TESSİSLERİ	YÜZEY SUYU KİRLİLİĞİ	BİYOLÖJİK KAYNAKLAR
BASİKA ZİYARETÇİ KOKALAMA VE İLGİLİ ALTYAPI	ULAŞIM ALTYAPISININ KULLANIMINDAN KAYNAKLANAN ETİLER	YERLEŞTİRİLMİŞ YARDIMCI PROGRAMLAR	HAVA KİRLİLİĞİ	BİYOLÖJİK KAYNAKLAR
TECİMİMANLIK VE ZİYARET OLANAKLARI	YERALTI ULAŞIM ALTYAPISI	BASİKA DİĞER HİZMET BORU HATLARI	KATI ATIK	BİYOLÖJİK KAYNAKLAR
		YARDIMCI PROGRAMLAR	FALZA ENERJİ GİRİŞİ	BİYOLÖJİK KAYNAKLAR

İNSAN KAYNAKLARI

- BİYOLÖJİK KAYNAKLAR
- KÜLTÜREL KAYNAKLAR
- TARİHİ KAYNAKLAR
- GÖRÜLMEZ KAYNAKLAR
- BİLİMSEL KAYNAKLAR
- TEKNİK KAYNAKLAR
- İÇİŞİLER KAYNAKLARI
- DİŞİŞİLER KAYNAKLARI
- MİLLİ KAYNAKLAR
- YEREL KAYNAKLAR
- ULUSLARARASI KAYNAKLAR
- DİĞER KAYNAKLAR

4.1 TADML’de Yer Alan Miras Alanlarında Doğal Kaynaklı Riskler

DMA’ları tehdit eden doğa kaynaklı riskler, doğal ve kültürel çevreye zarar veren ve bu çevre üzerinde çeşitli tehlikelerinde bir arada olmasına sebep olan doğal süreçlerden oluşmaktadır. Bu tehditlerin bazıları ani, bazıları ise tahmin edilebilir durumdadır ve miras alanı için gelecekte oluşabilecek tehlikeleri içermektedir. Doğa kaynaklı riskler, depremler ve volkanik patlamalar, tsunami, kasırgalar ve büyük rüzgarlar, sel baskınları, çığ gibi iklimsel ve meteorolojik olayları kapsamaktadır. Kısacası, miras alanlarını etkileyen doğa kaynaklı riskler, doğa olayları sonucu meydana gelmektedir.

Afetlerin toplumsal etkileri, özellikle yerleşim alanlarına yakın alanlarda görülmekte ve çeşitli nedenlerle maddi manevi kayıplara sebep olmaktadır. Doğal afetler nedeniyle tahribata uğrayan kültürel miras değerlerinin kaybı ve bozulması mirasın ait olduğu toplumu olduğu kadar diğer toplumları da etkilemektedir. Toplumların kültürleri ve kimlikleri, yerel bilgi kaynakları ve toplumların sosyo-ekonomik değerleri olumsuz etkilenmektedir.

1987 yılında yayınlanan, Washington Tüzüğü’nün 14.maddesinde doğal afetlerin kültürel miras üzerindeki etkilerine dikkat çekilmiştir. *“Kültür varlıklarının geleceğini ve içinde yaşayan halkın sağlığını güvenceye almak için tarihi kentler doğal afetler, hava kirliliği ve titreşim gibi zararlı etkenlerden korunmalıdır. Bir tarihi kenti veya kentsel alanı etkileyen doğal afetin cinsi ne olursa olsun, önlemler ve onarım müdahaleleri söz konusu yerin özelliğine göre tasarlanmalıdır”* (ICOMOS, 1987).

2004 yılında Dünya Mirası Komitesi, 1972 Sözleşmesi’nde ile DMK danışma organları, IUCN, ICOMOS ve ICCROM tarafından riske hazırlık stratejileri belirlenmiştir (Oktay, Taş, & Taş, 2020). Sonuç olarak *“Dünya Mirası Mülklerindeki Afetlerden Kaynaklanan Riskleri Azaltma Stratejisi”* olarak adlandırılan stratejiler belirlenmiştir.

ICOMOS’un, Paris’te 2011 yılında gerçekleştirilen 17. Genel Kurul toplantısında, *“Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri”* kabul edilmiştir. Bu ilkeler ile *kültür mirasını kentsel alanın dar kapsamından, alan kullanımı, kamusal alan ve bu alanların kullanımının toplum ilişkilerindeki rolü, bütünleşme ve çevresel etkenler gibi diğer sosyal ve ekonomik*

etkenler konuları ele alınmıştır. Ayrıca bu ilkeler ile miras alanları ve alanların bulundukları alanın, kentsel ekosistemin parçası değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeleri birer kaynak olarak ele yararlanılması gerektiği belirtilmiştir (ICOMOS, 2011).

TADML’de yer alan miras alanlarında doğa kaynaklı riskleri UNESCO, fiziksel çevreye etki eden yerel etkiler, hava olayları, iklim değişikliği, ani jeolojik ve ekolojik olaylar, istilacı veya aşırı bol türler olarak 4 başlıkta toplamıştır. Bu çalışma kapsamında hem kültürel miras hem de doğal miras alanlarında yer alan doğal kaynaklı risklerin etkilediği miras alanları bu başlıklar altında ele alınmıştır (EK.1). Bu başlıklar haricinde yer alan doğal kaynaklı risklere ise UNESCO’nun da sınıflandırdığı üzere diğer faktörler başlığı altında yer verilmiştir.

4.1.1 Fiziksel Çevreye Etki Eden Yerel Etkiler

Miras alanının coğrafi konumu, bu konuma bağlı olarak yerel koşulları miras alanlarını çeşitli nedenlerle etkilemektedir. Mirasın bulunduğu yere ait gelişen bu riskler DMA’ları tehdit etmektedir. UNESCO tarafından, alanın fiziksel çevresine etki eden yerel etkiler olarak tanımlanan riskler, rüzgâr ile rüzgâra bağlı erozyon, bağıl nem, ışık, mikroorganizmalar, sıcaklık ve yağış miktarlarındaki değişimler olarak ele alınmıştır. Bu başlık altındaki faktörlerin çoğu iklim değişikliği başlığıyla da doğrudan ilişkilidir.

Bu süreçlerin devamında ise Dünya Mirası üzerine geliştirilen politikaların kapsamlı bir şekilde toplandığı veri tabanı olan World Heritage Policy Compendium (WHPC), Türkçe olarak Dünya Mirası Varlıklarının Korunmasına İlişkin Politikalar Özeti olarak adlandırılan ve beş stratejik hedefi olan bu sistemde fiziksel çevreye etki eden riskler için, taraf ülkelerden koşulların kapsamlı bir değerlendirmesini üstlenmelerini ve dokuyu etkileyen yerel koşulların altında yatan nedenleri ele alma yollarının bir analizini yapmalarını ve etkileri ele almak için kapsamlı bir strateji geliştirmelerini istemektedir. Öncelikli acil durum önlemleri, etki azaltma önlemleri ve bir müdahale programına dahil edilerek bu risklerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

Tablo 4.2 Fiziksel çevreye etki eden yerel etkiler tablosu (Yazar tarafından KDS verilerine göre hazırlanmıştır.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'DE YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
FİZİKSEL ÇEVREYE ETKİ EDEN YEREL ETKİLER	RÜZGAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	49	15	13
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	19	3	3
	BAĞIL NEM	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	72	28	20
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	21	7	7
	SICAKLIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	14	7	7
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	RADYASYON ve IŞIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	3	1	1
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	TOZ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YAĞIŞ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	255	62	45
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	78	11	11
	ZARARLILAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	5	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	MİKROORGANİZMALAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	15	6	5
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0

KDS veri tabanında yer alan veriler incelendiğinde fiziksel çevreye etki eden faktörler UNESCO raporlarında, rüzgâr sıcaklık, nem, radyasyon, ışık, toz, yağmur suları ve zararlılar mikroorganizmaların bu başlık altında toplanmıştır. Bu faktör kapsamında incelenen veriler sonucunda yağış ve nem risklerinin miras alanları üzerinde diğer risklere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu başlıklardaki faktörlerden etkilenen 2023 yılı TADML’de yer alan örnekler çalışmanın devamında incelenmiştir.

4.1.1.1 Rüzgar

UNESCO verilerine göre, miras alanları üzerinde rüzgar nedeniyle çeşitli tehlikeler ile karşılaşan alanlar hakkında 1990 yılından 2021'e kadar 49 alan bildirilmiştir. Bu alanlardan 13'ü hakkında Koruma Durumu Bilgi Sistemi'nde (SOC) veri bulunmaktadır (Tablo 4.2). Güncel TADML'de bu risk faktöründen etkilenen DMA bulunmamaktadır.

TADML'de 2005- 2019 arasında yer almış Şili'de yer alan Humberstone ve Santa Laura Güherçile Madeni ve 2002-2006 yılları arasında Cezayir'de yer alan Tipasa kenti bugüne kadar rüzgâr sonucu tahribata uğraması nedeniyle listeye alınan alanlar sonraki süreçte alan için alınan önemler ile TADML'den çıkarılmıştır.

Şili'de yer alan Humberstone ve Santa Laura Güherçile Madeni'nde (Şekil 4.1) sıva ve hafif konstrüksiyonun rüzgardan etkilenmesi yanı sıra yapılar için ahşap, çatılar ve bazı duvarlar için oluklu saclar gibi yerel malzemeler kullanılarak inşa edilen endüstriyel binaların son derece rüzgara dayanıksız olması miras alanını rüzgar nedeniyle risk altına sokmuştur.

Şekil 4.1 Şili'de yer alan Humberstone ve Santa Laura Güherçile Madeni (UNESCO Arşivi)

4.1.1.2 Bağlı Nem

Dünya Miras Alanlarının çoğu açık hava koşullarına maruz kalmaktadır. Açık havada kontrolünün sağlanması en zor faktör ise nemdir. Su buharı nem olarak tanımlanmaktadır. Yeryüzündeki okyanus, deniz ve göl gibi su kütlelerinin, çeşitli yollarla atmosfere geçerek su tanecikleri hava kütlesiyle birleşerek hava nemini oluşturmaktadır.

Tüm yapı malzemeleri için aynı iklim şartları uygun olmamaktadır. Malzeme yapılarına bağlı olarak, farklı malzemelerden yapılmış eserler farklı iklim koşullarına dayanıklıdır. Bazı yapı malzemelerinin yüksek duyarlılıkta olduğu nem düzeyleri bulunmaktadır. Bu nedenle bu eserler özenle tespit edilmeli ve denetlenmelidir (Kuzucuoğlu, 2010). Örneğin, nemli alanlarda madenlerin korozyonu görülürken, pişmemiş toprak malzemedede ise dağılmalar görülmektedir. Organik malzemelerde ise şişme sonucu dokularında zayıflama olmakta ya da malzeme yüzeylerinde mantar oluşmaktadır.

UNESCO veri tabanına göre, nem faktörünün etkileri ile ilgili 1984'den 2021 yılına kadar 72 rapor yer alırken 28 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 20 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Nem sonucu yaşanan durumlar miras alanlarını etkileyen faktörler arasında ikinci sırada yer almaktadır (Tablo 4.2).

2023 yılı itibarıyla TADML'de nem faktöründen etkilenen iki miras alanı bulunmamaktadır. Güncel verilere göre, 2021 yılında Libya'da yer Alan Sabratha Arkeolojik Alanı TADML'ye bu faktörden etkilenen alanlardan biri olarak girmiştir (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 Libya'da yer alan Sabratha Arkeolojik Alanı (UNESCO Arşivi)

Arkeolojik Alanda yüksek miktarda nem olması ve deniz suyu tuzunun yapıların taş yüzeyleri üzerindeki etkileri alanın fiziksel bütünlüğünü tehdit etmektedir.

4.1.1.3 Sıcaklık

Dünya Miras alanlarının açık alanda olması, miras eserlerinin doğrudan yüksek sıcaklık veya düşük sıcaklıklara maruz kalmasına da neden olmaktadır. Hem yüksek sıcaklık hem de donma noktasının altına düşen sıcaklıklar arkeolojik alanlar ve tarihi yapıların fiziksel durumlarını etkilemektedir. Yapı malzemesinin gözenekli olması bu durumda yapıları tehlikeye atmaktadır (Sesana, 2021).

Bu konu özellikle küresel ısınma ve iklim krizi gündemlerinden sonra sıkça ele alınmıştır. Özellikle iklimsel değişikliklerden dolayı doğal ve kültürel miras alanlarını etkilemektedir. Buzulların erimesi nedeniyle deniz sularının yükselmesi, bazı bölgelerde gözlemlenen yüksek sıcaklıklar kültürel miras alanlarına zarar vermektedir.

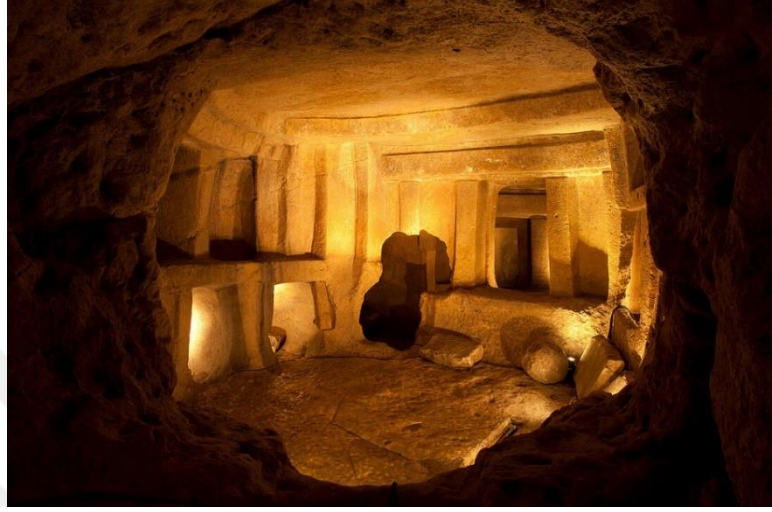
UNESCO veri tabanına göre, sıcaklık faktörünün etkileri ile ilgili 1990'dan 2009 yılına kadar 14 rapor yer alırken 7 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 7 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.2).

Veri tabanında sıcaklık nedeniyle risk taşıyan alanlar incelendiğinde Suriye'de yer alan Palmyra Antik Kenti'nde sıcaklık farkları nedeniyle taş bloklarda ayrışmalar nedeniyle, farklı tarihlerde sıcaklık faktöründen etkilendiği tespit edilmiştir.

4.1.1.4 Işık ve Radyasyon

Miras alanlarının fiziksel çevresine bağlı olarak, alanların açık havada yer alması yoğun şekilde ışığa maruz kalmasına neden olmaktadır. Ancak bazı yapılar için direkt ışığa maruz kalması yapıya zarar vermektedir. Bu nedenle UNESCO, ışık ve radyasyon başlığın fiziksel çevreye etki eden yerel faktörler başlığı altında dahi etmektedir.

Güncel TADML’de güneş ışığı nedeniyle zarar görerek etkilenen DMA bulunmamaktadır (Tablo 4.2). Yer altı yapısı nedeniyle, uygun olmayan aydınlatma sisteminin yapılmasına bağlı olarak, Malta’da yer alan Hal Saflieni Katakomp’u bu nedenle risk altındadır. Ancak alan TADML’de yer almamaktadır (Şekil 4.2).

Şekil 4.3 Malta’da yer alan Hal Saflieni Katakomp (Science Photo Library)

4.1.1.5 Yağmur Suyu ve Yağış Oranı

UNESCO veri tabanına göre, su faktörü olarak ele alınan faktör alanın yağmur suyu etkilerini kapsamaktadır. Yağış olarak adlandırabileceğimiz bu faktör kapsamında 1990’dan 2021 yılına kadar 74 rapor yer alırken 17 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 16 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu veriler ile fiziksel çevreye etki eden yerel etkiler faktörü kapsamında miras alanlarında en çok gözlemlenen risk olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 4.2).

Dünya Miras Listesinde yer alan alanlarının %76’sı doğal miras alanıdır. Ancak bu faktörden kültürel miras alanları da etkilenmektedir. Bu faktörden etkilenen DMA’ların %18’i kültürel miras ve %6 karma miras alanıdır. Güncel TADML’de bu risk faktöründen etkilenen 5 DMA bulunmaktadır.

TADML’de 1999-2006 yıllarında yer alan Hindistan’da yer alan Hampi Anıtlar Grubu (Şekil 4.4) yağış nedeniyle risk altına giren alanlardan biridir. 2019 yılında gerçekleştirilen DMK 43. Oturumuna ait 43 COM 7B.61 sayılı raporda, bu alanın su faktörü nedeniyle tehdit altında olduğu belirtilmiştir. Ancak, miras alanı 2023 yılı güncel TADML’de yer almamaktadır. (UNESCO, 2019)

[Şekil 4.4 Hindistan’da yer alan Hampi Anıtlarında yaşanan su baskını (Deccan Herald)]

4.1.1.6 Haşereleler (Zararlılar)

Zararlılar olarak da adlandırılan zararlı canlılar, miras elemanları için büyük tehlike taşımaktadır. Hem yapılar için hem de yazma, dokuma gibi eserler için bir takım yapı malzeme bozulmalarına neden olmaktadır.

Haşerelelerin birçok türü bulunmaktadır, bu türlerin ortak özellikleri hızlı çoğalmaları ve bütün ortamlara uyum sağlamalarıdır. Bu mikroorganizmaların verdikleri fiziksel hasar hızla yayılabilir ve yapı malzemelerine veya organik dokulu eserlerin tahrip olmasına neden olabilir.

UNESCO veri tabanında, haşere faktörü ile tehlike altına giren alanlar incelendiğinde bu faktör kapsamında 1994’den 2021 yılına kadar 5 rapor yer alırken 3 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 3 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.2). Güncel TADML’de bu risk faktöründen etkilenen DMA bulunmamaktadır.

Bu faktörün etkilediği miras alanlarından biri Sri Lanka'da yer alan Rangiri Dambulla Mağara Tapınağı'dır (Şekil 4.5). UNESCO 2019 raporlama verilerine göre, tapınakta bulunan duvar resimlerinde bozulmalara neden olmaktadır. Ancak alan TADML'de yer almamaktadır.

Şekil 4.5 Sri Lanka'da yer alan Rangiri Dambulla Mağara Tapınağı (Łukasz Kędzierscy)

4.1.1.2 Mikroorganizmalar

Yukarıda bahsedilen haşerelerde birer mikroorganizma olmasına rağmen, UNESCO bu başlığı diğer başlıktan ayrı bir şekilde ele almıştır. Bu başlıkta bahsedilen mikroorganizmaları, liken, yabani bitki ve ağaçlar gibi bitkisel mikroorganizmaların çoğalması ve kontrolsüz büyümesi gibi etkiler olarak ele almıştır.

Bu faktör kapsamında UNESCO veri tabanında, 1990'dan 2015 yılına kadar 15 rapor yer alırken 6 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 5 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.2). Ancak güncel TADML'de bu risk faktöründen etkilenen DMA bulunmamaktadır.

Fransa'da yer alan, Vézère Vadisi'nde yer alan Tarih Öncesi Alanları ile Dekore Edilmiş Mağaraları Miras Alanları mikroorganizmaların yarattığı çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. UNESCO verilerine göre 2015 yılında bu alanın mikroorganizmalardan etkilendiği raporlanmıştır.

Bu alanlardan en önemlisi Lascaux mağarasıdır (Şekil 4.6). Lascaux mağara resimlerinin yüzeyinde küf ve bakteri sporları salgıları resimlerin boya malzemelerini ve yüzeylerinde bozulmalara neden olmuştur. Biyolojik dengesizlikleri daha iyi tahmin etmek amacıyla kirlenmeden sorumlu mikroorganizmaların eylem ve etkileşimlerini daha iyi anlamayı amaçlayan Lascaux Mağarası'nın mikrop ekolojisine ilişkin araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucu alanda koruma sorunları ortadan kaldırıldığı için alan TADML'ye alınmamıştır.

Şekil 4.6 Fransa'da yer alan Lascaux mağarası (UNESCO Arşivi)

4.1.2 İklim Değişikliği ve Şiddetli Hava Olayları

Son elli yılda, İklim Değişikliği aşırı hava olaylarıyla birleştiğinde, afet sayısında artışa neden olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, son birkaç yıldaki doğal afetlerin %80-90'ını seller, kuraklıklar, tropik kasırgalar, sıcak hava dalgaları ve şiddetli fırtınalar oluşturmaktadır.

İklim değişikliği, Dünya Miras Komitesinin gündeminde resmi olarak ilk kez 2005 tarihinde tartışılmıştır. 2005 yılında DMK'ya sunulan dilekçede, iklim değişikliği risk faktörü kapsamında tehlike altında olan dört kültür miras alanı olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda başvuru alanlar doğal miras alanlarıdır. İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarıyla bu alanların tehlike altında olduğu ve TADML'ye girme talebi iletilmiştir.

Komite bunun üzerine, DMS'ye taraf ülkelerin iklim değişikliği nedeniyle kendi ülkelerindeki iklim değişiklikleri nedeniyle oluşan riskleri araştırmalarına, bu sorunlarla başa çıkılması için ön çalışmalar ile strateji planı oluşturulmasına ve rapor hazırlanmasına karar vermiştir.

Bir sonraki komite toplantısında ise Dünya Mirası Sözleşmesine iklimsel özellikler ve riskler üzerine raporlama ve izlemenin dahil edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Uluslararası dayanışmanın önemine vurgu yapılarak, iklim değişikliği kapsamında yapılan çalışmalara dünya mirası kapsamında dikkat çekilmiştir. Ayrıca TADML'ye alınan alanlar için iklim değişikliğinin dikkate alınması gerekliliği belirtilmiştir (Güner, 2021).

Tablo 4.3 İklim değişikliği ve şiddetli hava olayları (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	KDS'de BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ŞİDDETLİ HAVA OLAYLARI	FİRTINALAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	59	29	22
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	2	2
	SU BASKINI / SEL	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	98	26	25
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	34	5	5
	ÇÖLLEŞME	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	19	5	5
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	7	3	3
	OKYANUS SULARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	2	2
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	SICAKLIK DEĞİŞİMİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	2	1
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1	1	0
	DİĞER İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	23	8	8
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0

KDS verilerine göre fırtınalar, su baskınları, çölleşme, okyanus sularındaki değişiklikler, sıcaklık değişimleri ve diğer iklimsel değişiklikler olarak alt başlıklar ayrılmıştır. Bu risk faktörleri üzerine KDS'de yer alan veriler incelendiğinde, miras alanlarını etkileyen su baskınları ve sel olayları dikkat çekmektedir. Su baskınlarının yanı sıra fırtınaların miras alanları üzerinde oluşturduğu riskler oldukça fazladır (Tablo 4.2).

4.1.2.1 Fırtınalar

İklim değışikliğı ve bunun sonuçları giderek artan ve daha sık görülen fırtınaları beraberinde getirmektedir. Fırtınaların, daha çok doğal miras alanlarını etkilediğı düşünülse de bunun aksine hem doğal hem de kültürel miras alanları bu faktörden etkilenmektedir.

Kasırgalar, dolu hasarı, şimşek çakması, nehir ve dere taşmaları, aşırı gelgitler gibi doğal afetler bu başlık altında ele alınmıştır. Malzeme kırılganlığı fazla olan yapıların zarar görmesinden miras alanı ve çevresindeki alanların tahribatı ile kullanıcıların yer değıştirmesine kadar birçok sonucu beraberinde getirmektedir.

Fırtına gibi hava olayları nedeniyle risk bildiriminde bulunan alanlara UNESCO veri tabanında, 1985’den 2021 yılına kadar 112 rapor yer alırken 36 alanın bu faktörden etkilendiğı tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 27 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.2). Güncel TADML’de bu risk faktöründen etkilenen DMA bulunmamaktadır.

Veri tabanına göre, Solomon Adaları’nda yer alan Doğu Rennel doğal miras alanı bu faktörden etkilenecek TADML’ye girmiştir. 2014 ile 2021 yılları arasında fırtınalardan kaynaklı risk taşıdığına dair raporları veri tabanında yer almaktadır.

Kültürel miras alanlarını da etkileyen bu risk faktörü, 1986 yılında hem DML hem de TADML’ye alınan Peru’da yer alan Chan Chan Arkeolojik alanını etkilemektedir(Şekil 4.7).

Şekil 4.7 Peru’da yer alan Chan Chan Arkeolojik alanı (UNESCO Arşivi)

İspanyol işgali öncesi toprak mimarisi şehirlerinden biri olan miras alanı 1986 yılında (i) (iii) kriterleri kapsamında Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmiştir

Chan Chan Arkeolojik alanında fırtınalara bağlı olarak doğal erozyon meydana gelmektedir. Kerpiç malzemeden yapılmış yapıların zarara uğraması sonucu miras alanı bu malzemelerin bozulması nedeniyle çeşitli riskler ile TADML'de yer almaktadır.

1986 yılında DML'ye alınan Chan Chan Arkeolojik Alan'ın kenti, Kolomb öncesi Amerika'nın en büyük toprak yapıların yer aldığı şehirdir. Tarihi şehrin kalıntıları, bağımsız birimlerden oluşmaktadır. Chan Chan'ın OED'si, endüstriyel, tarımsal ve su yönetim sistemlerinin kalıntılarıdır. Kalıntıların büyük bir çoğunluğu toprak malzemeden yapılmıştır (UNESCO, 2023)

Chan Chan Arkeolojik Bölgesi, iklim değişikliğine ve Peru'nun kuzey kıyılarını etkileyen El Niño hava olaylarına karşı savunmasız hale gelmiştir. Arkeolojik kalıntıların hızlı erozyonu, sit alanı hakkında derinlemesine bilgi edinmenin önünde ciddi bir engel oluşturmuş ve geçmişte kazılan ve yüzey araştırması yapılan yapıların birçoğu önemli ölçüde çürümeye maruz kalmıştır (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 Peru'da yer alan Chan Chan Arkeolojik alanında gözlemlenen yapı malzemesinde oluşan erozyon (UNESCO Arşivi)

Eylül 1997'de, Chan Chan'ın en önemli ve savunmasız kısımlarını El Niño hava olaylarının yıkıcı etkilerine karşı korumak için acil önlemlerin uygulanması amacıyla Dünya Mirası Fonu aracılığıyla 50.000 USD'lik bir acil yardım fonu tahsis edilmiştir.

Alanda yapılan çalışmalar, geleneksel malzeme ve becerilerin kullanımı ile modern mühendislik tekniklerinin birleştirilmesiyle gerçekleştirilmektedir.

1997 yılında çalışmaya başlanan alan için Chan Chan Arkeolojik Kompleksi zel Projesi geliştirilmiştir. Pan Amerikan Dünya Mirasını Koruma Merkezi aracılığıyla ve taraf lkeın kültür bakanlığı, alan için çeşitli arkeolojik ve malzeme koruma teknolojileri ile ilişkili araştırma programları yürütmeye devam etmektedir. 2019 yılında hayata geçirilen çalışmalarda kullanılan malzemelerin direncini ve fiziksel özelliklerini geliştirmeye yönelik deneysel çalışmalar gibi alanın ileri teknoloji ekipmanlarla binaların hacimsel ölçümü, meteorolojik davranışlarını incelemek, kontrolü ve yağışların nlenmesine yönelik teşhis ve su seviyesinin izlenmesi çalışmaları yapılmaktadır. Miras alanı, ulusal kanunlar ve kararnamelerle korunmaktadır. Ancak, arazi kullanım hakkı, yasadışı yerleşimcilerin yer değiştirmesi, yasadışı tarım uygulamalarının durdurulması ve düzenleyici önlemlerin uygulanması gibi mülk üzerinde uzun süredir devam eden sorunlar, mülkün uzun vadeli korunmasını ve tam korumasını sağlamak için henüz zlmemiştir.

4.1.2.2 Su baskınları

İklim değişikliğinin sonuçlarından biri olan su baskınları ve taşkınlar, insan toplulukları için her zaman büyük bir zorluk yaratmaktadır. Nehirlerin taşması ve taşkın yataklarında bulunan meskenlerin sular altında kalması miras varlığının teklėi göz önüne alındığında, kolayca onarılamayacak sonuçlarla DMA'yı önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Topluluklar tarihi, manevi, estetik ve sosyo-ekonomik değerleri için kültürel mirasa güvendiğinden, sel kayıpları hem somut hem de soyut anlamda yaşanmaktadır (Arrighi, 2021).

Arrighi'nin belirttiği üzere, Mart 2021 itibarıyla 1121 miras alanı üzerinde yapılan analiz, doğal miras alanlarının %35'inin ve kültürel ve karma miras alanlarının ise %21'i nehir taşkınlarına maruz kalmaktadır.

UNESCO veri tabanına göre, su baskınları olarak ele alınan faktör alanın yağmur suyu etkilerinin yanı sıra ani su baskınlarını kapsamaktadır. Bu faktör kapsamında 1990'dan 2021 yılına kadar 109 rapor yer alırken 29 alanın bu faktrdan etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 27 miras

alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.2). Güncel TADML’de bu risk faktöründen etkilenen 3 DMA bulunmaktadır.

2021 yılında koruma durum raporlarına göre Yemen de yer alan Shibam Eski Şehri su baskınları ve sel nedeniyle risk taşıdığını belirtmiştir (Şekil 4.9). 1982 yılında DM’ye, 2015 yılında TADML’ye alınan miras alanı şiddetli sel baskınlarının etkisi altındadır (Şekil 4.10). Yemen’de devam eden zorluklar, mülkün Olağanüstü Evrensel Değerini (OUV) tehdit etmeye devam etmektedir. Miras alanında etkilenen binalar acil müdahaleye ihtiyaç duymakta ve yetersiz kaynaklara, sınırlı uluslararası desteğe ve kötüleşen ekonomik koşullara rağmen koruma çabaları devam ettiği belirtilmiştir.

[Şekil 4.9 Yemen de yer alan Shibam Eski Şehri (UNESCO Arşivi)]

2021’de danışma organları ve DMM tarafından yapılan analiz ve sonuçlarına göre, Shibam Altyapı Projesi ile kaldırım da dahil olmak üzere tarihi Shibam’ın altyapısını yenilemiş ve sağlamlaştırmışlardır. Ancak aynı kaynakta belirtildiği üzere bu çalışmaların tamamı tamamlanamamıştır. Özellikle su veya kanalizasyonla ilgili

[Şekil 4.10 Yemen de yer alan Shibam Eski Şehrinde yaşanan su baskını (UNESCO Arşivi)]

altyapı sorunları Shibam'ın yüksek katlı kerpiç evleri için yapısal risklere neden olabileceği belirtilmiştir.

Yapıların çalışmaların yetersizliğinin kaynaklarından biri ise alanın güvenlik sorunudur. Bu sorun nedeniyle yapılan çalışmalar tamamlanamamaktadır ve bu iki nedenden dolayı alan 2015 yılından bugüne TADML'de yer almaktadır.

4.1.2.3 Kuraklık ve Çölleşme

KDS'ye göre kuraklık ve çölleşme ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Ancak kuraklık faktörü doğal miras alanları ve karma miras alanlarını etkilediği tespit edilmiştir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında kuraklık ve çölleşme aynı başlık altında toplanarak incelenecektir.

İklim değişikliği nedeniyle artan kuraklık ve kuraklığa bağlı olarak gelişen çölleşme riski doğal miras alanlarını tahrip ederken, kültürel miras alanlarını da tahrip etmektedir. Kültürel miras alanlarının hem somut kültürel değerlerini etkilerken, miras alanı kullanıcıları ve yakın çevresini de etkileyen en önemli faktörlerdendir.

Kuraklık nedeniyle KDS'de yer alan bir alan bulunmaktadır. Mali'de yer alan Bandiagara Kayalığı miras alanı için 2003 yılında hazırlanan raporda alan için Bandiagara'nın karşı karşıya olduğu şiddetli kıtlık ve kültürel nesnelerin kitlesel satışından kaynaklı risklerin olduğu belirtilmiştir (Tablo 4.2). Güncel TADML'de bu risk faktöründen etkilenen 2 DMA bulunmaktadır.

Kuraklık nedeniyle aktif nüfus tarafından köylerin terk edilmesine bir çözüm bulunması ihtiyacından kaynaklı 20.000 ABD doları tutarındaki Uluslararası Yardım, Başkan tarafından onaylanmış ve 2002'de Mali'nin Dünya Mirası alanının korunmasına ilişkin bir dizi çalıştay aracılığıyla yerel toplulukları duyarlı hale getirmesine olanak sağlanmıştır. Yağmalanan Arou Tapınağının rehabilite edilmesi ve yerel nüfus için gelir elde etmek amacıyla yerel turizm faaliyetlerini ve aynı zamanda sitenin korunmasına yönelik faaliyetleri teşvik ederek alanın karşılaştığı riskler ortadan kaldırılmıştır (UNESCO, 2003). Bu alan tehlike altına alınmadan, alanı etkileyen riskler üzerine gerçekleştirilen çalışmalar ile koruma çalışmalarını tamamladığı için TADML'ye girmemiştir.

1982 yılında DM olan, Libya’da yer alan Leptis Magna Arkeolojik Alanı 2016 yılından bu yana TADML’de yer almaktadır (Şekil 4.11). Arkeolojik alanı, çölleşme, yasa dışı aktiviteler ve savaş gibi riskler altındadır. Bu risklerden doğal nedenlerle alanı tahrip eden çölleşme hakkında, 2021 yılında yayınlanan raporda, miras alanının belirli bir alanının çölleşme nedeniyle kum tabakası altında kaldığı ve alanın taş işçiliğinin bozulduğu belirtilmiştir (State of Libya, 2020).

Şekil 4.11 Libya’da yer alan Leptis Magna Arkeolojik Alanı (UNESCO Arşivi)

Çölleşme nedeniyle KDS’ye giren alanların hepsi kültürel miras alanıdır. Kısacası, çölleşme alanın yeterli kaynaklarının azalması risklerini kapsamakta ve bu nedenle alan üzerinde çeşitli koruma sorunlarına yol açmaktadır. Bu faktör kapsamında 1990’dan 2021 yılına kadar 19 rapor yer alırken 5 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 5 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir.

4.1.2.4 Okyanus Sularındaki Değişiklikler

Okyanus sularındaki değişikliklerin risk faktörü olduğu alanlar ve bu kapsamda yapılan incelemeler kapsamında, DMA’ların %60’ı doğal miras alanı iken %40’ını kültürel miras alanıdır. Ancak bu nedenle TADML’ye alınan kültürel miras alanı yoktur. Bu risk başlığı, alanlar üzerinde potansiyel tehlike oluşturması nedeniyle miras alanlarını etkileyen riskler kapsamına dahil edilmiştir. KDS’de yer alan verilere göre bu faktörün etkilediği alanlar Asya Pasifik alanlarında ve Afrika kıtasında yer almaktadır.

UNESCO tarafından, okyanus sularındaki değişiklikler kapsamında tüm dünya çapında su akışları ve sirkülasyonlarındaki değişiklikle ve pH değişiklikleri başlıklarını bu faktörün alt başlıkları olarak ele alınmıştır (Tablo 4.2). KDS’de yer alan verileri ve TADML’de yer alan miras alanları incelendiğinde 2023 yılı güncel TADML’de bu faktörden etkilenen kültürel miras alanı bulunmamaktadır.

4.1.2.5 Sıcaklık değişimi

Yapı malzemelerinde görülen dayanıklılık sorununa neden olan başlıca fiziksel etki yüksek sıcaklıktır. Su ve sıcaklıktaki dalgalanmalar miras alanlarındaki doğal yapı malzemelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu etki yapı malzemeleri üzerinde kalıcı hasarlar oluşturmaktadır. Yapı malzemeleri yüksek sıcaklık etkisine hem iklim olayları hem de yangınlar sebebiyle maruz kalmaktadırlar (Ünal, Berber, Yatağan, & Akkurt, 2007). Bu başlık kapsamında iklimsel olarak sıcaklık değişimleri ele alınacaktır.

Kültürel miras malzemelerindeki bileşenler kendi kendine bozulurken, ısı ve nem eklenmesi, bozulmanın zararlı kimyasal reaksiyonlarını hızlandırmaktadır. Özellikle sıcaklığın artmasıyla birlikte bağıl nemin artması, küf sporlarını aktif hale gelebilir ve nesneler üzerinde büyümektedir. Mantarlar organik maddeleri sindirerek malzemeleri zayıflatmaktadır ve yapı malzemeleri üzerinde lekelenmeye neden olmaktadır.

Günlük, haftalık, aylık ve mevsimlik sıcaklık değişimleri ve farklılıkları gibi iklimsel etmenlere maruz kalan yapı malzemelerinin, özellikle taşların iç ve dış yüzeyinde genleşme ve büzülme hareketleri oluşmaktadır. Taşların yüzey ve yüzey altı kısımlarında gerçekleşen genleşme ve büzülme döngüleri iç gerilmelere sebep olup taşın taneleri arasında farklı büyüklükte ve yönlerde basınç oluşturmaktadır (Vural & Dal, 2022). Malzeme yüzeyindeki lekelenmeler ve bitkilenmeler dışında yapı malzemesinin tanecikli yapısı içerisindeki suyun donması nedeniyle malzemelerde çatlama ve kırılmalarda meydana gelmektedir.

Miras alanlarındaki yapı malzemelerinin bütünlüğü, malzemelerin taşıyıcılığı ve dayanımına doğrudan etki eden bu faktör diğer iklimsel faktörler ile miras alanlarına etki etmektedir. Sonuç olarak, bu faktör diğer iklimsel olaylar ile doğrudan bir ilişki içerisinde.

UNESCO veri tabanına göre, sıcaklık değişimi olarak ele alınan bu faktör kapsamında 2004'ten 2021 yılına kadar 17 rapor yer alırken 7 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 8 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.2). Ancak güncel TADML'de bu risk faktöründen etkilenen DMA bulunmamaktadır.

4.1.3 Ani Ekolojik veya Jeolojik Olaylar

Yeryüzündeki kıtasal hareketler ve kara parçalarının jeolojik yapılarına bağlı olarak beklenmedik ekolojik olaylar çeşitli afetlere yol açmaktadır. Depremler beraberinde yangınlar, heyelanlar ve toprak kaymaları, sel ve tsunamilere sebep olabilmektedir. Doğal nedenler kaynaklı bu afetlerin miras alanları üzerindeki etkisi alanın savunmasızlığı ile ilişkilidir.

Ani ekolojik veya jeolojik olaylar olarak da adlandırılabilen, afete dönüşen doğa olayları, dünya çapında birçok kuruluşun miras alanlarında afet risklerinin azaltılmasına yönelik planlamalar ve çalışmaların başlamasını sağlamıştır. 2005 yılında World Conference on Disaster Reduction konferansını düzenleyen BM, bu konuda çalışan uzmanları bir araya getirmiş ve doğal afetler konusunda önemli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca konferansın sonuç bildirgesinde kültür mirasın da korunması gerektiğine yönelik bir karara yer verilmiştir (Ünal & Vatan, 2012).

Ayrıca yapının fiziksel bozulmalarının yanı sıra, afet bölgesinde sosyal yapının değişmesi de bu faktörden kaynaklanmaktadır. Bu durum tarihi dokularda fiziksel mekân ve sosyal eylemleri ile bütünleşen kültür mirasının korunmasını da etkilemektedir. Bu tehlikeler, halkının yaşadığı alanları terk etmesi nedeniyle alanların özgün kullanıcılarının göç etmesi sonucunda ortak hafıza ile oluşan toplumlara ait geleneklerin bozulmasına neden olmaktadır. Geleneksel doku ile iç içe yaşayan topluluklarda alanlara özgü olan ve tarihi çevre ile iç içe geçen çeşitli üretimlerin azalması veya bitmesi, alanlarla bütünleşen geleneksel faaliyetler olan ritüellerin kaybolması soyut kültürel mirasında zaman içinde yok olmasına neden olmaktadır.

KDS verilerine göre miras alanlarında yaşanan depremler ve erozyonlar miras alanlarını bu faktör kapsamında en çok etkileyen etmendir (Tablo 4.4).

Tablo 4.4 Ani ekolojik veya jeolojik olaylar (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
ANI EKOLOJİK VEYA JEOLJİK OLAYLAR	DEPREM	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	95	33	27
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	6	4	3
	VOLKANİK PÜSKÜRTME	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	3	2	2
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	TSUNAMİ / GELGİT DALGASI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	1	1
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	EROZYON VE SİLTASYON / BİRİKTİRME	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	155	27	24
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	37	7	7
	YANGIN	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	9	4	4
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	1	1

4.1.3.1 Deprem

Güncel olarak en çok tartışılan risk faktörlerinden biri olan deprem yıllar boyunca miras alanlarını etkilemiştir. Depremin miras alanlarındaki yıkıcı etkisi 2023 yılında ülkemizde gerçekleşen Kahramanmaraş depreminde de ortaya çıkmıştır.

ICOMOS Türkiye Komitesi'nin, 2023 yılında yayınladığı “*Kültür Varlıkları ve Deprem: Görüş, Değerlendirme ve Öneriler*” raporunda henüz geçmeyen tehlike ve süregelen riskleri belirlemiştir. Bu riskler tüm DMA’lar içinde geçerli bir altlık oluşturmaktadır.

ICOMOS rehberine göre, deprem sonrası kültür varlıklarının yapısal parçalarının yıkıntılar içinde kaybolması, yapı parçalarının uzmanlar kontrolünde belgelenmeden yerlerinin değişmesi, yapıların sağlam kalan kısımların geçici elemanlarla desteklenerek korunmadan yıkılması, enkaz kaldırma çalışmalarında yapıların tahrip edilmesi gibi fiziksel etkileri olan riskler dışında kültürel mirasın somut değerlendirilmesi gerektiği de vurgulanmıştır.

Toplumların hem bireysel aidiyeti hem de toplumsal aidiyetleri ve alanda hayatlarını yeniden inşa edebilmek için, deprem nedeniyle maddi manevi yaraların

sarılması sürecinde somut ve somut olmayan kültürel değerlerini yeniden yaşama katmanının önemli olduğu belirtilmiştir (ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, 2023).

UNESCO veri tabanına göre, deprem nedeniyle 1979'dan 2021 yılına kadar 98 rapor yer alırken 35 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 26 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.4). Ancak güncel TADML'de bu risk faktöründen etkilenen DMA bulunmamaktadır.

Deprem Öncesi

Deprem Sonrası

Şekil 4.12 İran'da yer alan Bam ve Kültürel Manzarası miras alanı deprem öncesi ve sonrası durumu |

İran'da yer alan Bam ve Kültürel Manzarası miras alanı 2004-2013 yılları arasında TADML'ye bu faktörden etkilenecek giren son alandır. Deprem sonucunda büyük yıkıma uğrayan miras alanının DML'ye ve TADML'ye kaydedilmesinden bu yana, UNESCO, İran Kültürel Miras ve Turizm Örgütü (ICHTO) temsilcilerinin de dahil olduğu Bam'ın korunması için bir Uluslararası Yönlendirme Komitesi (ISC) kurulmuştur (Şekil 4.12).

ICOMOS ve ICCROM. Uluslararası Yönlendirme Komitesi toplantısı, varlığın korunmasına yönelik kısa ve uzun vadeli önceliği gözden geçirmek için toplantılar ve çalışmalar yapmıştır. İtalyan Hükümeti'nin desteğiyle, UNESCO Tahran Küme Ofisi, UNESCO ile Japonya Güven Fonları aracılığıyla 500.000 ABD doları tutarında yardım toplanarak Bam ve Kültürel Manzarası için çalışmalar yapılmıştır (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 İran'da yer alan Bam ve Kültürel Manzarasında yapılan koruma onarım çalışmaları (UNESCO Arşivi)

Alan için ek olarak, yönetim planlaması ve afet acil risk planlaması yapılmıştır. Bu çalışmalar alanın olası tehlikeler karşısındaki etkileri kapsamında miras alanı 2013 yılında TADML'den çıkarılmıştır (UNESCO, 2005).

Deprem'in ani bir afet olması ve tahmin edilememesi nedeniyle miras alanları üzerindeki etkileri belirlenememektedir. Bu nedenle TADML'ye bu nedenle alınan alanlar büyük depremler geçirmiş alanlar ve deprem sonrası çalışmalara yardım ve fon sağlanması amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Ülkemizden Ani Arkeolojik Sit Alanı ve İstanbul'un Tarihi Bölgeleri bu risk nedeniyle raporlamalara girmiş ancak bu alanlar TADML'ye dahil edilmemiştir. Bu konu kapsamına, çalışmanın beşinci bölümünde detaylı yer verilmiştir.

4.1.2.2 Erozyon

Çevresel tehditler arasında, toprak erozyonu doğal tehlikelerden biridir. Erozyonun yoğunlaşması, kültürel miras alanlarının bütünlüğünü ve değerini tehdit etmektedir.

Su kaynaklı toprak erozyonu, dünya çapındaki en büyük doğal tehlikeleri oluşturmaktadır. Yağış ve su yüzeyi akışı nedeniyle toprak parçacıklarının belirli bir başlangıç alanından yeni bir çökme alanına ayrılması, taşınması ve çökmesini yapı topluluklarına zarar vermektedir. Ayrıca Su erozyonun ciddi çevresel ve ekonomik etkileri alan kullanıcılarını da etkilemektedir. Bu etki somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasını da tehlike altına almaktadır.

Toprak kaybı ve toprak birikiminin sadece ayakta duran anıtları değil, aynı zamanda kazılmamış yeraltı kalıntılarını da etkilediği görülmektedir (Christos Polykretis, 2022).

Erozyon ve birikme nedeniyle KDS'ye giren alanların %77'si kültürel miras alanı %3'ü karma miras alanıdır. Bu faktör kapsamında 1990'dan 2021 yılına kadar 185 rapor yer alırken 35 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 31 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.4) Güncel TADML'de bu risk faktöründen etkilenen 2 DMA bulunmaktadır. 2002 yılında hem DML hem de TADML'ye alınan Jam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar erozyon ve birikme nedeniyle risk altındadır. Jam Minaresi, Hari ve Jam ırmaklarına yakın olmasından dolayı oluşan erozyon, su sızıntısı gibi birtakım tehditlerle risk altındadır (Şekil 4.14).

İrmakların birikme ve erozyona neden olması nedeniyle minare zaman içerisinde eğilmektedir. İstinat duvarlarında da hasarlar oluşmaktadır (Şekil 4.15). Yapının dayanımı zaman içerisinde azalmaktadır.

Alanın yaşıdığı taşkın ve sel felaketinin ardından taraf ülkenin Bilgi ve Kültür Bakanlığı (MoIC) acil önlem olarak nehir yataklarındaki tortuların temizlenmesi ve istinat duvarlarının hasar gören kısımlarının yeniden inşası için 109.000 ABD Doları kaynak ayırmıştır. Bu çalışmaların 2020 yılının bahar aylarında bitmesi öngörülmüştür.

Şekil 4.14 Jam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar Miras Alanı (UNESCO Arşivi)

Ancak miras alanında güvenlik ve doğal afet risklerine ilişkin devam eden endişeler nedeniyle operasyonel projelerin etkili bir şekilde uygulanması zorluklarla karşılaşmıştır. Bu nedenle çalışmalarda aksaklıklar ve birtakım sorunlar meydana gelmiştir.

2021'de *Dünya Mirası Merkezi ve Danışma Organları Tarafından Yapılan Analiz ve Sonuç Kararları* kapsamında alanın TADML'de kalması uygun bulunmuştur (UNESCO, 2021).

Şekil 4.15 Jam'daki Arkeolojik Kalıntıların istinat duvarlarının hasar gören kısımları bölümleri (UNESCO Arşivi)

4.1.2.3 *Volkanik Püskürme*

Volkanlar gezegenin biyolojik sistemlerin oluşumu, evrimi ve devamlılığının merkezinde yer almaktadırlar. Volkanlar, küresel ölçekten yerel ölçeğe kadar Dünya'nın jeolojik ve jeomorfolojik süreçleri ve Dünya'nın iç kısmındaki süreçleri yüzeyindekilerle ilişkilendirmeyi göstermektedirler. Temel yer bilimi değerlerine ek olarak, volkanlar, birçok volkanik arazide bulunan büyük biyoçeşitlilikte, insanlar ve çevreleri arasındaki kültürel bağlantılarda ve her kıtadaki insan gelişimini göstermektedirler. Volkanların da doğal miras kapsamında DML'ye dahil edilmektedirler. Ancak volkanik hareketler sonucu yaşanan olaylar miras alanlarını tehlike altına almaktadır.

Volkanik hareketler nedeniyle hem mirasın somut hem de somut olmayan kültürel mirasın etkilendiği görülmektedir. Miras alanlarının bu faktör nedeniyle potansiyel olarak tehlike altında olması da kullanıcıların alandan uzaklaşmasına ve fiziki mekan ve somut olmayan kültürel miras ilişkisinde kopuklukların olmasına neden olmaktadır.

SOC verilerine göre 1991 yılında DML'ye alınan Endonezya'da yer Prambanan Tapınakları bu kapsamda raporlama yaptığı tespit edilmiştir. 2006 yılında teknik yardım alan TADML'ye alınmamıştır. 2023 yılında yayınlanan TADML'de bu faktör kapsamında yer alan kültürel miras alanı bulunmamaktadır.

Volkanik hareketler nedeniyle KDS'ye giren alanların %50'si kültürel miras alanı %25'i karma miras alanıdır. Bu faktör kapsamında 1998'dan 2011 yılına kadar 9 rapor yer alırken 4 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 4 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.4).

4.1.2.4 *Tsunami*

Tsunami, çok sayıda can ve mal kayıpları yaşatmasından dolayı her zaman önemli etkileri olan doğal bir afet olmuştur. Tsunami, iki veya daha fazla tehlikenin aynı anda veya yakın ilişki içinde hareket ettiğinde meydana gelmektedir. Hint Okyanusu tsunamisinde olduğu gibi, bir depremin büyük tsunami dalgalarına yol açarak hem sivilileri etkilemekte hem de kentlerin ağır hasar almasına neden olmaktadır (UNESCO, ICCROM, ICOMOS, & IUCN, 2010).

Tsunami ve gelgit dalgaları nedeniyle 2005 ve 2008 yıllarında toplam 3 rapor alınmıştır. Bu risk faktöründen etkilenen 2 alanın olduğu ve bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. 2008 yılında, tsunami nedeniyle raporlama yapan tek kültürel miras alanı 1988 yılında DML'ye alınan Sri Lanka'da yer alan Galle Eski Kenti ve Surlarıdır (Şekil 4.16). Ancak KDS'de yer alan veriler ve TADML'de yer alan miras alanları incelendiğinde TADML'ye bu tehdit kapsamında alınan miras alanının olmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 4.16 Sri Lanka'da yer alan Galle Eski Kenti ve Surları miras alanında tsunami sonucu yaşanan tahribat (Wijeratne)

4.1.2.5 Yangın

Tarihi ve kültürel miras niteliğindeki binalar, modern yangın mühendislik standartlarına sahip değildir. Tarihi binalarda sıklıkla karşılaşılan yangın tehlikeleri onları özellikle yangına karşı savunmasız kılmaktadır. Yangın tehlikelerini, yüksek yangın yüklerinin varlığı, çevredeki binalara yakınlıklar yangının yayılmasını kolaylaştırması ve yangın acil durum hizmetlerini genellikle bulundukları tarihi şehir merkezlerine erişim sorunu olarak belirtmek mümkündür (Garcia-Castillo, Zaforteza, & Hospitaler, 2022).

Yangın tehlikeleri DMA'ları tehdit etmekte ve miras alanları üzerinde geri dönüşü olmayan zararlara neden olmaktadır. Miras alanlarında ve çevresindeki yerleşimlerdeki can kayıpları, tarihi doku ve yapıların tahribatı yangınların olası sonuçları arasındadır. Bu alanlarda meydana gelen yangınlar, elektrik tesisatı

kusurları, yapılardaki ısıt işlemler, yangın güvenliği ihmali ve bakımsız bacalar nedeniyle çıkmaktadır.

Kültürel mirasın karşılaştığı tehlikeleri de kapsayan ve bu kapsamda geniş bir inceleme yapılan “*Riske Hazırlık: Dünya Kültür Mirası için Bir Yönetim El Kitabı*”nda yangın riskini azaltmak amacıyla temel politikalar belirlenerek olası yangınları önlemek amacıyla stratejileri belirlemek, alanlar için yangın müdahale planlarının hazırlanması, yangın riskinin azaltılması, müdahale ve kurtarmaya yönelik stratejiler geliştirilmiştir.

14 ana başlıkta toplanan risk faktörlerinde yangın başlığı altında, şimşek çakması gibi doğal nedenler ile ortaya çıkan yangınlar olması nedeniyle doğal kaynaklı riskler başlığı altında listeye dahil edilmiştir. İnsan kaynaklı ortaya çıkan yangınlar insan kaynaklı risk faktörleri başlığında çalışmanın devamında incelenmiştir.

Yangın nedeniyle KDS’ye giren alanların %19’u kültürel miras alanı %14’ü karma miras alanıdır. Doğal kaynaklı yangınların KDS verileri doğrultusunda, doğal miras alanlarını daha çok etkilediği tespit edilmiştir. Bu faktör kapsamında 1992’den 2021 yılına kadar 88 rapor yer alırken 21 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 19 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.4). Ancak güncel TADML’de bu risk faktöründen etkilenen DMA bulunmamaktadır.

2021 yılında KDS’de yer alan raporlara göre 2016 yılında TADML’ye alınan Libya’da yer alan Cyrene Arkeolojik Sit Alanı orman yangınları nedeniyle risk

Şekil 4.17 Libya’da yer alan Cyrene Arkeolojik Sit Alanı (UNESCO Arşivi)

taşıdığını bildirmiştir KDR'lere göre yangın arkeolojik alanı etkileyen faktörlerden biridir (Şekil 4.17).

Libya Eski Eserler Kurumu, personelinin Libya'nın doğusundaki Cyrene Arkeolojik Alanında çıkan bir yangını bildirdiğini ve bu yangının kısa sürede söndürüldüğünü belirtmiştir. Kurumun basın ofisi, başkanı Ahmed Hüseyin'in arkeolojik alanda herhangi bir hasar olmadığını ve personel arasında herhangi bir yaralanma kaydedilmediğini Cyrene Ören Yeri İzleme Dairesi'nin devreye girdiğini belirtmiştir. Yangının alan içerisini etkilememesine rağmen alanın potansiyel yangın tehlikesine raporlarda yer verilmiştir.

4.1.4 İstilacı ve Yabancı Türlerin Alandaki Popülasyonu

İstilacı ve yabancı türler, ekosisteme içinden veya alana sonradan dâhil edilen belli bir sürede biyolojik çeşitliliği doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen ve zamanla baskın hale gelebilen türlerdir.

Ekosistemlerin bozulması, canlı türlerinin değişmesi gibi olumsuz sonuçların ortaya çıktığı bu başlık incelediğinde kültürel miras alanlarının aksine, Dünya Doğal Miras alanlarının bu başlık altında yer aldığı görülmektedir.

Tablo 4.5 İstilacı ve Yabancı Türler veya Aşırı bol türler (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
İSTİLACI / YABANCI TÜRLER VEYA AŞIRI BOL TÜRLER	YER DEĞİŞTİRMİŞ TÜRLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	İSTİLACI / YABANCI KARASAL TÜRLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	16	9	7
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	8	2	2
	İSTİLACI / YABANCI TATLI SU TÜRLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	İSTİLACI / YABANCI DENİZ TÜRLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	AŞIRI BOL TÜRLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1	1	1
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	MODİFİYE EDİLMİŞ GENETİK MATERYAL	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0

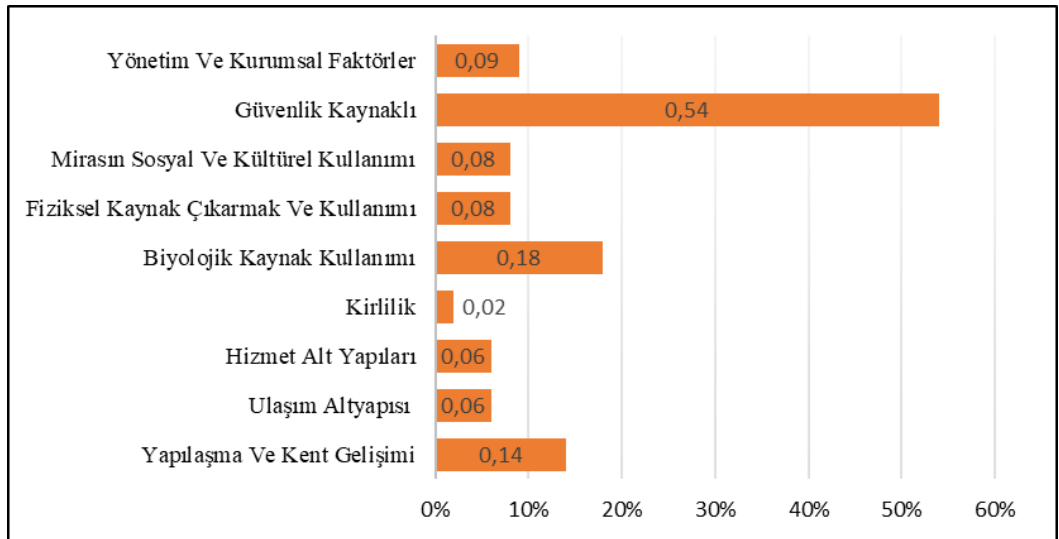
UNESCO bu başlık altında, alanları yer değiştirmiş türler, istilacı ve yabancı karasal türler, istilacı ve yabancı tatlı su türleri, istilacı ve yabancı deniz türleri, aşırı bol türler ve genleri değiştirilmiş materyallerin etkilediği faktörler olarak ele almıştır.

KDS verileri incelendiğinde, sadece istilacı ve yabancı karasal türler alt başlığında kültürel miras alanlarının olduğu tespit edilmiştir. İstilacı ve yabancı tatlı su türleri, istilacı ve yabancı deniz türleri, aşırı bol türler ve modifiye edilmiş genetik materyaller kapsamında TADML’de doğal miras alanlarının olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 4.5).

Bu tez çalışmasının devamında, çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırmalar sonucu doğal nedenlerden kaynaklanan risklerin yanı sıra insanlar ve insan faaliyetlerinden kaynaklı dolaylı ya da dolaysız olarak ortaya çıkan riskler ele alınmıştır.

4.2 TADML’de Yer Alan Miras Alanlarında İnsan Kaynaklı Riskler

Çalışma kapsamında önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, SOC veri tabanında Dünya Mirası varlıklarının Olağanüstü Evrensel Değerini etkileyen tehditlerin standart listesi belirtilmiştir. Her biri bir dizi ikincil faktörü kapsayan on dört birincil faktörden oluşan sistem incelendiğinde doğal ve insan kaynaklı risklerin 9 ana başlık olduğu ortaya çıkarılmıştır. Tezin bu bölümünde DMA’ları etkileyen insan kaynaklı riskler incelenecektir.

Şekil 4.18 İnsan kaynaklı 9 ana risk faktörü (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

DMA'ların olağanüstü evrensel değerini etkileyen insan kaynaklı dokuz ana risk faktörü incelendiğinde, miras alanları içerisinde bu faktörler nedeniyle çeşitli koruma sorunları ortaya çıkmaktadır. Ana risk faktörlerinin etkileri, alanlarda koruma sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu koruma sorunları çalışma kapsamında ele alınmış ve miras alanları üzerinde incelenmiştir (Şekil. 4.18).

Yapılaşma ve kent gelişimi, ulaşım altyapısı, hizmet alt yapıları, kirlilik, biyolojik kaynak kullanımı, fiziksel kaynak çıkarmak ve kullanımı, mirasın sosyal ve kültürel kullanımı, güvenlik kaynaklı sorunlar ana başlıklarında toplanan insan kaynaklı risklerin oranları incelendiğinde, 57 alandan 26 alanın güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalarak tehlike altına girdiği dikkat çekmektedir (EK.2). Bu sayı ile miras alanlarını tehdit eden faktörlerin başında güvenlik kaynaklı sorunların olduğu tespit edilmiştir.

4.2.1 Yapılaşma ve Kent Gelişimi

Kültürel miras alanlarını riske sokan bir diğer başlık ise yapılaşma ve kent gelişiminin kontrol altında olmamasıdır. Kentsel gelişimler, miras alanlarını tehdit ederek risk altına almaktadır. Yeni yapılaşma, yeni yol ve altyapıların olması gerekliliğini birlikte getirmektedir.

Dolayısıyla, yol çalışmalarının ve yeni yapıların yapılması hem kültürel hem doğal miras alanlarının korunmasında sorunlar oluşturmaktadır.

Miras alanlarındaki tarihi dokularda ticari gelişmeler de dokuda yıkıcı etkiler oluşturmaktadır (Tablo 4.6). Ayrıca bu gelişmeler dokunun bileşenlerine zarar vermektedir. Yapılan tüm inşaatlar, ulaşım çalışmaları, alanın erozyona uğramasına, ekolojik dengenin bozulmasına sebep olabilmektedir.

Tablo 4.6 Yapılaşma ve kent gelişimi (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
YAPILAŞMA ve KENT GELİŞİMİ	KONUT	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1047	188	91
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	491	57	36
	TİCARİ KALKINMA	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	140	41	29
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	17	4	4
	ENDÜSTRİYEL ALANLAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	26	8	9
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1	1	1
	BAŞLICA ZİYARETÇİ KONAKLAMA VE İLGİLİ ALTYAPI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	188	53	46
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	13	6	5
	TERCÜMANLIK VE ZİYARET OLANAKLARI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	176	61	46
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	16	6	6

4.2.1.1 Yeni Yapılaşma

Yeni yapılaşma, miras alanları ve çevresindeki dinamiklerine büyük etkisi olan bir faktördür. UNESCO'nun, kentsel yüksek binalar, kentsel yayılma ve kent gelişimine kent silüetindeki değişiklikler olarak örnekler verdiği bu faktör kapsamında UNESCO koruma durumu veri tabanında, 1982 ile 2021 yılları arasında 1079 raporlama yapıldığı, 215 mülk hakkında bu kapsamda incelemelerin gerçekleştirildiği ve resmi olarak 100 DM için potansiyel risk olmuştur (Tablo 4.6). Güncel TADML'de bu risk faktörü ile listeye alınan 18 miras alanı yer almaktadır.

2023 yılına ait Tehlike Altındaki Dünya Miras Alanları Listesinde on dokuz tane kültürel miras alanı, hızlı kentleşmenin değişimlerden etkilenmektedir. Kent merkezlerinde yer alan ya da kent olarak miras alanı kabul edilen miras alanlarının bu kapsamda daha çok etkilendiği görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde bulunan miras alanlarının bu riskle karşı karşıya kaldığı belirlenmiştir (Yıldırım, 2019).

Bu sorun Yıldırım'ın belirttiği gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde daha sık görülmesine rağmen bu araştırma kapsamında gelişmiş bir ülke olan Avusturya'nın başkenti, tipik Orta ağ ve Barok şehri olan Viyana incelenmiştir. Viyana kenti, 2001 yılında DMA ilan edilmiş ve 2017 yılında ise TADML'ye alınmıştır (şekil 4.19).

şekil 4.19 Avusturya'da yer alan Viyana kenti (UNESCO Arşivi)

şehir siluetini bozan yeni yüksek binaların yapılması ve tarihi kent siluetinin zamanla deformasyona uğraması nedeniyle listeye girmiştir. Miras komitesi, 2017 yılında aldığı kararında, Viyana Buz Pateni Kulübü—Intercontinental Otel projesinin (şekil 4.20), özellikle kentin üstün evrensel değerini olumsuz yönde etkilediğini ve kentte yapılan yeni inşaatların yüksekliğinin tarihi dokuya zarar vereceğini belirtmiştir (UNESCO, 2017).

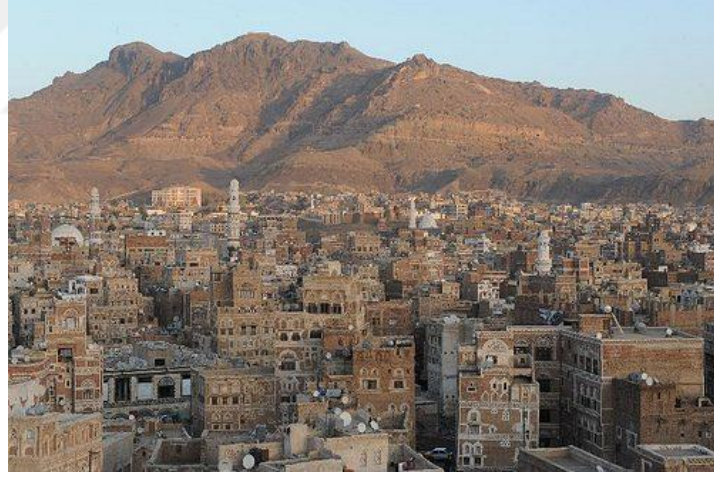

şekil 4.20 Viyana Buz Pateni Kulübü—Intercontinental Otel projesi (UNESCO Arşivi)

Yeni yapılaşma kapsamında etkilenen alanlardan biri, Palmyra Antik Kentidir. Bu alan 2000’li yıllarda çatışma nedeniyle TADML’ye alınmıştır. Bu alan hakkındaki bilgiler güvenlik kaynaklı riskler başlığında incelenecektir. Bu nedenle yeni yapılaşma başlığı altında, listeye alınan Yemen’de bulunan San’a Eski Şehri incelenmiştir (Şekil 4.21).

San’a Eski Şehri 2.200 m yükseklikte bir dağ vadisinde yer almaktadır. 2.500 yıldan fazla bir süredir yerleşim yeri olan alanın, 7. ve 8. yüzyıllarda İslam’ın yayılmasında büyük etkileri olmuştur. Bu dini ve siyasi miras, tamamı 11. yüzyıldan önce inşa edilmiş 103 cami, 14 hamam ve 6.000’den fazla konut bulunmaktadır. Sana’a’nın sıkıştırılmış topraktan inşa edilmiş çok katlı kule evleri ile 1986 yılında DML’ye alınmıştır.

Ayrıca, 2003 yılında “*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşmesi*”(SOKÜM) kapsamında yapılan, Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde San’a Şarkısı olarak geçen bir mirasa sahiptir.

Şekil 4.21 Yemen’de bulunan San’a Eski Şehri (UNESCO Arşivi)

Alan 2015 yılında, sivil huzursuzluk, çölleşme, konut, kimlik, sosyal uyum, yerel nüfus ve toplumdaki değişimler, arazi dönüştürme, yönetim aktiviteleri, savaş ve yerleşim mahallelerinin işlevsel olarak çürümesi, binaların fiziksel hasarı (Şekil 4.22) ve dengesizliği, yapılara eklenen muhdes ekler ile ilgili sorunlar kapsamında TADML’ye alınmıştır (UNESCO, 2021). Bu kapsamda eski kent dokusunun, yeni

yapılaşma sonucu hem etkilendiği ve bu konuda çalışmaların yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır.

[Şekil 4.22 Yemen’de bulunan San’a Eski Şehrinde yaşanan tahribatlar (UNESCO Arşivi)]

4.2.1.2 Ticari Gelişim

Miras alanlarının etrafındaki faaliyetler, hükümetler veya girişimciler için ekonomik faaliyet yaratma fırsatları yaratmaktadır. Bu fırsatların organizasyonu ve kullanımı ticarileştirmedir. Miras alanlarının ticarileştirilmesiyle ilgili ekonomik etkiler, iş fırsatlarının genişletilmesi gibi site dışı ekonomik faydalar gibi olumlu olabilmektedir. Bununla birlikte, ticarileştirme aynı zamanda, miras alanları üzerinde yıkıcı aşınma ve yıpranma veya yörenin yerli karakterinin bozulması gibi olumsuz etkiler yaratmaktadır.

UNESCO, bu faktörü gökdelenler, büyük alışveriş merkezlerinin yapılması ve gelişmesi, miras alanının silüetindeki değişiklikler başlıkları ile örneklemiştir. SOC verilerine göre ticari gelişmenin etkilediği alanların %89’u kültürel miras alanıyken, %9’u doğal %2’si de karma miras alanıdır.

Bu kapsamda 1990’dan 2021 yılına kadar 148 rapor yer alırken 46 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 33 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.6). Güncel TADML’de bu risk faktörü ile listeye alınan 1 miras alanı yer almaktadır.

Bu faktörün etkilediği miras alanları üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucu, 2004 yılında DML'ye giren Liverpool, Orta Çağ Ticari Liman Şehri'nin ticari gelişmeden olumsuz etkilendiği ve 2012 yılında TADML'ye alındığı görülmektedir. Araştırma kapsamında TADML'den çıkarılan miras alanlarında Liverpool, Orta çağ Ticari Liman Şehri incelemelerinden bahsedilmiştir (Şekil 4.23).

Şekil 4.23 Liverpool Orta çağ Ticari Liman Şehri (Thorp)

UNESCO, alanda yapılması önerilen çok katlı binaların mevcut kent dokusuna ve kentin tarihi liman alanlarının görsel görünümüne olumsuz etkide olacağını savunmasına ve taraf ülke bildirmesine karşın taraf ülkenin projeyi uygulaması nedeniyle alan hem TADML'den hem de DML'den 2021 yılında çıkarılmıştır.

4.2.1.3 Endüstriyel Faaliyetler

Endüstriyel faaliyetler, Dünya Mirası Alanlarına tamir edilemeyecek şekilde zarar verebilmektedir. Örneğin, Umman'ın Arap Oryx Koruma Alanı'ndaki petrol arama çalışmaları, Arap Oryx'in habitatının yok olmasına yol açmıştır. UNESCO SOC raporlarına göre, petrol aramayla ilgili endüstrileşme alana büyük ölçüde tehlike altına almıştır. Sonuç olarak, 2007 yılına kadar, Arap Oryx nüfusu yüzde 85 oranında azalmıştır. Umman hükümetinin Arap Oryx Koruma Alanı'nın yaklaşık yüzde 90'ını petrol endüstrisinin neden olduğu tahribattan etkilendiğini ve 2007'de sitenin Dünya Mirası Listesi'nden çıkarıldığını belirtmiştir.

Raporlamalara göre, endüstriyel faaliyetler sadece alanlara zarar vermekle ve miras alanının bütünlüğü, biyolojik çeşitliliğini tehlikeye atmaktadır. Aynı zamanda

insanların miras alanları çevresindeki geçim kaynaklarını ve refahlarını da tehlike altına almaktadır. Bu alanlardaki endüstriyel faaliyetlerden olumsuz etkilenebilecek yaklaşık 11 milyon insanın olduğu, Dünya Mirası Alanlarına bağımlı olduğu Dünya Yaban Hayatı Fonu'nun (WWF) raporlamalarında ortaya çıkarılmıştır (Mongabay, 2016).

Bu kapsamda 1990'dan 2021 yılına kadar 46 rapor yer alırken 11 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 11 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.6). Güncel TADML'de bu risk faktörü ile listeye alınan miras alanı yer almamaktadır.

Arap Oryx doğal miras alanı gibi bu faktörden etkilenen alanların %73'ü kültürel %27'si doğal miras alanıdır. 2023 güncel TADML'de bu faktörden etkilenen miras alanı bulunmamaktadır. Bu nedenle bu faktörden 2000-2012 yılları arasında TADML'de yer alan ve 2003 yılındaki raporlamalarda endüstriyel faaliyetlerden etkilendiğini ortaya çıkarılan Pakistan'ın Lahor'daki Kale ve Shalamar Bahçeleri incelenmiştir (Şekil 4.24).

Şekil 4.24 Pakistan'ın Lahor'daki Kale ve Shalamar Bahçelerinde ulaşım altyapısı çalışmaları (Dawn)

Yeni altyapılar, motorlu trafik, endüstriyel tesisler ve tecavüzler, Shalamar Bahçeleri ve Lahor Kalesi'nin korunmasını tehdit etmektedir. Shalamar Bahçeleri'nin 375 yıllık temel hidrolik depolarının ve alanın bahçe duvarlarının endüstri tesisi için

yapılan bir yolu genişletmek için yıkılması alanı bu kapsamda Pakistan hükûmetinin isteği üzerine listeye alınmıştır.

Bu varlığın Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesine alınması, varlığın Üstün Evrensel Değerine, bütünlüğüne ve özgünlüğüne yönelik birçok tehdidin olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Bunlar arasında, varlığın somut özelliklerinde süregelen bozulma, varlığın üzerindeki ve bitişiğindeki kentsel tecavüzleri izleme ve kontrol etme becerisinin yetersizliği ve varlığın Üstün Evrensel Değerini etkileyebilecek diğer kurumların yetersizliği yer almaktadır. (UNESCO, 2021)

4.2.1.4 Büyük Ziyaretçi Konaklamaları ve İlgili Altyapılar

Büyük konaklama ve ilgili altyapıların yapımı veya yetersizliği (oteller, restoranlar vb.) büyük ve kalıcı yüksek maliyetli turizm tesisleri yapımı veya yetersizliği miras alanları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahiptir.

Bu kapsamda 1985'den 2021 yılına kadar 353 rapor yer alırken 85 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 67 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.6). Güncel TADML'de bu risk faktörü ile listeye alınan 2 miras alanı yer almaktadır.

Suriye'de yer alan Crac des Chevaliers ve Qal'at Salah El-Din Kalesi, büyük ziyaretçi konaklama ve ilgili altyapı nedenlerinden kaynaklı olarak 2013 yılından bu yana TADML'de yer almaktadır.

8 Ocak 2019'da Taraf ülke, Suriye Dünya Mirası varlığı için alan hakkında güncellenmiş bilgileri içeren bir koruma durumu raporu sunmuştur. Bu raporda alan ve yakın çevresinde ziyaretçi konaklamayla ilgili altyapıların yetersizliği vurgulanmıştır ve bu kapsamda DMM'ye teklif götürülmüştür.

Danışma Organları tarafından değerlendirilmek üzere Dünya Miras Merkezi'ne sunulan teklife göre, Qal'at Salah El-Din'deki teleferik projesi otel, kafeterya gibi turizm tesislerini de içeren büyük bir projenin yapılması ve dükkanlar ve gözlemevlerine yer verilmesi istenmiştir. Alanın canlandırılıp, görünürlüğünün arttırılması ve kullanıcılara açılması için yetersiz olduğu konularda iyileştirilmesi

gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle birlikte çeşitli koruma sorunları nedeniyle TADML’ye alınan miras alanı halen listededir.

4.2.1.5 Ziyaretçi ve Tercümanlık Olanakları

Ziyaretçi ve kullanıcı altyapılarının eksikliğinin yanı sıra yine kullanıcılara yönelik ortaya çıkan bir risk faktörü de tercümanlık ve ziyaretçi olanaklarının yetersizliğidir. Ziyaretçi yorumlama tesisleri müze ve karşılama merkezleri, tabela ve bilgilendirme birimleri ve yürüme yollarının eksiklikleri alanın kullanımını etkilemektedir.

Bu kapsamda 1990’dan 2021 yılına kadar 195 rapor yer alırken 70 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 51 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.6). Güncel TADML’de bu risk faktörü ile listeye alınan 1 miras alanı yer almaktadır.

Cyrene Arkeolojik Alanı, Liverpool liman şehri, Gelati Manastırı bu risk faktöründen etkilenen TADML’de yer alan alanlardır. Cyrene Arkeolojik Alanı, Liverpool liman şehri bu çalışma kapsamında incelendiği için Gelati Manastırı bu kapsamda incelenmiştir.

Gürcistanda yer alan Gelati Manastırı, DMK’nın 41. oturumunda kabul ettiği karara cevaben taraf ülke tarafından uygulanan tedbirlere ilişkin tarihi binaların ve anıtların kullanımına yönelik turizm stratejisi ve yönergeleri ile entegre bir yönetim planını, Dünya Mirası varlığının ve tampon bölgesinin tüm bileşenleri için koruma ana planını

Şekil 4.25 Gürcistan’da yer alan Gelati Manastırı (UNESCO Arşivi)

ve onaylanan arazi kullanım düzenlemelerini içeren kentsel master planını içeren kapsamlı bir yönetim sisteminin yapılması 34 BİL 7B.88 karar nolu karar ile yayınlanmıştır (Şekil 4.25) (UNESCO, 2010).

Bagrati Katedrali ve Gelati Manastırı olarak DML’de yer alan miras alanları geri dönüşü mümkün olmayan müdahalelere maruz kalmıştır. 2017 yılında yapılan Yeni yapılanma projesi alanın sınırlarını değiştirmiştir. Bagrati Katedrali 2017 yılında, katedrale zarar veren inşaat çalışmaları nedeniyle katedral yeniden inşa edilmiştir. Ancak katedral DML’den çıkarılmıştır, bunun yanı sıra Gelati Manastırı ziyaretçi olanakları kapsamında listede kalmıştır.

4.2.2 Hizmet Altyapısı

Altyapı, yapılar ve kentler için gereken, su, elektrik, gaz, kanalizasyon, peyzaj, çevre ve ulaşım gibi donanımları oluşturmaktadır. Kentlerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapılan hizmet tesisleri miras alanlarında ve çevresinde karşımıza çıkmaktadır. Bu hizmetler, elektrik, su, kanalizasyon, atık arıtma gibi ihtiyaçları kapsamaktadır. Bu hizmet altyapı tesislerinin, miras alanlarında koruma sürecinin bir parçası halinde olması gerekmektedir. Ancak günümüzde daha çok nükleer, fosil yakıt, yenilenebilir enerji üretimine yönelik hizmet tesislerinin inşası ve faaliyetleri DMA’ları tehlikeye sokmaktadır. Ayrıca tüm enerji kaynakları tesisleri, miras alanlarında ve alanların çevresinde bulunması, kültürel miras alanlarını tehdit etmektedir (UNESCO, 2012).

TADML’de altı tane kültürel miras alanı bu risk faktöründen etkilenmektedir. Hizmet Tesisleri’nin miras alanlarında ortaya çıkardığı risk faktörleri sonucu ortaya çıkan koruma sorunları incelendiğinde; bütüncül korumanın sağlanamaması, yapı ve miras değerlerinin fiziksel olarak zarar görmesi, DMA’nın bütünlüğünün bozulması ve otantikliğinin zarar görmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4.7 Hizmet Altyapısı (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
HİZMET ALTYAPISI	SU ALTYAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	56	18	17
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	20	3	3
	YENİLENEBİLİR ENERJİ TESİSLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	12	6	4
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YENİLENEMEZ ENERJİ TESİSLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	5	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YERLEŞTİRİLMİŞ YARDIMCI PROGRAMLAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	32	14	15
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	7	2	2
	BAŞLICA DOĞRUSAL YARDIMCI PROGRAMLAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	27	14	12
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	7	2	2

UNESCO bu risk faktörünü, su altyapısı veya boru hatları, yenilenebilir enerji tesisleri, yenilenemeyen enerji tesisleri, yerleştirilmiş tesisler olarak alt başlıklarda ele almıştır (Tablo 4.7).

4.2.2.1 Su Altyapısı

Su dünya üzerinde her noktada en büyük insanı ihtiyaçtır. Kentsel ve yapısal kaynaklı su ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan tüm sistemler su altyapısı elemanlarını kapsamaktadır. Barajlar, bentler, su tankları, su pompaları su altyapısı elemanlarıdır.

Miras alanlarının içerisinde ve çevresinde kullanılmak üzere gereken su bu altyapı elemanları ile sağlanırken alan ve yakın çevresinde olumsuz etkileri de beraberinde getirebilir. Bu faktör kapsamında KDS'de 1982'den 2021 yılına kadar 328 rapor yer alırken 57 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 47 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.7). Güncel TADML'de bu risk faktörü ile listeye alınan 1 miras alanı yer almaktadır.

Bu faktör kapsamında TADML’de yer alan alanların çoğu doğal miras alanıdır. Kültürel miras alanı olarak Irak’ta yer alan Asur Şerkat Kalesi bu risk faktöründen olumsuz etkilenmektedir (Şekil 4.26).

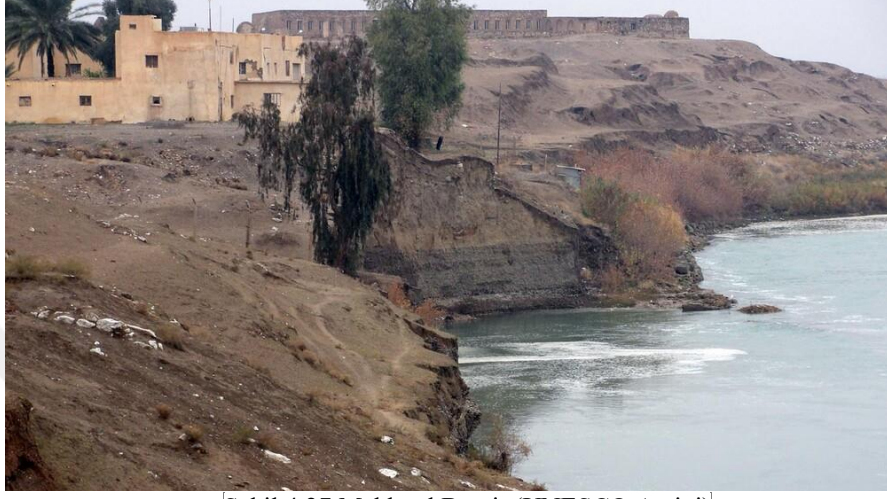
Şekil 4.26 Irak’ta yer alan Asur Şerkat Kalesi (UNESCO Aşivi)

Irak’ta yer alan Şerkat Kalesi, 2003 yılında DML’ye alınmıştır. Ancak kısmi sel ve sızıntıya neden olan bir barajın yakında inşa edilmesi ve silahlı çatışmalar nedeniyle alan aynı yıl TADML’ye alınmıştır.

Taraf ülke, 3 Şubat 2020’de, varlığın korunma durumuna ilişkin bir rapor sunmuş olup, güncellenmiş versiyonu 28 Ocak 2021’de yayınlamıştır. Tüm bu sürecin başlangıcı olan 2002 yılında Makhool Barajı Projesinin Ashur ve Diğer Arkeolojik Alanlar Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesine İlişkin Rapor yayınlanmıştır. Bu rapor kapsamında Makhool barajının inşaatının yakında başlaması, varlığın ve çevredeki arkeolojik alanların ÜED’si için bir tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. Taraf ülke, varlığın ve baraj havzasındaki arkeolojik alanların korunması için teknik yardım ve miras alanına verilen zararı tespit etmek için bir heyet gönderilmesi talep etmiştir.

Barajın inşa planlaması silahlı çatışma ve yönetim eksikliği nedeniyle iptal edilmiştir. Ancak silahlı çatışma ve yönetsel problemlerin giderilmesinden sonra, Ocak 2021’de UNESCO’ya, Taraf ülkenin daha önce iptal edilmiş olan Makhool Barajı’nın inşaatına devam etme niyeti bildirilmiştir. UNESCO, Operasyon Yönergelerinin 172. Paragrafına uygun olarak, Danışma Organları tarafından teknik inceleme için ilgili tüm bilgilerin sağlanmasını talep etmiştir (Dauge, 2003).

28 Mart 2021 tarihinde, barajın 2003 yılında yayınlana raporda yer alan önerilenle aynı olduğuna dair bilgi alınmıştır. Mülkiyet dâhil olmak üzere etkilenecek ören yerleri hakkında bilgi verilirken, baraj hakkında herhangi bir teknik bilgiye yer verilmemiştir. Bu sürecin devam etmesi ve barajın yapımının alanı tehlike altına alması nedeniyle alan TADML’de yer almaktadır (Şekil 4.27).

Şekil 4.27 Makhool Barajı (UNESCO Arşivi)

4.2.2.2 Yenilenebilir enerji tesisleri

Yenilenebilir enerji kaynakları, Özkaya’ya göre *doğanın kendi evrimi içinde bir sonraki gün aynen mevcut olabilen enerji kaynakları olarak tanımlanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları, hidro, jeotermal, güneş, rüzgar, odun, bitki artıkları, biyokütle, gel-git ve dalga olarak tanımlanmaktadır* (Özkaya,2004).

Çeşitli enerji tesisleri insani ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulan başlıca tesislerden biridir. Yenilebilir enerji tesisleri de bu ihtiyacı karşılayan ve tükenmeden kendini yenileyen enerji kaynaklarının dönüştürülmesi amacıyla yapılmaktadır.

Bu faktör kapsamında KDS’de 1995’den 2021 yılına kadar 62 rapor yer alırken 17 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 15 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu 62 raporun 12’si kültürel miras alanıyken, bu kapsamda etkilenen kültürel miras alan sayısı ise 4’tür (Tablo 4.7). Ancak TADML’de bu risk faktöründen etkilenen kültürel miras alanı yer almamaktadır.

4.2.2.3 Yenilenemeyen Enerji Tesisleri

Yenilenebilir enerji kaynakları, aynen mevcut olabilen enerji kaynakları olarak tanımlanırken, yenilenemeyen enerji kaynakları üretilmeyen ve yeniden kullanılamayan doğal kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Nükleer enerji santralleri, kömür santralleri, petrol ve gaz tesisleri bu tür enerji üretim tesisleridir.

Bu faktör kapsamında KDS'de 1995'den 2021 yılına kadar 25 rapor yer alırken 7 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 7 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu 25 raporun 5'i kültürel miras alanıyken, bu kapsamda etkilenen kültürel miras alan sayısı ise 3'tür (Tablo 4.7). Ancak TADML'de bu risk faktöründen etkilenen kültürel miras alanı yer almamaktadır.

4.2.2.4 Yerelleştirilmiş Tesisler

UNESCO, yerelleştirilmiş tesisleri, atık yakma tesisleri, telefon, tv, radyo ve uydu kuleleri gibi yerel alanlara hizmet eden ve o yerin kendi ihtiyaçlarına yönelik çeşitlenen tesisler olarak bu başlık altında ele alınmıştır. Daha kapsamlı olarak ele alındığında bu tesisler, elektrik dağıtım, telekomünikasyon, doğalgaz, fiber optik , sokak lambaları , trafik ışıkları , yağmur giderleri , kablolu televizyon , su şebekeleri ve atık su borularını içermektedir.

Bu faktör kapsamında KDS'de 1989'dan 2021 yılına kadar 55 rapor yer alırken 22 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 36 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu 55 raporun 7'si kültürel miras alanıyken, bu kapsamda etkilenen kültürel miras alan sayısı ise 2'dir (Tablo 4.7). Güncel TADML'de bu risk faktörü ile listeye alınan 1 miras alanı yer almaktadır.

Bu kültürel miras alanları Suriye'de yer alan Palmyra Antik Kenti ve Gürcistan da yer alan Mtsheta'daki Tarihi Alanlarıdır. Palmyra Antik Kenti 2000'li yıllarda çatışma nedeniyle TADML'ye alınmıştır. Bu alan hakkındaki bilgiler güvenlik kaynaklı riskler başlığında incelenecektir. Bu nedenle bu başlık kapsamında, Mtsheta'daki Tarihi Alanları ele alınmıştır.

Gürcistan'daki Mtskheta Tarihi Anıtları, DMK'nın 40. Toplantısı'nda TADML'ye dahil edilmiştir. Mtsheta'nın Tarihi Anıtları, Orta-Doğu Gürcistan'da, Mtsheta'da Tiflis'in yaklaşık 20 km kuzeybatısında, Aragvi ve Mtkvari Nehirlerinin birleştiği kültürel bölgede yer almaktadır (Şekil 4.28). Tesis, Jvari Manastırı, Svetitskhoveli Katedrali ve Samtavro Manastırı'ndan oluşmaktadır.

Şekil 4.28 Gürcistan'da yer alan Mtskheta Tarihi Anıtları (UNESCO Arşivi)

21 Şubat 2013 tarihinde Taraf ülke, Mtsheta kasabası için miras alanına yakın bir bölgede yapılması önerilen bir atık su arıtma tesisi projesi için ICOMOS, Çevresel Etki Değerlendirmesini Dünya Mirası Merkezine sunmuştur.

Şekil 4.29 Gürcistan'da yer alan Jvari kilisesinin manzarasını ve kentsel

ICOMOS, önerilen tesisin Jvari Kilisesi ile Mtsheta şehri arasındaki bölgenin tüm panoraması üzerinde çok yüksek bir olumsuz etkiye sahip olacağını düşünmüş ve tesis, inşa edilirse, bölgenin en yüksek noktası olan Jvari kilisesinin manzarasını ve kentsel silüetini bozulacağını belirtmiştir (Şekil 4.29) (UNESCO, 2013). Bu nedenle alan 2013 yılında TADML'ye alınmıştır .

Miras alanının TADML'den çıkarılması için istenen KDR'ler incelendiğinde, DMA ve onun tampon bölgesindeki tüm araziler için, kamuya açık ve kolay erişilebilir formatta eksiksiz kadastro bilgileri (arazi mülkiyeti) oluşturulması ve açık işletme planları ve geliştirme hakları ve yönetim düzenlemeleri için katı sınırlar oluşturulması ile Mtsheta Şehri Kentsel Arazi Kullanımı Ana Planını, altyapı rehabilitasyonunun tüm yönleri, inşaata kapalı bölgelerin kurulmasına özel vurgu yaparak imar düzenlemeleri, kurumsal reform ve kapasite geliştirme, toplum ilişkileri ve turizm dahil olmak üzere kabul etmek ve uygulama geliştirilmesi UNESCO tarafından taraf ülkeden talep edilmiştir. (UNESCO, 2013)

2013-2016 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalar ve taleplerin gerçekleştirilmesi üzerine alan 2016 yılında TADML'den çıkarılmıştır. Ancak UNESCO web sayfasında yer alan bilgilere göre alan yönetim mekanizmasının ve farklı yönetim paydaşları arasındaki koordinasyonun geliştirilmesinde sorunların bulunması alanın korunması konusunda sorun yaratmaktadır (UNESCO, 2017)

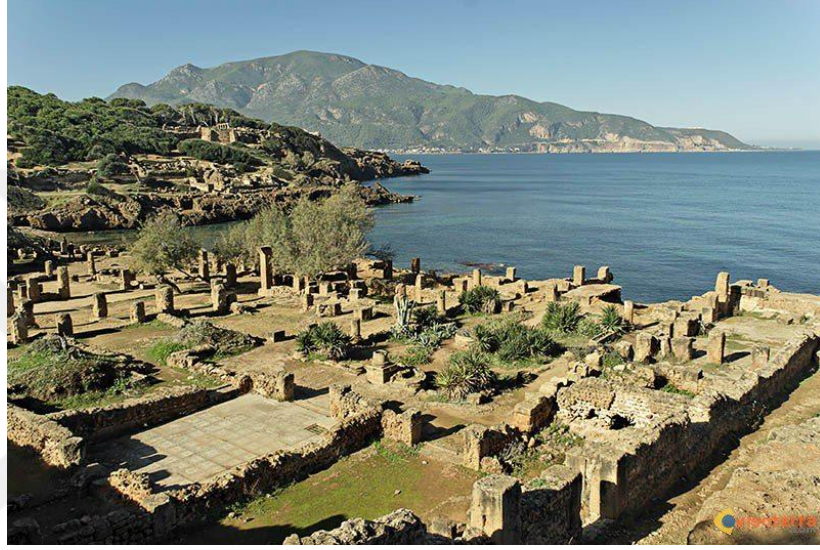
4.2.2.5 Başlıca lineer boru hatları ve yardımcı programlar

Başlıca yardımcı tesislerin ve enerji kaynaklarının kent ve belirli bölgelerde dağıtılması için lineer boru hatları kullanılmaktadır. Genellikle sıvı ve gaz maddeler taşınmaktadır. Sıvıların ve gazların dışında kimyasal malzemeler de boru hatları ile nakledilebilmektedir. Bu yüzden kentler içerisinde yoğun olarak kanalizasyon, su ve gaz boru hatları mevcuttur.

Bu faktör kapsamında KDS'de 1989'dan 2021 yılına kadar 106 rapor yer alırken 27 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 23 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu 27 raporun 14'si kültürel miras alanıyken, bu kapsamda etkilenen

kültürel miras alan sayısı ise 12'dir (Tablo 4.7). Güncel TADML'de bu risk faktörü ile listeye alınan 1 miras alanı yer almaktadır.

Bu kültürel miras alanları Suriye'de yer alan Palmyra Antik Kenti ve Cezayir'de yer alan Tipasa Dünya Miras alanıdır. Palmyra Antik Kenti 2000'li yıllarda çatışma nedeniyle TADML'ye alınmıştır. Bu alan hakkındaki bilgiler güvenlik kaynaklı riskler başlığında incelenecektir. Bu nedenle bu başlık kapsamında, Tipasa ele alınmıştır (Şekil 4.20).

Şekil 4.30 Cezayir'de yer alan Tipasa Dünya Miras alanı (UNESCO Arşivi)

1982 yılında DML'ye alınan Tipasa kentinde, araziden denize uzanan açık kanalizasyonların alan içerisinde yer alması ve bu açık kanalizasyonların alanın bütünlüğünü tehdit etmesi nedeniyle miras alanı bunun la birlikte mirasın kasıtlı olarak yok edilmesi, erozyon, kimlik, sosyal uyum, yerel nüfus ve toplumdaki değişimler, yasa dışı aktiviteler ve katı atık sorunları ile TADML'ye 2002 yılında alınmıştır.

Alan, 2005 yılında hazırladığı raporda başlıca lineer boru hatları yardımcı programlar kapsamında tehlike altında olduğunu bildirmiştir (Şekil 4.21).

Şekil 4.31 Tipasa Dünya Miras alanında gözlemlenen hasarlar (UNESCO Arşivi)

Ocak 2005'te, Komite'nin 28. oturumunda aldığı kararlara atıfta bulunarak, Taraf ülke, Dünya Mirası Merkezi'ne, alanın üzerine kaydedilmesinin ardından yapılan tavsiyeler arasında bu konu için, Tipasa arkeolojik alanının koruma altındaki bölgesinde yer altı tahliye sistemi başlıklı bir projenin oluşturulması ve bu projenin yapılacağını kanıtlayan belgenin bir kopyasını talep etmiştir (UNESCO, 2005). Alan için yapılan bu proje, hibrit su ağının geçişini (sıhhi tesisat ve yağmur suyunun birlikte atılması) alanın dışına yönlendirmeyi amaçlamıştır.

2006 yılında, taraf ülkenin, devam eden çalışmaların tamamlanması ve daha uzun vadeli projelerin uygulanması için katı bir takvime sahip bir eylem planının oluşturulması da dahil olmak üzere güçlü taahhütlerde bulunduğunu göz önüne alarak, alan TADML'den çıkarılmıştır.

4.2.3 Kirlilik

Farklı türlerde karşılaştığımız kirlilik, günümüzde tüm çevrelerde büyük bir sorun oluşturmaktadır. Miras alanlarının karşılaştığı kirlilik faktörü, alanlar üzerinde geri dönüşü olmayan etkilere neden olmaktadır. Kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği, çevresel kirlilik, hava kirliliği ve anıtların malzemelerinin aşınarak erozyona uğraması gibi anıtı fiziki olarak etkileyebilecek her türlü kirlilik türü birçok kültürel miras alanını tehdit etmektedir. Bu durum genellikle doğal miras alanlarını daha çok

etkilemektedir. Ancak karma miras alanlarında kültürel miras alanları için sorun yaratmaktadır (UNESCO, 2012).

TADML’de yer alan dört kültürel miras alanı, kirlilik nedeniyle tehlike altındadır. Bunların temel nedeni hızla büyüyen kentler ve sanayilerin kentsel altyapı gelişimi ve kalkınma faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır (Tablo 4.8). Aynı zamanda biyolojik ve fiziksel kaynakların kontrolsüzce kullanılmasından kaynaklı miras alanının doğal çevresinde kirliliğe neden olarak miras alanlarını tehdit etmektedir.

Tablo 4.8 Kirlilik (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS’de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
KİRLİLİK	DENİZ SULARININ KİRLİLENMESİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	2	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YER ALTI SUYU KİRLİLİĞİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	8	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YÜZEY SUYU KİRLİLİĞİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	46	9	9
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	10	2	2
	HAVA KİRLİLİĞİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	25	14	12
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1	1	1
	KATI ATIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	126	29	24
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	12	5	3
	FAZLA ENERJİ GİRİŞİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	13	5	5
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0

4.2.3.1 Yüzey Suyu Kirliliği

Su kirliliği kavramı, insan kaynaklı sebeplerden oluşan kirlilik için kullanılmaktadır. Çeşitli canlı türlerinde görülen bozulmuş dengeler sonucunda da diğer canlılarca da su kirliliği oluşabilmektedir. UNESCO’nun bu faktörü insan kaynaklı oluşan su kirliliğini kapsamaktadır.

1990’dan 2021 yılına kadar 168 rapor yer alırken 26 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 21 miras

alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. TADML’de yer alan 2 miras alanı bu risk faktörü kapsamında listeye alınmıştır (Tablo 4.8). Güncel TADML’de bu risk faktörü ile listeye alınan 2 miras alanı yer almaktadır.

Bu alanlar Cyrenne Antik Kenti ve Potosi Kentidir. Bu çalışma kapsamında Cyrenne Antik Kenti yangın risk faktöründen etkilenen miras alanı olarak incelenmiştir. Bu risk faktöründen kaynaklanan sorunların olduğu diğer kültürel miras alanı olan Potosi ise fiziksel kaynak çıkarma ve kullanımı başlığı altında incelenmiştir.

4.2.3.2 Deniz ve Yeraltı Suları Kirliliği

1990’dan 2021 yılına kadar 20 rapor yer alırken 7 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 7 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.8).

Yedi miras alanının, üçü kültürel miras alanıdır. Ancak bu faktör kapsamında TADML’de yer alan kültürel miras alanı bulunmamaktadır.

4.2.3.3 Hava Kirliliği

Ağırlıklı olarak gaz halindeki kirleticileri ve küçük katı kirleticileri içeren hava kirliliği, kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasına yönelik en büyük tehditlerden biridir.

Hava kirleticilerinde bulunan asit gazları ve oksitleyici gazlar, asitleşme reaksiyonları ve oksidasyon reaksiyonları yoluyla mirasın yüzeyindeki taş, ahşap, metaller, boyalar ve diğer malzemeler üzerinde ciddi korozyon etkilerine neden olmaktadır. Hava kirleticilerdeki ince parçacıklı madde belirli asidik ve oksitleyici maddeler içermektedir ve eski malzemenin yüzeyine yapışarak aşınmaya ve kirlenmeye neden olmaktadır.

Hava akımı ile miras yapılarının yüzeylerine yerleşip, sürtünme etkisi ile kalıntıların yüzeyinde belirli mekanik aşınmalara da neden olmaktadır. Ayrıca partiküler maddeler çok sayıda küf sporları, böcek yumurtaları da taşıyabilmekte ve bunlar uygun koşullar altında büyük çapta üreyebilmekte ve böylece kültürel kalıntılara ciddi zararlar verebilmektedir.

Bu kapsamda 1990'dan 2021 yılına kadar 66 rapor yer alırken 23 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 20 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu raporların 25'i, miras alanlarının ise 12'si kültürel miras alanıdır. TADML'de yer alan 1 miras alanı bu risk faktörü kapsamında listeye alınmıştır (Tablo 4.8). Güncel TADML'de bu risk faktörü ile listeye alınan miras alanı yer almamaktadır.

Lahor'daki Kale ve Şalemar Bahçeleri bu risk faktöründen etkilendiği için 2000-2012 yıllarında TADML'ye alınmıştır. Miras alanı, çevresinde gerçekleşen endüstriyel faaliyetler nedeniyle risk altında olmasından kaynaklı bu tez çalışmasında endüstriyel faaliyetler kapsamında incelenmiştir. Alanı tehdit eden endüstriyel faaliyetler alan üzerinde hava kirliliğine neden olmasından kaynaklı risk faktörlerinin birbirleriyle doğrudan ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

4.2.3.4 Katı Atık Kirliliği

Katı atıklar, çoğunlukla insan kaynaklı olup, fabrika ve ticaret yapıları gibi faaliyet alanları tarafından atılmak istenen, ancak, insan sağlığına zararlarından dolayı düzenli biçimde uzaklaştırılması gereken maddelerdir.

Katı atıklar çoğunlukla, su veya başka bir sıvıda çözünerek çoğalabilen endüstriyel, evsel, tıbbi ve tarımsal atıklar olarak ayrıca biyolojik, tehlikeli ve özel atıklar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu atıkların kontrollü bir şekilde toplanarak muhafaza edilmesi ve sonrasında kontrollü şekilde bertaraf ettirilmesi gerekmektedir (Bilgili, 2020). Katı atıkların tehlikeli atıklara karıştırılmadan ve geri kazanımını hedefleyen bir yönetim sistemi içinde yönetilmeleri gerekmektedir.

Bu kapsamda 1990'dan 2021 yılına kadar 151 rapor yer alırken 40 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 32 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu raporların 126'sı, miras alanlarının ise 24'ü kültürel miras alanıdır. TADML'de yer alan 3 miras alanı bu risk faktörü kapsamında listeye alınmıştır (Tablo 4.8). Güncel TADML'de bu risk faktörü ile listeye alınan kültürel miras alanı yer almamaktadır.

Şekil 4.32 Mali'de yer alan Djenne Antik Kenti (UNESCO Arşivi)

Şekil 4.33 Mali'de yer alan Djenne Antik Kenti (UNESCO Arşivi)

Bu başlık altında raporlama ve bildirim yapan son alan Mali'de yer alan Djenne Antik Kentidir (Şekil 4.22). Djenne Antik Kenti örneği kültürel iii ve iv kriterleri ile 1988 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren alan 2016 yılı itibari ile tehlike altına alınmıştır. Miras alanındaki kerpiç yapıların yeniden yapılması ve yapıların bakımları

için halk alanda çeşitli festivaller düzenlemektedir. Yerel halkın bu yapım yöntem ve teknikleri alanın korunmasında somut olmayan kültürel miras değerinin de olduğunu göstermektedir (Şekil 4.23).

Kerpiç malzeme ile inşa edilen yapıları ile bu yapıların oluşturduğu geleneksel kent dokusu, Djemé-Djeno, Hambarketolo, Tonomba ve Kaniana arkeolojik alanları ile 2018’de hazırlanan raporunda kentsel büyüme ve mevcut tarihi yapılardaki fiziksel malzeme bozulmaları gibi birçok risk faktörü ile kentsel katı atıklardaki artışın kirlilik oranını arttırmasının önemli bir tehdit unsuru olduğu bildirilmektedir. Bu sorunlar, alanda somut ve somut olmayan kültürel miras üzerinde bütüncül bir koruma sorunu ortaya çıkarmaktadır.

4.2.3.5 Fazla Enerji Girişi

Aşırı ve miras varlıkları için sorun oluşturabilecek tüm kentsel aydınlatma, ısı kirliliği gibi ekosistemleri bozan tüm ısı ve ışık girdileri kirliliğe neden olmaktadır. Bu ısı ve ışık kirliliği aydınlatılan alanın genel çevresi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu tür bir aydınlatma, dikkatsizlikten veya yanlış ya da kötü tasarlanmış bir aydınlatma sisteminden kaynaklanabilmektedir (Kobav, Erzen, & Bizjak, 2021).

1991’den 2021 yılına kadar 36 rapor yer alırken 11 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 11 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu raporların 13’ü, miras alanlarının ise 5’i kültürel miras alanıdır (Tablo 4.8). TADML’de bu risk faktörü kapsamında DMA bulunmamaktadır.

4.2.4 Biyolojik Kaynak Kullanımı

Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik Uygulama Rehberi’nde “insanlığın ve doğanın bütünleşmiş hali” olarak belirtilen kültürel peyzaj alanlarında biyolojik kaynakların tüketilmesi ciddi bir tehlike oluşturmaktadır.

Avlanma, toplayıcılık, ormancılık ve hayvan yetiştiriciliğini içeren durumlar doğal çevreyi tamamen değiştirirken miras alanlarına da zarar vermektedir. Biyolojik kaynak kullanımı ve değiştirilmesinden kaynaklı risk faktörleri, çoğunlukla doğal ve karma DMA’larını etkilemektedir. Ancak biyolojik kaynaklar, miras alanı ve çevresinde

yaşayan yerel halkın geçim ve beslenme kaynağı olduğunda miras alanları TADML’de yer alabilmektedir.

Biyolojik kaynakların tüketimi, miras alanlarında doğal dengenin bozulması ve miras alanının fiziksel çevresinin bozulmasına neden olabilmektedir. Ayrıca doğal kaynaklarla yapılan ticari üretim ve bu kaynakların tüketimi miras alanlarının korunması ve miras alanlarının yönetiminde risklere bağlı olarak tehditler oluşturmaktadır (UNESCO, 2012).

Miras özelliklerini etkileyen faktörler listesinde, su kaynaklarının balıkçılığı ve toplanması, su ürünleri yetiştiriciliği, arazi dönüşümü, hayvancılık, bitkisel üretim, ticari yabani bitki toplama, geçimlik yabani bitki toplama, ticari avcılık, geçimlik avcılık, ormancılık ve odun üretimi bu risk faktörü altında ele alınmıştır (Tablo 4.9).

Tablo 4.9 Biyolojik kaynak kullanımı ve modifikasyonu (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
BİYOLOJİK KAYNAK KULLANIM	BALIK TUTMA / SU KAYNAKLARINI TOPLAMA	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	2	2
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	ARAZİ DÖNÜŞTÜRME	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	201	40	27
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	77	14	11
	HAYVANCILIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	32	8	7
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	10	3	3
	EKİN ÜRETİMİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	25	7	6
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	8	2	2
	TİCARİ YABANI BİTKİ KOLEKSİYONU	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	GEÇİMLİK YABAN BİTKİ KOLEKSİYONU	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	GEÇİMLİK AVCILIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	ORMANCILIK / ODUN ÜRETİMİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	TİCARİ AVCILIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	2	2
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0

KDS verileri incelendiğinde, biyolojik kaynak kullanımı başlığı altında sadece arazi dönüştürme, hayvancılık ve bitkisel üretim alt başlıklarından etkilenen kültürel miras alanları olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4.9). Bu çalışma kapsamında bu üç başlık incelenmiştir.

4.2.4.1 Arazi Geliştirme

Arazi geliştirme, peyzajın herhangi bir şekilde değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yol inşaatı, erişim yolları yapılması, yürüyüş yolları ve otoparkların yapılması, teraslama veya arazi tesviyesi, bahçeler için arazi geliştirilmesi, drenaj, kanal sistemleri ve dış aydınlatma elemanlarının yapılması kentsel bağlamda arazi dönüştürmeye girmektedir.

UNESCO ve Dünya Mirası Komitesi Danışma Organları, gezegenin en değerli miras alanlarını potansiyel olarak etkileyebilecek projelerin etkilerini değerlendirmek için 2022 yılında kılavuz yayınlamıştır.

DMA'ların benzersiz değerleri bazen geri döndürülemeyecek şekilde zarar görebilmektedir. Örneğin, miras etki değerlendirmeleri yapılmadan gerçekleştirilen büyük kentsel dönüşüm, mimari özellikler, anıtlar veya tarihi mahalleler gibi mirasın zarar görmesine yol açabilmektedir. Kılavuz arazi geliştirme etki değerlendirmelerinin hem koruma hem de geliştirme ihtiyaçlarını karşılayan, uzun vadede daha fazla fayda sağlayan daha iyi projelerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

1991'den 2021 yılına kadar 508 rapor yer alırken 77 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 45 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 201'i, miras alanlarının ise 27'si kültürel miras alanıdır (Tablo 4.9). TADML'de bu risk faktörü kapsamında 11 DMA bulunmaktadır.

Djenné'nin Eski Şehiri, Sana'a'nın Eski Şehri, Zabid Tarihi Kenti 2021 yılında bu kapsamda bildirim yapmıştır. Ancak bu çalışma kapsamında farklı başlıklarda ele alınan Djenne ve Sana'a yerine bu kapsamda Yemen Zabid Tarihi Kenti incelenmiştir.

1993 yılında DMA olarak kaydedilen Zabid Tarihi Kenti, Yemen’de yer almaktadır. Kentin yerel ve askeri mimarisi ile geleneksel şehir planı alanın kültürel bir miras alanı olmasına neden olmuştur (Şekil 4.24). Kapalı dar sokakları, geleneksel evleri ve minareleriyle kent, İslam'ın ilk yıllarının mekânsal özelliklerini yansıtan homojen bir mimari bütünlüğüne sahiptir.

Şekil 4.34 Yemen Zabid Tarihi Kenti (UNESCO Arşivi)

Konutların büyük bir yüzdesinin yerine beton ve çok katlı binaların alması ile arazi dönüştürülmesi, inşa edilmiş mirasın ciddi şekilde bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle şehirde kalan evler, sakinlerin hakim olan düşük geliri nedeniyle hızla kötüleşmesi de yerel halkı etkileyerek alanın somut olmayan değerlerinin de riske girmesine neden olmaktadır.

Ayrıca alanda yer alan çarşı faaliyetlerinin şehir dışına taşındığından, eski çarşının atıl duruma gelmesi de arazilerin dönüştürülmesi nedeniyle Yemen hükümeti alanın korunmasını kolaylaştırmak için Zabid'in Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesini istemiştir. Alan 2000 yılından bu yana TADML’de yer almaktadır.

4.2.4.2 Hayvancılık

Havyan yetiştirilmesi, beslenmesi, bakımını kapsayan her türlü faaliyeti hayvancılık kapsamında ele alınmaktadır. Hayvancılık insanoğlunun bildiği en eski

faaliyet kollarından biridir ve günümüzde yoğun bir şekilde devam eden faaliyetlerdir. Hayvancılık faaliyetleri büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, tavukçuluk, su ürünleri yetiştiriciliği ve arıcılık olarak ele alınmaktadır.

Hayvanlar korunaklı olmayan bölgelere kolayca girip çıkabilmektedirler. Hayvanların yemek artıkları ve dışkıları miras alanlarında sorunlara neden olurken asidik kuş dışkıları, miras alanlarındaki eserlere zarar vermektedir. Özellikle toynaklı hayvanlar da mozaik gibi hassas zemin döşemelerine zarar verebilmektedir. Hayvanların taş bloklarının arasında oluşan bitkileri yemek için bu yapı bloklarını yerinden oynatabilmektedir (Şekil 4.25). Köksal'ında belirttiği gibi bu durumlar özellikle arkeolojik alanlarda sergileme ve koruma çalışmaları açısından büyük sorun yaratmaktadır (Köksal, 2019).

Şekil 4.35 Cyrenne Antik Kentinde sürdürülen hayvancılık faaliyetleri (UNESCO Arşivi)

Bu sorunlar kültürel miras alanlarını da etkilemektedir. Bu sorunlar incelendiğinde alanlarda düzensiz hayvancılık faaliyetlerinin zararları, hayvanların yapı elemanları ve malzemelerine zarar vermesi, otlama alanlarının genişlemesi nedeniyle miras alanlarında gelişen düzensiz bitki türlerinin üremesine, miras alanlarında kontrolsüz yolların açılmasına neden olması gibi olumsuz etkileri vardır.

1991'den 2021 yılına kadar 288 rapor yer alırken 45 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 32 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların

32'si, miras alanlarının ise 2'si kültürel miras alanıdır (Tablo 4.9). TADML'de bu risk faktörü kapsamında 3 DMA bulunmaktadır.

Peru'da bulunan Chan Chan Arkeolojik Alanı, yapılaşma ve kirlilik alanında ele alınıp incelenen Cyrene Arkeolojik Sit Alanı ve Kilwa Kisiwani Harabeleri ve Songo Mnara Harabeleri bu risk kapsamında TADML'de yer alan kültürel miras alanlarıdır.

Alanlarda gerçekleştirilen düzenlenmemiş tarım faaliyetleri alan üzerinde risk oluşturmaktadır. Genellikle toprak malzemenin bitkisel çoğalmalara karşı dayanıksız olması ve malzeme içerisinde oluşan bitkilenmelerin miras yapılarının yapı malzemesinin bütünlüğünü bozmasına sebep olmaktadır.

4.2.4.3 Bitkisel Üretim

Derin sürme, yeni mahsullerin üretimi, ekilen tarımın yoğunlaştırılması, geleneksel sistemler ve ürünler ve bahçıvanlık gibi faaliyetler bitkisel üretimi kapsamaktadır. Bitkisel üretim yukarıda bahsedilen hayvancılık faaliyetleri ile benzer şekilde plansız ve düzensiz bir şekilde yapılması halinde alanlar için büyük sorunları beraberinde getirmektedir.

1991'den 2021 yılına kadar 105 rapor yer alırken 21 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 17 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 25'i, miras alanlarının ise 6'sı kültürel miras alanıdır (Tablo 4.9). TADML'de bu risk faktörü kapsamında 2 DMA bulunmaktadır.

Peru'da bulunan, hayvancılık ve doğal fiziksel aşınma nedeniyle risk altında olan Chan Chan Arkeolojik Alanı ve yapılaşma ile kirlilik alanında ele alınıp incelenen Cyrenne Arkeolojik Sit Alanı bu risk kapsamında TADML'de yer alan kültürel miras alanlarıdır. Bu DMA'lar çalışma kapsamında diğer risk faktörleri başlıkları altında ele alınarak incelenmiştir

4.2.5 Fiziksel Kaynak Çıkarmak ve Kullanımı

Taş ocakları, petrol ve gaz, madencilik ve su çıkarma gibi aktivitelerin hepsi fiziksel kaynak çıkarma olarak adlandırılabilir. Bu kaynakların çıkarım ve kullanımları miras alanlarını tehdit etmektedir. Yüzey madenciliği ve taş ocaklarından taşların

ıkartılması miras alanlarının özellikle topoğrafyasını etkilerken, bu aktiviteler miras alanını fiziksel olarak değişime uğratmaktadır.

Fiziksel kaynak çıkarma ve kullanımı faaliyetleri, miras alanları sınırları içerisinde gerçekleştirilmese bile bu faaliyetler kültürel peyzajla ve doğal çevreye zara verebilmektedir. Doğal evreye zarar verirken kültürel miras alanları da etkilenmektedir. Biyolojik kaynak kullanımından kaynaklanan risk altında olan miras alanlarının çoğunun fiziksel kaynak kullanımından da etkilendiği ortaya çıkmaktadır.

Madencilik ve taş ocağı faaliyetleri dışında petrol, gaz ve su çıkarılması faaliyetleri de DMA'ları olumsuz etkilemektedir. Sondaj gibi su çıkarma faaliyetleri, yer altı su seviyesinde azalmalarına neden olarak anıtların zemine oturmasına ve ciddi tahribatlar yaşamasına neden olabilmektedir. (UNESCO, 2012).

Fiziksel kaynak kullanımından kaynaklı sorunlar nedeniyle risk taşıyan alanlar incelendiğinde 10 doğal miras alanı, 4 kültürel miras alanı olmak üzere 13 DMA'nın TADML'de yer aldığı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda su çıkartma ve petrol gaz başlıkları altında listeye alınmış DMA bulunmamaktadır (Tablo 4.10). Ancak petrol ve gaz çıkarılması faaliyetlerinin doğrudan ve dolaylı olarak DMA'ları etkilemesi nedeniyle miras alanları tehlike altındadır.

Tablo 4.10 Fiziksel kaynak çıkarma (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
FİZİKSEL KAYNAK ÇIKARMA	MADENCİLİK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	47	12	10
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	6	1	1
	TAŞ OCAĞI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	28	11	10
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	13	2	1
	PETROL VE GAZ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	15	2	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	SU ÇIKARTMA	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1	1	1

4.2.5.1 Madencilik

UNESCO'nun doğal alanlar konusundaki danışma organı olan IUCN, Dünya Mirası Alanlarının planlanan madencilik ve petrol ve gaz projeleri tarafından tehdit edildiği vakaların hızla artmasıyla ilgili endişelerini 2011 yılında yayınladığı raporda bildirmiştir. Ayrıca bu rapor kapsamında madencilik ve petrol ve gaz projelerinin etkilerinin bir sonucu olarak, alanlar, mevcut alanlara yönelik ciddi ve yakın tehditleri belirleyen ve bunları ele almak için uluslararası toplumdan çok ihtiyaç duyulan desteği seferber eden Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilebilir. Aşırı durumlarda, maden arama ve madencilik, bir alanın Dünya Mirası Listesinden çıkarılmasına yol açabileceği belirtmiştir. IUCN ile çalışmalar yapan UNESCO bu kapsamda genel olarak doğal miras alanları üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Doğal miras alanlarını etkileyen bu faktör aynı zamanda kültürel miras alanlarını da tehlike altına almaktadır.

1991'den 2021 yılına kadar 419 rapor yer alırken 62 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 42 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 47'si, miras alanlarının ise 10'u kültürel miras alanıdır. TADML'de bu risk faktörü kapsamında risk altına alınan bir adet DMA bulunmaktadır.

Bu alan Bolivya’da bulunan Potosi şehridir (Şekil 4.26). Madencilik çalışmalarının, maden çıkarılan dağların gözenekli ve dengesiz bir hale getirmesi nedeniyle 1987 yılında DML’ye alınan Potosi şehrini tehlike altına almıştır. 16.yüzyılın önemli sanayi kompleksi olarak kabul edilen alanlardandır.

Şekil 4.36 Bolivya’da bulunan Potosi şehri (UNESCO Arşivi)

16. yüzyılda gümüş cevheri bu alanda çıkarılmaktadır. Miras alanı, suyun karmaşık su kemerleri ve yapay göller sistemiyle sağlandığı bir sisteme sahiptir. Şehir 16.yüzyıldan beri madencilik ile uğraşan alan bu faaliyetleri besleyen çeşitli endüstriyel anıtlardan oluşmaktadır. Ancak şehrin zirvesinin bazı kısımlarında madencilik nedeniyle göçüklerin yaşanması ve Bolivya Madencilik Şirketi’nin bölgeyle ilgili çeşitli hedeflerinin olması ve miras alanını korumaya yönelik önerilerin gerçekleştirilmemesi, alanın TADML’ye girmesine neden olmuştur. (UNESCO, 2014)

4.2.5.2 Taş Ocakçılığı

Taş ocakçılığı, *zeminden kaya, kum, çakıl veya diğer minerallerin kaldırılma işlemidir*. Özet olarak taş ocakçılığı, minerallerin çıkarılması için yapılan işlemlerdir. Taş ocakları agregaların oluşturulması için doğal taşın çıkarıldığı alanlardır (Yetim, 2021).

Taş ocağı açılıp faaliyetlerini tamamladıktan sonra kapatılması alanda çukur yeraltı sularının akışını engellemektedir. Bu durum miras alanlarına zarar vermektedir. Açılan ocak çukuru zamanla atık maddelerin dolmasıyla çöp ve atık çukurlarına

dönüşmektedir. Bu dönüşüm bu risk faktörünün, kirlilik ve yönetim planlaması faktörleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ayrıca taş ocakçılığının insan sağlığı üzerine de zararları mevcuttur. Bu zararlar nedeniyle miras alanlarındaki kullanıcıların alanlardan ayrılmasına sebep olmaktadır. Kullanıcıların yaşam alanlarından ayrılmaları somut olmayan miras değerlerinin de yaşatılmasına ve gelecek nesillere aktarılamamasına neden olmaktadır.

SOC verilerine göre, 1991'den 2021 yılına kadar 38 rapor yer alırken 14 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 12 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 13'ü, miras alanlarının ise 1'i kültürel miras alanıdır (Tablo 4.10). TADML'de bu risk faktörü kapsamında risk altına alınan 2 adet DMA bulunmaktadır.

Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri (Şekil 4.37), diğer adıyla "Ölü Şehirler", Suriye'nin kuzeybatısındaki Kireçtaşı Masifinde yer alan 700'den fazla alanı kapsamaktadır. Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri, bu bölgedeki kültürel manzarayı belirleyen, Roma ve Bizans dönemlerine dayanan kiliseler, tapınaklar, konutlar, sarnıçlar ve hamamlar da dahil olmak üzere çok sayıda iyi korunmuş kalıntı ve mimari yapı yer almaktadır.

Şekil 4.37 Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri, diğer adıyla "Ölü Şehirler" (UNESCO Arşivi)

Benzersizlikleri ve arkeolojik değeri nedeniyle, toplam sit alanlarından 36 antik köy 2011 yılında DML'ye kaydedilmiş ve 2013 yılında TADML'ye alınmıştır. Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri 2021 yılı raporlamaların da taş ocakçılığı nedeniyle risk altında olduğunu belirtmiştir

4.2.5.3 Petrol ve Gaz

2008 yılında IUCN, WH alanlarının maden çıkarma faaliyetlerine kapalı olması çağrısında bulunan bir bildiri yayınlamıştır (Marton-Lefevre, 2008). Bu bildiride DMA'lar da arama veya madencilik faaliyetleri yürütmekten kaçınma taahhütleri ve Shell'in arama veya geliştirme yapmama taahhüdü yer almaktadır. Petrol ve gaz sektörü haricinde farklı sektörlerdeki şirketlerde bu alanda çeşitli destekler sağlamaktadır. Küresel bir bankacılık ve finansal hizmetler şirketi olan HSBC, finansal destek sağlamayarak bu çalışmaları azaltmayı hedeflemektedir.

Bu faaliyetlerin çevresel etkileri faaliyetin gelişim aşamasına göre değişmektedir. Petrol ve gaz arama çalışmaları alanları doğrudan etkilemektedir. Keşif erişim yollarının açılması orman örtüsünün açılması sismik hatların oluşması, düşme bölgelerinin oluşması sondaj sırasında ve çıkarma aşamalarında alanı etkilerken, toprak ve yeraltı suyunun kirlenmesi de miras alanlarını doğrudan etkilemektedir (Osti, Coad, Fisher, & Bomhard, 2010).

Petrol ve gaz tesisleri için oluşturulan yol ağları da miras alanlarını olumsuz etkilemektedir. Petrol için inşa edilen yollarda alanlara zarar vermektedir. Bu risk faktörü de ulaşım altyapıları ve endüstri alanlarının miras alanları üzerindeki risk faktörleri kapsamında yer almaktadır.

Petrol ve gaz çıkarılması hem doğal miras alanlarını hem de kültürel miras alanlarını doğrudan ve dolaylı olarak etkilerken bu kapsamda 1991'den 2021 yılına kadar 161 rapor yer alırken 36 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 48 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 15'i, miras alanlarının ise 3'ü kültürel miras alanıdır (Tablo 4.10). Güncel TADML'de bu risk faktörü kapsamında risk altına alınan DMA bulunmamaktadır.

4.2.6 Ulaşım Altyapıları

Bazı miras alanlarının bulunduğu alanlarda altyapı gelişimleri, kentleşme yaklaşımları kontrol edilerek ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Alan içerisi ve çevresinde yapılacak her faaliyet, miras değerlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bu çalışmalar miras alanları ve etkileşim alanları göz önünde alınarak yapılmalıdır.

Ulvi ve Kaplan, *ulaşım terimini çeşitli arazi kullanımlarının birbirleri ile ilişkilerini kuran bağlayıcı, ulaştırma ise bu bağlayıcının niteliksel ve niceliksel durumu olarak tanımlanabilmektedir. Burada bağlayıcılık hem bağlantıları sağlama hem de istenen bağlantıları yeterince güçlendirme* olarak tanımlamıştır (Kaplan'dan aktaran Ulvi ve Kaplan,2019).

Bu güçlendirme ve bağlayıcılık miras alanı ve çevresini büyük ölçüde etkilemektedir. Hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunan bu faktör UNESCO tarafından, Kara taşımacılığı altyapısı, hava taşımacılığı altyapısı, deniz taşımacılığı altyapısı, ulaşım altyapısının kullanımının etkileri ve yeraltı ulaşım altyapısı alt başlıklarında ele alınmıştır.

Hava taşımacılığı altyapısı, deniz taşımacılığı altyapısı ve yeraltı ulaşım altyapısından kaynaklı risk altına alınmış kültürel miras alanı bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışma kapsamında kara ulaşım altyapısı ve ulaşım altyapısının kullanımının miras alanları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Tablo 4.11 Ulaşım altyapısı (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
ULAŞIM ALTYAPISI	KARA ULAŞIM ALT YAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	353	89	53
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	38	10	9
	HAVA TAŞIMACILIĞI ALTYAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	39	10	10
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	DENİZ TAŞIMACILIĞI ALT YAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	90	20	18
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	ULAŞIM ALTYAPISININ KULLANIMINDAN KAYNAKLANAN ETKİLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	149	45	31
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	32	5	4
	YERALTI ULAŞIM ALTYAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	68	15	14
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0

4.2.6.1 Kara Taşımacılığı Altyapısı

Karayolu taşımacılığı, diğer taşıma türlerine kıyasla daha hızlı ve özellikle kısa mesafeli taşımalarda daha ekonomik olması nedeniyle taşımacılık sektöründe diğer taşıma türlerine göre daha yoğun kullanılmaktadır.

SOC verilerine göre, 1991'den 2021 yılına kadar 721 rapor yer alırken 141 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 81 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 353'ü, miras alanlarının ise 53'ü kültürel miras alanıdır (Tablo 4.11). TADML'de bu risk faktörü kapsamında risk altına alınan 3 adet DMA bulunmaktadır.

TADML’de dokuz tane kültürel miras alanı bu risk faktöründen etkilediği için yer listede yer almaktadır. Kara taşımacılığının, miras alanlarında ortaya çıkardığı risk faktörleri sonucu ortaya çıkan koruma sorunları incelendiğinde; bütüncül korumanın sağlanamaması, yapı ve miras değerlerinin fiziksel olarak zarar görmesi, DMA’nın bütünlüğünün bozulması ve otantikliğinin zarar görmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu risk faktöründen etkilenen alanlardan biri ise, Uganda Kampala Bölgesi’nde yer alan 1882 yılında inşa edilerek, 1884 yılında kraliyet mezarlığına olan Kasubi Kral Mezarlığı miras alanıdır.

İnanç, maneviyat ve kimlik gibi somut olmayan kültürel miras değerlerini barındıran alan 2001 yılında DML’ye alınmıştır. 2010 yılından günümüze TADML’de yer almaktadır. DMA, ulaşım altyapısı dışında birçok risk ile karşı karşıya kalmaktadır. Çevresindeki yolların genişletilmesi ile gerçekleştirilen düzenlemeler alanın bütünlüğünü olumsuz etkilemektedir.

4.2.6.2 Ulaşım Altyapısının Kullanımından Kaynaklı Etkiler

20. yüzyıl ile gelişen ulaşım altyapısı ile ulaşımdaki gelişmeler, erişilebilir olmayan alanlara erişimi sağlayarak kolaylaştırmıştır. Ancak bu olumlu etkilerin yanında ulaşım altyapılarının miras alanları üzerinde olumsuz etkileri de yer almaktadır.

UNESCO, ulaşım altyapısının kullanımından kaynaklanan etkilerini, araç trafiğinin karayolları üzerindeki etkileri, nakliye trafiğinin nakliye rotalarındaki etkileri ve hava trafiğinin etkileri olarak örneklemiştir.

KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1991’den 2021 yılına kadar 190 rapor yer alırken 59 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 19 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 149’u, miras alanlarının ise 31’i kültürel miras alanıdır (Tablo 4.11). TADML’de bu risk faktörü kapsamında risk altına alınan 4 DMA bulunmaktadır.

Güncel liste, Palmyra, Kudüs’ün eski şehri ve surları, Abu Mena, Lahor’daki Kale ve Shalamar Bahçeleri ve Hindistan Hampi’deki Anıtlar Grubu miras alanları bu risk faktöründen etkilenmektedir.

Şekil 4.38 Mısır’da bulunan Abu Mena miras alanı (UNESCO Arşivi)

Bu başlık altında 1979 tarihinde DML’ye 2001 yılında ise TADML’ye alınan Mısır’da bulunan Abu Mena miras alanı incelenmiştir (Şekil 4.28). Miras alanında içinde hareketi sağlamak için geniş, eğimli bir yol inşa edilmesi bu alanın 2001 ile 2012 yılları arasında tehdit eden riskler arasındadır. Ayrıca bu ulaşım altyapısının ağır hafriyat ekipmanının kullanımından kaynaklanan sorunlara bağlı olarak alanda toprak sarsıntısı yaratması ve diğer hasar türlerinden dolayı yapıları alan tehlike altına alınmıştır (UNESCO, 2012).

Bu sorunların geçmiş raporlarda tamamlandığı tespit edilmiştir. Ancak alan halen, yapılaşma, yönetim aktiviteleri, yağış ve alan içindeki tecavüzler ve uygunsuz yeni inşaatlar ile yerel topluluklar ve diğer paydaşlarla etkileşim eksikliğinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle TADML’de yer almaktadır (Şekil 4.29).

Şekil 4.39 Mısır'da bulunan Abu Mena miras alanı ulaşım altyapısı çalışmaları (Woof)

4.2.7 Mirasın Sosyal ve Kültürel Kullanımı

UNESCO Dünya Miras Alanlarından birçoğunda mirası üreten ve mirasa sosyal olarak değer veren topluluklar bulunmaktadır. Mirasın üretimi, toplumun tüm miras değerlerinin korunarak devamlılığı için büyük önem taşımaktadır. Değişen ve gelişen dünyada bununla birlikte değişime uğrayan sosyokültürel ve ekonomik koşullar içerisinde kültürel miras alanlarının kültürel ve sosyal kullanımları etkilenmektedir. Toplulukların bilgi sistemleri, ritüel, manevi, dinî gibi hem somut olmayan miras değerleri hem de bu miras değerlerinin mekanlara yansımış somut halleri zarar görmektedir. Aynı zamanda kullanımdan kaynaklanan turizm, rekreasyon aktiviteleri ve fazla tüketimi de miras alanlarının değerlerini olumsuz yönde etkilemektedir (UNESCO, 2006).

Miras alanı içinde gerçekleştirilen ritüeller, toplumun miras alanlarına verdiği değerler, alanda gerçekleştirilen geleneksel yaşam biçimleri, insanların yaşam biçimleri ve turizm etkileri bu başlık altında yer almaktadır (Tablo 4.12).

Tablo 4.12 Mirasın sosyala ve kültürel kullanımları (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
MİRASIN SOSYAL VE KÜLTÜREL KULLANIMLARI	RİTÜEL / MANEVİ / DİNİ VE ÇAĞRIŞIMSAL KULLANIMLAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	28	6	6
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	TOPLUMUN MİRASA VERDİĞİ DEĞER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	46	15	13
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	15	4	4
	YERLİ AVCILIK VE TOPLAMA	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	GELENEKSEL YAŞAM BİÇİMLERİ VE BİLGİ SİSTEMİNDEKİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	62	15	13
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	20	5	4
	KİMLİK SOSYAL UYUM YEREL NÜFUS VE TOPLUMDAKİ DEĞİŞİMLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	159	35	24
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	65	8	6
	TURİZM / ZİYARETÇİ / REKREASYONUN ETKİLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	375	105	66
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	38	12	11

4.2.7.1 Ritüel, İbadet gibi Faaliyetler ile Mirasın İlişkisel Kullanımı

Dinsel amaçlarla yerine getirilen dini görev olarak da tanımlanan davranışlara ibadet denir. Pagan geleneklere bakıldığında bu davranışlar ritüel kelimesiyle tanımlanmaktadır.

Miras alanları için alanda yapılan ritüeller, ibadetler gibi manevi ve dini olarak kullanıcı ile ilişkisel bağ içerisindedir. Dünya üzerinde hem ibadet hem de ritüeller kendilerine özgü ve ihtiyaçlarından doğan ve amaçları doğrultusunda mekânsallaşmış alanlarda yapılmaktadır. Ayrıca bu faaliyetlerin bazıları da miras alanlarına ait somut olmayan kültürel miras değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanlarda yapılan bu faaliyetlerin alanların tüm miras değerlerinin aktarılması noktasında devamlılık açısından pozitif etkileri bulunmaktadır. Ancak yoğun ve kalabalık faaliyetler bu

alanlarda hem fiziksel olarak mirasın zarar görmesine hem de yapılan faaliyetlerin değişmesi ile alanlar üzerinde yaşanan çeşitli tehlikeleri beraberinde getirmektedir.

Bu başlık kapsamında, alan içinde yapılan ritüel, spiritüel, dini kullanımlar ve çağrışımlar ile alan içerisinde yapılan yerel festivaller ve gösteriler ele alınmaktadır.

KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1991’den 2021 yılına kadar 30 rapor yer alırken 7 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 7 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 28’i, miras alanlarının ise 6’sı kültürel miras alanıdır (Tablo 4.12). Güncel TADML’de bu risk faktörü kapsamında risk altına alınan DMA bulunmamaktadır.

Ancak günümüzde TADML’de çeşitli nedenlerle yer alan Abu Mena, 1992 yılında ilk kez listeye alınırken bu risk faktöründen listeye alınmıştır. Alana gelen hacı akışının artması nedeniyle oluşan yoğunluk ve malzeme dayanıksızlığı alanın korunmasını tehdit eden tehlikelerdendir. (UNESCO, 1992)

Bu risk faktörü nedeniyle etkilenen bir diğer alan ise Kudüs Şehri ve Surlarıdır (Şekil 4.40). Miras alanında kontrolsüz kentleşme, ibadet turizmi nedeniyle genel koruma durumunun zarar görmesi ve bakım eksikliği alanın TADML’ye alınmasına neden olmuştur.

Şekil 4.40 Kudüs Şehri ve Surları (UNESCO Arşivi)

4.2.7.2 Toplumun Mirasa Verdiği Değer

Kültürel mirası bir toplumun kimlik duygusuna ve insanların ait olma duygusuna katkıda bulunan somut ve somut olmayan nitelikleri mevcuttur. Yerel ve ulusal kimlik ve gurur duygusunun güçlenmesiyle kullanıcılar ve alan arasında güçlü ve canlı bağların olması, alandaki zorluklarla başa çıkma ve alanların korunmasında büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca, devlet dışı silahlı grupların, milislerin, despotik hükümetlerin veya işgalci orduların somut kültürel mirasa yönelik kasıtlı eylemleri, anıtların fiziksel olarak tahrip edilmesinin veya nesnelerin ortadan kaybolmasının çok ötesinde kayıplara neden olmaktadır. Bu yıkıcı eylemler kültürel ve sosyal soykırım olarak görülmektedir. Bu nedenle, kültürel mirasın toplam değerlerinin daha iyi tahmin edilmesi, ulusal ve uluslararası toplumun kitlesel vahşetin tam maliyetinin ve bunlarla mücadele etme ihtiyacının ek bir boyutuna odaklanmasına yardımcı olmak büyük önem taşımaktadır (Serageldin, 2022).

Bununla birlikte, miras kaynaklarının yeni kullanımlarına yol açan değişiklikler ile miras alanlarının mevcut kullanım durumlarına ilişkin çatışan değerler ve miras alanlarının çeşitli nedenlerle terk edilmesi alan üzerinde hem fiziksel hem de somut olmayan değerlerin yok olması gibi koruma sorunlarını oluşturmaktadır.

Bir miras alanının da yapının veya nesnenin miras değeri, tarihi, sembolik, manevi, estetik ve sosyal değerlerin birleşimi olan kültürel öneminde yatmaktadır. Bu değerler, tarihsel değer olarak alanın tarihsel karakter ve içerik, geçmişle bağlantı ve süreklilik duygusu sağlaması, sembolik değer olarak belirli yer ve nesnelerin sembolik anlamı ve gücü, insanların kültürel kimliğine katkıda bulunması, manevi değer olarak yer veya nesne, dini, kutsal ve aşkın uygulamalar ve deneyimlerin anlamına dair öngörülerini teşvik edebilmesi, estetik değer olarak mirasın kültürel nesnenin estetik kalitesi çoğu zaman ondan keyif alınmasında önemli bir unsurdur ve yeni sanatsal yaratıcılığa ilham vermesi ve son olarak sosyal değer olarak mekân başkalarıyla bağlantıyı kolaylaştırması ve sosyal deneyimin paylaşılması olarak ele alınmaktadır (Sable & Kling, 2001).

Bu değerler nedeniyle miras alanları, binalar ve nesneler kültürel ve sosyal sermayeyi ve toplum refahını çeşitli şekillerde geliştirebilir. Ancak miras değeri kavramı ekonomik değer kategorilerini içermemektedir.

Bu başlığın tez çalışması kapsamında ele alınmasının nedeni çalışmanın somut olmayan kültürel miras değerlerini de kapsamasıdır. UNESCO, SOKÜM'ü, *“Toplulukların ve bazı durumlarda bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsil, anlatım, bilgi ve beceriler ve bunlara ilişkin araç-gereç ve kültürel mekânlar”* olarak tanımlanmaktadır.

Buna göre bir alanda toplumun tüm miras değerlerine karşı olan tutumları miras alanlarını doğrudan etkilemektedir. Alanlar için en büyük tehlikelerden biri olan bu başlık kapsamında miras alanlarında bütüncül koruma sorunlarıyla da karşılaşmaktadır.

KDS'de yer alan KDR'lere göre, 1997'den 2021 yılına kadar 56 rapor yer alırken 18 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 16 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 46'sı, miras alanlarının ise 13'ü kültürel miras alanıdır. Bu risk faktörü kapsamında listeden çıkarılan Liverpool ile 4 DMA tespit edilmişken, güncel TADML'de risk altına alınan 3 DMA bulunmaktadır.

Bu risk faktöründen etkilenen 2021 yılı raporlamasına göre Suriye'de yer alan Şam (Damascus) Antik Kenti çalışma kapsamında incelenmiştir (Şekil 4.41).

Şekil 4.41 Suriye'de yer alan Şam (Damascus) Antik Kenti (UNESCO Arşivi)

[Şekil 4.42 Suriye’de yer alan Şam (Damascus) Antik Kentinde yaşanan tahribatlar (UNESCO Arşivi)]

Toplumun mirasa değer vermesi, geleneksel yaşam biçimleri ve bilgi sistemindeki değişiklikler, yönetim planı eksikliği, yapılaşma ve silahlı çatışmalar nedeniyle risk altında olan alan 1979 tarihinde DML’ye 2013 yılında TADML’ye alınmıştır (Şekil 4.42).

Halen TADML’de yer alan miras alanının bu faktör kapsamında, DMK’nın 2019 yılında Bakü’de gerçekleştirdiği 43. Oturumundan bugüne UNESCO, Suriye'nin kültürel mirasını korumaya yönelik sürekli çabalara yardımcı olmak için eylemler yürütmüştür.

Bunlar uluslararası düzeyde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 2199 (Şubat 2015) Kararı ve 2347 (Mart 2017) Kararının uygulanması çerçevesinde, Suriye'nin kültürel mirasının yok edilmesi konusunda uluslararası toplumun farkındalığını artırma konusunda çalışmalar ve Suriye’de yer alan tüm miras alanlarının değerlerinin korunmasını için ulusal düzeyde Suriye kültürel mirasının durumunun izlenmesi ve korunmasına ilişkin farkındalığı artırmış, korumaya yönelik eylemler üstlenmiş ve ulusal ve uluslararası kuruluşların çalışmalarını koordine çalışmaları gerçekleştirmiştir.

4.2.7.3 Yerel Avcılık, Toplayıcılık ve Koleksiyonculuk

2003’den 2021 yılına kadar 21 rapor yer alırken 5 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 5 miras

alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu alanlar arasında kültürel miras alanı yer almamaktadır (Tablo 4.12). Bu nedenle bu başlık çalışmaya ele alınmamıştır.

4.2.7.4 Geleneksel Yaşam Biçimlerindeki ve Bilgi Sistemindeki Değişiklikler

Geleneksel yaşam biçimlerindeki ve bilgi sistemindeki değişiklikler, DMA’larda görülen kültürel mirasla bağlantılı geleneksel bilgi ve uygulamaların kaybı olarak tanımlanabilir. Bu uygulamalar toplumların birçok değerini etkilemektedir.

Giddens’a göre *tarihsel süreçte birçok toplumda ortak olarak gözlemlenen ve sosyo-kültürel değişmeyi tutarlı bir biçimde etkilemiş olan üç ana etken bulunmaktadır*. Bu etkenler doğal çevre, siyasal örgütlenme ve kültürel etkendir (Giddens, 2005). Bu üç etmen hem somut hem de somut olmayan kültürel miras değerlerini de oluşturmaktadır.

1972 sözleşmesinde, fiziksel yapıların aksine sözlü gelenek ritüeller gibi geleneksel bilgi ve beceri biçimlerini de içeren kültürel değerlerin korunması konusunda bir madde yer almamaktadır. Sözleşme tarihi eserler gibi somut kültür varlıklarını kapsamaktadır. Ancak bu risk faktörü kapsamında da ele alınan geleneksel yaşam biçimleri alanlarda somut olmayan kültürel miras kapsamında yer almaktadır.

UNESCO, bünyesinde 1982 yılında oluşturulan *Folklorun Korunmasına İlişkin Uzmanlar Komitesi* inceleme ve çalışmaları sonucunda, 1989 yılı DMK Genel Konferansında, *Folklorun ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararları* alınmıştır. Bu tavsiye kararlarının ardından UNESCO, 1997 yılında *İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Başyapıtları* Programını başlatmıştır. Bu program *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*’nin kabulüne öncülük etmiştir.

DML programına benzeyen SOKÜM sözleşmesi ile UNESCO, somut olmayan miras değerlerinin toplum temelli bir yaklaşım ile mirasa sahip topluluklara, gruplara ve “kimlik ve devamlılık duygusu” veren “uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımlama ve SOKÜM sözleşmesine rağmen gelişen ve değişen dünya düzeninde geleneksel yaşam biçimleri ve bu yaşam biçimlerinde yaşanan sosyal bilginin aktarımı da değişmektedir. Nesiller boyu aktarılan geleneksel yöntemler ve yerel tekniklerle sürdürülen somut olmayan değerler ve bu değerlerin yaşatıldığı mekânlar yaşam biçimlerinin değişmesinden olumsuz yönde etkilenirken, bu değerlerin korunarak yaşatılması üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak tehdit etmektedir.

KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1993’den 2021 yılına kadar 62 rapor yer alırken 15 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 13 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların tamamı kültürel miras alanlarını kapsamaktadır. Bu risk faktörü kapsamında, güncel TADML’de risk altına alınan 4 DMA bulunmaktadır. Bu başlık kapsamında TADML’de Kudüs’ün kültürel manzarası, Halep Antik Kenti, Şam Antik Kenti ve Timbuktu yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında, Kudüs’ün Kültürel Peyzaj Alanı (Şekil 4.43) olarak adlandırılan Battir’de yer alan miras alanı incelenmiştir. Miras alanı taş teraslara sahip, bazıları pazar bahçesi üretimi için sulanan, diğerleri ise kuru olan ve asma ve zeytin ağaçlarıyla dikilmiş bir dizi tarım vadisinden oluşmaktadır.

Şekil 4.43 Kudüs’ün Kültürel Peyzaj Alanı olarak adlandırılan Battir’de yer alan miras alanı (UNESCO Arşivi)

Dağlık bölgede teras tarımının gelişmesi, yer altı kaynaklarından beslenen sulama kanalları ağıyla desteklenmektedir. Bu sulama sisteminden yararlanan tarım terasları, zeytin ve sebze yetiştiriciliği yoluyla güçlü bir tarım varlığının temelini oluşturmaktadır. Alan bugün hala aynı kullanıma sahiptir.

2014 yılında TADML'ye alınan alanda, 2015 yılında yapılan KDR'de alanın jeopolitik değişikliklerinin alanın tarımsal uygulamalarından vazgeçme süreçlerini hızlandırdığı ve sosyo-kültürel yapıları ciddi şekilde etkilediği belirtilmiştir. Bu faktörlerin her ikisi de mülkün bütünlüğü üzerinde giderek daha fazla yıkıcı bir etkiye neden olmuştur. Ayrıca alan çevresindeki tepelerde, yasadışı yerleşim yerlerinin inşaatı, miras alanının yerleşimini olumsuz etkilemektedir (State of Palestine, 2015).

Bu alanda Battir aileleri tarafından kullanılan su dağıtım sistemi, suyu teraslı tarım arazilerine basit bir matematiksel hesaplamaya ve net bir zaman yönetimli rotasyon şemasına dayalı olarak dağıtan eski eşitlikçi dağıtım sistemidir. Bu geleneksel yöntemin değişmesi alanın geleneksel yaşam biçimlerindeki ve bilgi sistemindeki değişiklikler kapsamında risk altına girmesine neden olmuştur.

4.2.7.5 Kimlik, Sosyal Uyum, Yerel Nüfus ve Toplumdaki Değişiklikler

Geleneksel yaşam biçimlerindeki ve toplumun bilgi sistemindeki değişiklikler gibi toplumun sosyal uyumu, toplumun kimlik kaygısı ve yerel nüfusun değişmesi de alanlar üzerinde bir takım risk faktörü oluşturmaktadır.

Yıldız'ın belirttiği üzere, kimlik kavramı toplumun sosyal sisteminin önemli ve temel kökenidir. Kimlik, bireylerin kültürel ve çevrelerindeki sosyal statülerinin yansıması olan inanç, değer yargıları gibi yaşam şekillerini sembolize etmektedir (Yıldız, 2007).

Küreselleşme, toplumlarda kimlik kavramını büyük ölçüde zedelemektedir. Bunun dışında toplumsal yaşam şekilleri bazı nedenlerden dolayı değişmekte ve değişimlerin sosyal uyumsuzluklar ile karşılaşması nedeniyle kimlik kavramı yok olmaktadır.

Ayrıca toplumsal reddedilme, toplumsal azınlık kimlik konusunda ayrımcılığa yol açabilmektedir. Bu risk faktörünün aşırı durumları sonucunda kültürsüzleşme, azınlık

grubu kültürel kimlik kaybı yaşaması, kentsel yabancılaşma ve kültürleşme stresi, etnik soykırımlara yol açmaktadır (Dinesh & Becker, 2005).

Bu durumlar alanların hem somut miras değerlerini hem de somut olmayan miras değerleri üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Miras alanlarındaki toplumsal olayların yansımaları alanların korunarak gelecek nesillere aktarılması konusunda negatif yönde ve alanların bütüncül koruma sorunlarının olmasına neden olmaktadır.

KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1993’den 2021 yılına kadar 407 rapor yer alırken 65 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 40 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların %54’ü kültürel miras alanlarını kapsamaktadır (Tablo 4.12). Bu risk faktörü kapsamında, güncel TADML’de risk altına alınan 8 kültürel miras alanı bulunmaktadır.

Bu başlık kapsamında TADML’de yer alan Suriye’nin Antik Köyleri miras alanı incelenmiştir (Şekil 4.44). Bu alanın 2015 ile 2021 raporlamalarında bu risk faktöründen etkilendiği tespit edilmiştir. Bu raporlara göre 2011 yılında DML’ye alınan alan, çeşitli grupların gerçekleştirdiği Suriye İç Savaşı, isyancıların köylerdeki yağmalar ve yıkımları sonucu 2013 yılında TADML’ye dahil edilmiştir.

Şekil 4.44 Suriye’nin Antik Köyleri miras alanı (UNESCO Arşivi)

DMA, yedi yüz terk edilmiş yerleşim alanından oluşmaktadır. Suriye’de sekiz arkeolojik parkta bulunan kırk köy, farklı dönemlerden kalma iyi korunmuş yapılar ve arkeolojik kalıntılar yer almaktadır. Alanların çoğu erken dönemde terk edilmiş olsa da alan çevresinde yaşanan toplumsal olaylar nedeniyle miras alanlarının yakın çevresindeki kullanıcılar çeşitli nedenlerle yer değiştirmeye zorlanmış ve yerel nüfusta belli bir oranda değişiklik meydana gelmiştir.

Bu değişiklikler nedeniyle alan korumasız kalmaktadır. Ayrıca alan bu araştırma kapsamında taş ocakçılığı faaliyetlerinden etkilenen alanlar kapsamında da incelenmiştir. Bununla birlikte miras alanları doğrudan ve dolaylı olarak birden fazla risk faktörü sonucunda tehlike ile karşı karşıya kaldığı ortaya çıkmıştır.

Bu faktör kapsamında ele alınan alanlarında yer aldığı, miras alanlarında toplumsal olayların ve kimlik kaybının yaşanarak tehlike altına alınan miras alanlarının sorunlarının başında turizm ve ziyaretçi rekreasyonun etkileri gelmektedir. Bu iki faktör birbirleriyle doğrudan ilişki içerisinde.

4.2.7.6 Turizm ve Ziyaretçi Rekreasyonunun Etkileri

Turizm, özellikle miras alanları ve çevresi için önemli maddi kaynaklardan biridir. Miras alanının korunarak yaşatılması, ziyarete gelen turistlerin sosyal ve kültürel hayatı, örf ve adetleri hakkında da bilgi sahibi olmasına olanak vermektedir. Alanların hem somut mirasını hem de somut olmayan miraslarının korunması, alanın gelecek nesillere aktarımı ve bilgisinin korunması için önemlidir. Ancak turizm amacıyla yapılan inşaat faaliyetleri, kontrolsüz olarak alanın turizme açılması, aşırı kullanım ve uygunsuz yapılan çalışmalar miras alanlarını etkilemektedir. Bununla birlikte alanı ziyaret edenlerin alan içerisinde vandalizme, kirliliğe sebep olması alan çevresinde yaşayan yerel halk için olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Miras alanlarının görünürlüğü ve dünya üzerinde turizm faaliyetlerinin artması nedeniyle kültürel ve doğal miras alanlarında yaşanan turizm yoğunluğu hızlı bir artış göstermiştir. Turizm baskısı miras alanlarının bütünlük, özgünlük ve otantiklik değerlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Turizm faaliyetlerinin fazlalığının aksine turizm faaliyetlerinin yetersiz olması da alanlar için çeşitli sorunlar teşkil etmektedir. Turizm niteliğinin azalması, miras alanı

çevresindeki halk için önemli kaynakların sekteye uğramasına sebep olmakta ve halkın alanları terk etmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda miras alanlarında alanın sosyal değerleri azalmaktadır. TADML’de yer alan 3’ü doğal, 7’si kültürel miras alanı DMA’da yer almaktadır.

Ancak olumlu etkilerden ziyade olumsuz etkiler miras alanlarında koruma sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Kentsel gelişim gibi örnek olarak verilebilecek kitle turizminden kaynaklı riskler miras alanlarını tehdit eden risk faktörleri arasındadır. Ziyaretçi baskısı mirasın sosyal ve kültürel olarak kullanımı ile doğrudan ilişki içerisindedir.

Bir alanın öneminin hem ziyaretçiye hem de yerel veya ev sahibi topluluk üyelerine yeterli veya uygun şekilde sunulmaması ve iletilmemesi, miras alanının somut olmayan değerlerinin, uygunsuz veya adaletsiz olarak yapılması, ulusal ve bölgesel düzeyde sosyal, politik, yasal, ekonomik, kültürel ve turizm kalkınma politikalarındaki yetersizlik zamanla kültürel mirasın korunmasını etkilemektedir.

Turizm projeleri ve faaliyetleri ile kültürel mirasın korunması arasındaki potansiyel çatışmaların yeterince tanınmaması, kötü planlamaya ve ev sahibi topluluğun mirası ve yaşam tarzları üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir.

Yoğun turizm faaliyetlerinin kötü planlanmış olması da yerel topluluğun sosyal, ekonomik ve kültürel refahı üzerinde değişikliklere neden olabilmektedir. Ayrıca topluluklar için saygısız ziyaretçiler, bu alanları ve toplumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Turizm faaliyetleri sırasında gerçekleştirilen kültürel uygulamalar, bilgiler, inançlar, faaliyetler, eserler veya alanlar çatışmalara yol açabilir ve ev sahibi topluluk üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir (Brooks, 2001).

Turizm bağlamında miras kaynaklarının, kültürel uygulamaların ve çağdaş kültürel ifadelerin tanımlanması, korunması, yönetimi, sunumu ve yorumlanmasına yönelik hedeflerin, stratejilerin, politikaların ve protokollerin oluşturulmasında ev sahibi topluluklara veya yerli halklara danışılmaması çatışmaya ve ev sahibi topluluk üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.

KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1985’den 2021 yılına kadar 716 rapor yer alırken 167 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında

ise taraf ülkeler tarafından 82 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.12). Bu risk faktörü kapsamında, güncel TADML’de risk altına alınan 11 kültürel miras alanı bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında güncel raporlamalara göre Nan Madol: Doğu Mikronezya’nın tören merkezi ele alınmıştır (Şekil 4.45). Nan Madol, Pohnpei’nin güneydoğu kıyısında bazalt ve mercan kayalarından inşa edilmiş adacıklardan oluşmaktadır. MS 1200 ile 1500 yılları arasında inşa edilen taş sarayların, tapınakların, mezarların ve yerleşim alanlarının kalıntılarının bulunduğu miras alanı Pasifik Adası kültürünün tören merkezidir. 2016’da hem DML’ye hemde TADML’ye alınmıştır.

Şekil 4.45 Mikronezya’da yer alan Nan Madol: Doğu Mikronezya’nın tören merkezi (UNESCO Arşivi)

Nan Madol, arkeolojik kalıntıları sayesinde Pohnpei’nin devam eden sosyal ve törensel gelenekler alanının ibadet turizmi nedeniyle yoğunluğunun fazla olmasına neden olmaktadır. KDR’de alan için turizm planlamasının eksik olduğu ortaya çıkmıştır.

Alan için turizm stratejisi çalışması öncesinde, Nahnningi Adası’nda mülkten tam olarak görülebilecek bir turizm tesisi (Şekil 4.46) inşa etme çalışmalarının başlatıldığından söz edilmektedir. Bu tesisin, ICOMOS’un teknik incelemesinde, tüm

ayrıntılar sağlanana ve uygun şekilde değerlendirilene kadar inşaatın durdurulmasına ilişkin tavsiye verdiği tespit edilmiştir (Micronesia Government, 2020).

Şekil 4.46 Nan Madol: Doğu Mikronezya’da yer alan karşılama merkezi (UNESCO Arşivi)

Komitenin talep ettiği turizm stratejisinin tamamlanmadığı tespit edilmiştir. Çok çeşitli turizm planlama konularına ek olarak, koruma etkilerine öncelik verebilmek için mülkün hangi bölümlerinin ziyaretçilerin erişimine açık olduğunu belirlemek üzere UNESCO birtakım çalışmalar önermiştir.

Bun çalışmalardan biri, miras alanı üzerindeki baskıları yönetmek için turizm faaliyetlerinin daha geniş alanda geliştirilmesine yardımcı olunması için alanın tarama verileri üzerinden çalışmasını tavsiye etmek olmuştur. Ancak bu koruma çalışmalarının tamamlanamaması ve alanın başka nedenlerle de tehlike altında olması nedeniyle alan 2016’dan bu yana TADML’de yer almaktadır.

4.2.8 Yönetim ve Kurumsal Faktörler

DMA’ların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için bulundukları ülke veya bölgelerin yönetim faaliyetleri, miras alanı üzerinde ve yakın çevresinde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile alan yönetim planları ve ülkelerin mali kaynaklarının yetersizlikleri gibi eksiklikler ve hatalı düzenlemeler bu risk faktörü başlığı altında ele alınmıştır. TADML’de bulunan otuz bir tane kültürel miras alanı, bu risk faktörü nedeniyle etkilenmektedir. Ayrıca bu başlığı güvenlik sorunları ve kentsel altyapı gibi diğer risk faktörleri de etkilemektedir (Tablo 4.13). Yönetim ve

kurumsal aktörlerin alanlar için planlama ve çalışmalarının olmaması veya miras alanının belli bir devlete ait olamaması gibi durumlarla karşılaşılın TADML’de 9 adet miras alanı bulunmaktadır.

Tablo 4.13 Yönetim ve kurumsal faktörler (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de YER ALAN RAPORLAR	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RİSK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
YÖNETİM VE KURUMSAL FAKTÖRLER	YÖNETİM SİSTEMLERİ VE YÖNETİM PLANLAMALARINDAKİ EKSİKLİKLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1635	293	113
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	379	65	34
	YASAL ÇERÇEVE	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	376	107	72
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	99	23	21
	DÜŞÜK ETKİLİ ARAŞTIRMA ve İZLEME FAALİYETLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	3	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YÖNETİŞİM	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	78	22	25
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	31	4	3
	YÜKSEK ETKİLİ ARAŞTIRMA ve İZLEME FAALİYETLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	52	19	15
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	26	3	2
	YÖNETİM AKTİVİTELERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	498	107	64
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	114	21	16
	FİNANSAL KAYNAKLAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	190	56	45
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	54	13	10
	İNSAN KAYNAKLARI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	222	64	49
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	53	14	12

4.2.8.1 Yönetim Sistemleri ve Yönetim Planlamalarındaki Eksiklikler

Yönetim planları, kültürel miras alanlarında işbirlikçi ve miras alanının kaynakları ve potansiyellerini ele alan, sorumlu ve sistematik şekilde miras alanının verimli kullanılması için rehber değerinde alanların sürdürülebilir şekilde ne şekilde korunacağını ve gelecek nesillere aktarılacağını bütüncül bir şekilde ele alarak değerlendirmelerin yer aldığı dokümanlardır (Uluslan, 2023).

1972 tarihli UNESCO DMS'nin Uygulama Rehberinde yer alan, aday gösterilen miras alanlarının adaylık sürecinde yer alması gereken belgeler listesinde "Koruma ve muhafaza durumu" başlığında, miras alanları için gerekli yönetim planlarına referans verilmiştir (UNESCO, 1997).

Miras alanları için yönetim planları hem miras alanlarının koruma çalışmalarında hem de miras alanlarında yaşanan acil ve afet durumlarında büyük önem taşımaktadır. Bütüncül şekilde miras alanları için gerçekleştirilen yönetim planlaması çalışmalarında alanların karşılaştığı riskler ve alan için potansiyel riskler de ele alınmaktadır.

2005 yılında revize edilen Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanması için Operasyonel Kılavuz İlkeler de, alan yönetim planlamalarının temel modüllerini, koruma için yasal, düzenleyici ve sözleşmeye dayalı tedbirler, etkili koruma çalışmaları için miras alanlarının sınırları, tampon bölgeleri, yönetim sistemleri ve sürdürülebilir kullanım olarak belirtmiştir (UNESCO, 2005).

Bu nedenle yönetim sistemleri ve yönetim planları nedeniyle TADML'de yer alan DMA'larda en büyük ve temel koruma sorunu, yönetim planlamalarının ve afet ve acil durum planlarının eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. DM'lerin korunmasında önemli rol oynayan yönetim yapılarının bu konudaki eksiklikleri mirasın korunması ve sürdürülmesi için çok büyük rol oynayan planların eksiklik durumlarında miras alanlarının tehlike altında olması kaçınılmazdır.

Bu kapsamda KDS'de yer alan KDR'lere göre, 1985'den 2021 yılına kadar 2465 rapor yer alırken 434 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 135 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu risk faktörü kapsamında, tehlike bildiren alanların 113'ü kültürel miras alanıyken, güncel TADML'de risk altına alınan 34 kültürel miras alanı bulunmaktadır (Tablo 4.13).

[Şekil 4.47 Uganda da yer alan Kasubi'deki Buganda Krallarının Mezarları (UNESCO Arşivi)]

Bu tez çalışması kapsamında KDS'de yer alan KDR verilerine göre, 2021 yılı raporlamalarında bu risk faktöründen etkilenen Uganda da yer alan Kasubi'deki Buganda Krallarının Mezarları incelenmiştir (Şekil 4.47).

Uganda Kampala Bölgesi'nde bulunan miras alanı, 2010 yılından bugüne TADML'de yer almaktadır. Miras alanı yönetim planlaması eksiklikleri riskleri başta olarak birçok riskle karşı karşıya kalmaktadır. Masiro ve Hoima yollarının genişletilmesiyle gerçekleştirilen düzenlemeler ile ulaşım altyapısı da dahil olmak üzere alanın bütünlüğünü olumsuz etkilemektedir.

Bu altyapı düzenlemeleri ulaşım altyapısı başlığında yer almasına rağmen bu altyapı çalışmaları ve altyapı hareketlerinin planlaması alan yönetimleri kapsamında ele alınmak zorundadır. Ayrıca alanda yer alan yapıların yangınlar nedeniyle de tehlike altında kalması ve yapıların bazılarının alan yer alan yapıların yangına dayanıksız olması ve bunun sonucunda alanda yaşanan yangınlar sonucu yapıların tahribata uğraması da alanın yönetim planlaması ve afet acil durum planlamalarının eksikliklerinden kaynaklanmaktadır.

4.2.8.2 Yasal Çerçevelerin Eksikliği

20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze olan süreçte, kültürel mirası etkileyen yerel mevzuat ve politikalar, uluslararası ve bölgesel mevzuatlardan etkilenmektedir.

Silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunması, yasadışı aktarımın önlenmesi ve somut olmayan kültürel mirasın tanınmasına ilişkin UNESCO sözleşmeleri miras alanlarının korunmasında etkili olmuştur.

1972 yılında kabul edilen DMS, yapılı mirasa ilişkin yerel mevzuatın ve yönetim uygulamalarının şekillendirilmesinde en fazla etkiye sahip olan sözleşmedir. OÜE'ye sahip tüm doğal ve kültürel mirasların Latin Amerika, Pasifik ve Avrupa dahil olmak üzere dünyanın birçok bölgesi kültürel mirasın korunmasına yönelik anlaşmalar geliştirmiştir. Granada Sözleşmesi ve Avrupa'daki LaValetta Sözleşmeleri, mimari ve arkeolojik mirasın çeşitli yönlerini korumayı amaçlayan bölgesel mevzuatlara birer örnektir. Miras değerlerin korunması hususunda kabul edilen diğer sözleşmeler DMS etrafında şekillenmektedir. (Reap, 2022)

Günümüzde miras mevzuatı ve yönetim uygulamaları gelişmeye devam etmektedir. Daha önceki miras mevzuatının oluşturulmasına neden olan endişeler geçerliliğini korurken, bir dizi yeni konular, mevzuatın gelişmesine olanak sağlamaktadır.

Ancak bir yanda dünya çapında gelişen yasal çerçeveler ve yeni mevzuatlar yer alırken bir yandan ya bazı bölgeler ve miras alanlarında bu yasal çerçevelerin eksiklikleri miras alanlarında sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Taraf Devletlerin çoğunda, kendi ulusal çerçeveleri kültürel mirasın korunması ve miras alanının yönetimi için belirlenmiştir. Ancak birçok taraf devlet, ulusal düzeyde yasal çerçevede DMS'nin hükümlerine göre miras alanlarının korunması konusunda sorunlar yaşamaktadır.

Yasal çerçeve konusunda hem bu yasal düzenlemelerin olmayışı hemde mevcut düzenlemelerin DMS'ye uygun olmaması nedeniyle DMA'lar tehlike altına girmektedir.

KDS'de yer alan KDR'lere göre, 1982'den 2021 yılına kadar 512 rapor yer alırken 141 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 91 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu risk faktörü kapsamında, tehlike bildiren alanların 72'si kültürel miras alanıyken, güncel TADML'de risk altına alınan 21 kültürel miras alanı

bulunmaktadır (Tablo 4.13). Bu alanlar arasında TADML'den çıkarılan Liverpool Orta çağ Ticari Liman Şehri 'de yer almaktadır.

Bu kapsamda yapılan KDR'lere göre en güncel alan, Nan Madol: Doğu Mikronezya'nın Tören Merkezi'dir. Ancak çalışma kapsamına başka risk faktöründe incelenmesi nedeniyle, listede ikinci sırada yer alan Kosova'da yer alan Orta çağ Anıtları incelenmiştir.

2006 yılında Sırbistan ve Kosova arasında yaşanan olaylar sonucunda, 13-17. yüzyıllar arasında Bizans ve Romanesk kültürü yansıtan Deçani Manastırı gibi Kosova'da yer alan Orta Çağ Anıtları, Sırp Ortodoks Hristiyan kilisesi ve manastırından oluşan komplek bir DMA'dır. İlk olarak 2004 yılında UNESCO, olağanüstü evrensel değeri nedeniyle Deçani Manastırı'nı tanıdıktan daha sonra miras alanı, diğer üç dini anıtı içerecek şekilde seri adaylık olarak genişletilmiştir (Şekil 4.48).

UNESCO DML'lerinde, Kosova'da Yer Alan Orta Çağ Anıtları, Sırbistan'da yer almasına rağmen Kosova'nın bir parçası olarak listelenmektedir (Şekil 4.49). 2015'te Kosova, UNESCO Yürütme Kurulu tarafından üyelik için önerilmiştir ancak üyelik teklifi, Kasım 2015'te UNESCO Genel Konferansı'nda oylandıktan sonra kabul edilmemiştir. Orta Çağ Anıtları bu nedenle belirli bir yönetime dâhil olamamış ve alan için yasal çerçevelerle koruma planlaması gerçekleştirilememiştir.

[Şekil 4.48 Kosova'da yer alan Orta çağ Anıtları (UNESCO Arşivi)]

Şekil 4.49 Kosova’da yer alan Orta Çağ Anıtlarının yer aldığı bölge

Alandaki yasal çerçevelerin eksikliği nedeniyle alanın koruma ve onarım çalışmalarının yanı sıra yönetim planlamaları yapılamamıştır. Alan bu faaliyetler için rol üstelenecek bir yere bağlanamamıştır. Alanların hem çatışmalar nedeniyle zarar görmesi hem de alanlarda mevcut bir yönetimsel faaliyetin olmaması nedeni ile Peć Manastırı Patrikhanesi, Ljeviš Meryem Ana ve Gračanica Manastırı 2006 yılında, mülkün bölgenin siyasi istikrarsızlığından kaynaklanan yönetimi ve korunmasındaki zorluklar nedeniyle Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi’ne kaydedilmiştir.

4.2.8.3 Yönetişim

Miras alanlarındaki koruma çalışmalarının devamlılık sağlayarak, sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel boyutlarını birbirine bağlayan ve entegre eden yönetim ile mümkündür.

Bu yönetim ise miras alanlarında çeşitli ve farklı disiplinlerdeki paydaşlar arasında sağlanmaktadır. Kültürel miras alanlarında yapılan çalışmalarda, paydaş tanımları, bir yerde baskın siyasi ve mali çıkarı olan kurum ve kişilerden, o yere fiziksel veya entelektüel erişimine kadar çeşitlilik göstermektedir (Ripp & Rodwell , 2018).

Miras alanlarının korunması ve yaşatılmasında ortaya çıkan temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığını belirleyen faktörler arasında yerel yönetim ve politika konularına fon sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Alan içerisinde ve çevresinde oluşturulan yönetim sistemi ve yerel toplumlarla diğer paydaşların yönetime entegre edilme süreçleri miras alanlarının korunması sürecinde büyük önem taşımaktadır.

Demokrasi, katılımcılık ve diğer temel insani değerler gibi temel ilke ve değerlere bağlılık gibi miras ve kullanıcıların bağlarının tanımlanması, alan için geliştirilen yönetim planı yaklaşımı uluslararası standartları takip etse de bu faaliyetlerin plansızlığı ve yetersizliği bazı DMA'larda bir takım koruma sorunlarına neden olmaktadır.

KDS'de yer alan KDR'lere göre, 2005'ten 2021 yılına kadar 161 rapor yer alırken 41 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 37 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Bu risk faktörü kapsamında, tehlike bildiren alanların 25'i kültürel miras alanıyken, güncel TADML'de risk altına alınan 3 kültürel miras alanı bulunmaktadır (Tablo 4.13).

Bu başlık kapsamında 2021 raporlamalarında Tarihi Kudüs Şehri ve Surları göze çarpmaktadır. Eski Kudüs Şehri ve Surları, dünyanın en popüler DMA'larından biridir. Kudüs'ün Eski Şehri'nde, dünyadaki önemli tarihi ve dini anıtlar yer almaktadır.

Eski Şehir, yaklaşık 0,9 kilometrekare büyüklüğünde ve modern Kudüs şehri içinde yer alan duvarlarla çevrili bir alanda yer almaktadır. Kudüs'teki eski mahalleler olarak bilinen miras alanı, Hristiyan, Yahudi ve Müslümanların paylaştığı 226 adet tarihi ve dini anıttan oluşmaktadır. Birçok kültürel mirasa sahip alan hem yerliler aktif olarak kullanmakta hem de bu miras alanlarına çok sayıda insan ziyarette bulunmaktadır.

Miras alanında yönetim planlaması, yönetim ve yönetim süreçlerinin eksikliği nedeniyle çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Yine bu planlama sorunları nedeniyle alana gelen yüksek kullanıcılar ve farklı etnik kökenli gruplar arasında yaşanan şiddet olayları alan üzerinde çeşitli risklerin meydana gelmesine neden olmaktadır.

Yönetişim sorunlarının alan üzerinde, alanı farklı kesimlerin kullanması çok sayıda paydaşın yer alması nedeniyle koruma çalışmalarındaki paydaşların koordinasyonunda da sorunlara neden olmaktadır.

Paydaşların çok sayıda olması, yönetim planlamasının yapılamaması gibi yönetsel ve kurumsal faktörlerden kaynaklanan riskler gibi miras üzerindeki turizm yükü, mirasın yoğun kullanımı miras alanı için tehlike oluşturmaktadır. (UNESCO, 2012).

4.2.8.4 Yüksek Etkili Araştırma ve İzleme Faaliyetleri

Miras alanlarının yönetimi keşif, belgeleme, analiz, koruma ve tanıtım basamaklarından oluşmaktadır. Miras alanların keşfi sonrasında ve düzenli aralıklarda alanda yapılan belgeleme ve analiz çalışmalarının miras üzerinde olumlu olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Miras değerinin, korunması alanında kullanılabilecek çok çeşitli analitik teknikler mevcut olmasına rağmen, anıtlar üzerinde erişilebilirlik ve geri dönüşü olmayan yıkıcı etkileri bulunan analiz ve belgeleme teknikleri yeni teknolojilere rağmen halen kullanılmaktadır.

Bazı analiz çalışmalarında yapı üzerinden numuneler alınabilmekte ve laboratuvar ortamında incelenebilmektedir. Bu örnekler alınırken yapı üzerinde çatlakların açılması gerekebilmektedir. Yapıların içyapısının tespiti için bir takım kazıma ve koparma gibi bütünlüğü bozacak uygulamalarda yapılmaktadır. Bu gibi uygulamalar miras yapısının bütünlüğü için bir risk oluşturmaktadır.

Bu kapsamda KDS’de yer alan KDR’lere göre, 2004’ten 2021 yılına kadar 53 rapor yer alırken 20 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 16 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların elli ikisi, miras alanlarının on beşi ise kültürel miras alanıdır (Tablo 4.13).

Güncel TADML’de bu risk faktörü kapsamında risk belirten iki DMA bulunmaktadır. Bu alanlar arasında 2023 yılında DML’den çıkarılan Liverpool ile

Jam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar ve Eski Kudüs Şehri ve Surları yer almaktadır.

Çalışma kapsamına Jam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar ani ekolojik değişiklikler başlığı altında, Eski Kudüs Şehri de yönetim başlıkları altında incelenmiştir.

4.2.8.5 Düşük Etkili Araştırma ve İzleme Faaliyetleri

Yüksek etkili araştırma ve izleme faaliyetlerinin aksine alanlarda araştırma faaliyetlerinin az olması alanı anlamak ve koruma çalışmalarının tamamlanması konusunda sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

UNESCO, yönetsel ve kurumsal faktörler kapsamında, KDS'de bu başlığa yer vermiştir ancak KDR'lere göre düşük etkili araştırma ve izleme faaliyetleri nedeniyle zarar görerek etkilenen üç DMA bulunmaktadır (Tablo 4.13). Ancak bu miras alanları TADML'de yer almamaktadır.

4.2.8.6 Finansal Kaynaklarda Yaşanan Sorunlar

Kültürel mirasın korunması ilgili çalışmalar kapsamında alanlar için gereken finansmanın nasıl ve kimden sağlanacağı büyük önem taşımaktadır. Ancak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde finansal kaynakları yetersizliği nedeniyle miras alanlarında koruma çalışmaları gerçekleştirilememekte ya da yapılan çalışmaların sürdürülmesi konusunda sorunlar meydana gelmektedir.

Bunun ilk örneği DML'nin oluşmasına önayak olan Asuwan Barajının yapımı nedeniyle alanda yer alan miras alanının tehlike altına girmesiyle kültür varlıklarının korunması için UNESCO bu kapsamda bir kampanya çalışması yapmasıdır. UNESCO, çeşitli devletlerden finansal kaynak talep etmesi ile 50 ülkenin yardımlarıyla 40 milyon dolarlık yardım toplanmıştır.

UNESCO, bu alanlar için TADML'ye DMA'lar dahil ederek alanlar için finansal yardım sağlanmaktadır. Taraf ülkelere, kendi topraklarında bulunan ve Dünya Mirası Listesi'nde kayıtlı veya potansiyel olarak kayıt için uygun olan kültürel mirasının korunması için fonlar oluşturulup, alanlar için maddi yardımlar toplanmaktadır. Bu yardımlar hibe ya da kredi şeklindedir. Hibeler ise doğrudan koruma çalışmalarını,

kültürel miras alanının restorasyonu gibi belirli faaliyetleri kapsarken, dolaylı hibeler finansal araçlara erişim sağlamaktadır.

Bu kapsamda KDS’de yer alan KDR’lere göre, 2004’ten 2021 yılına kadar dört yüz on sekiz rapor yer alırken yüz on alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından altmış dokuz miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların elli altısı, miras alanlarının kırk beşi ise kültürel miras alanıdır (Tablo 4.13). Güncel TADML’de bu risk faktörü kapsamında risk belirten on DMA bulunmaktadır.

2021 güncel raporlamalarına göre Özbekistan’da yer alan Tarihi Şehr-i Sebz Şehri miras alanı, yetersiz finansal kaynaklar nedeniyle UNESCO’ya bildirim yapmıştır.

Özbekistan'ın güneyindeki İpek Yolları üzerinde bulunan Tarihi Şehr-i Sebz Şehri, 14. ve 15. yüzyıllarda Kesh bölgesinin kültürel ve politik merkezi olarak kullanılmıştır. Timurlular döneminde inşa edilen mimari anıtlar ve geleneksel evler de dahil olmak üzere orta çağ kenti özelliği günümüze kadar gelmiştir. UNESCO raporlamalarında da yer alan, Sovyet döneminde yapılan bazı duyarsız eklemelere rağmen şehrin tarihi kentsel dokusu bozulmadan kalmıştır (Şekil 4.50).

Şekil 4.50 Özbekistan’da yer alan Tarihi Şehr-i Sebz Şehri (UNESCO Arşivi)

2016 yılında, 2011 UNESCO Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı ile Özbekistan'daki Dünya Mirası varlıklarında Uygulanmasına yönelik yardım toplanırken, Hollanda Güvenilen Fonlar projesinden 30.670 ABD doları toplanmıştır.

2019 yılında ise Özbekistan'daki Dünya Mirası varlıkların korunması ve yönetimi konusunda kapasite oluşturmak için yine aynı Hollanda Fonlarından 43.115 ABD doları miras alanı için finansal kaynak oluşturmuştur.

Ayrıca alan içerisinde yer alan bazı anıtların iyi durumda ve kiralanabilir olanları taraf devletçe kiralanarak miras alanının yönetimi için fon sağlamaktadır. Ancak miras alanında halen koruma sorunları olan şehir surları gibi restorasyon projeleri gerektiren alanlar yer almaktadır. Bu nedenle taraf devlet, UNESCO'dan ekstra fon talep etmiştir.

Alan için gereken finansal kaynakların yetersizliği dışında, insan kaynakları, eksik yasal çerçeve, yanlış yönetim aktiviteleri ve yönetim planlaması nedeniyle, halen TADML'de yer almaktadır.

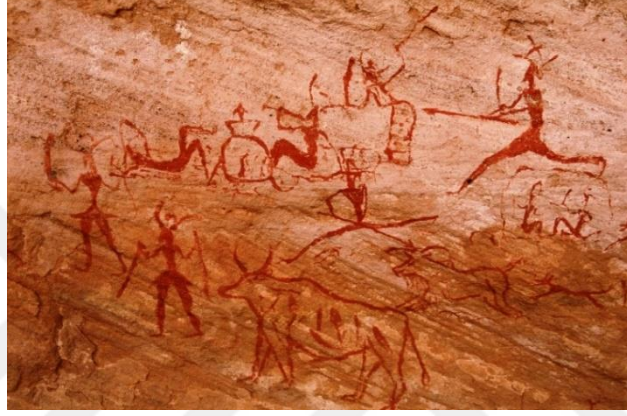
4.2.8.7 İnsan Kaynakları

Miras alanlarının zor duruma ve zorlu çalışma koşullarına rağmen, yerel toplumlar ve sivil toplumla yakın iş birliği içinde çalışması ve bütüncül korumanın gerçekleştirilmesi miras alanları için büyük önem taşımaktadır.

Yerel toplumlar ve çeşitli paydaşlarla yakın koordinasyon içinde yürütülen belgeleme, bilinçlendirme ve iletişim kampanyalarının tümü, miras alanı ve miras alanlarının üstün evrensel değerinin korunmasına katkıda bulunan eylemlerdir. Bununla birlikte, mülkün etkin yönetiminde yerel insan kaynaklarının eksikliği alanlar üzerinde sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Bu kapsamda KDS'de yer alan KDR'lere göre, 1992'den 2021 yılına kadar altmış bir iki rapor yer alırken yüz dört alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından seksen dört miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların altmış dördü, miras alanlarının kırk dokuzu ise kültürel miras alanıdır (Tablo 4.13). Güncel TADML'de bu risk faktörü kapsamında risk belirten on iki DMA bulunmaktadır.

Bu kapsamda incelenen Tadrart acacus miras alanı 1985 tarihinde DML'ye alınmıştır. M.Ö. 12.000'den M.S. 100'e kadar uzanan, farklı tarzlarda binlerce mağara resmi miras alanı içerisinde yer almaktadır. Miras alanı özellikle tarih öncesi kaya süslemeleriyle özgün değerler taşımaktadır (Şekil 4.51). Bu miras alanı kaya sanatı gravürlerinin kalitesi ve yoğunluğu, kaya sanatı görüntüleri koleksiyonunun tarih öncesi çağlarda avcılık, fauna, flora ve yaşam tarzları için sunduğu önemli kanıtlar ve tarih öncesi ile orta çağ arasındaki kültürel süreklilik açısından olağanüstü bir evrensel değere sahiptir.

Şekil 4.51 Tadrart acacus miras alanında yer alan duvar resimlerinden bir örnek

Ayrıca alanda yer alan, flora ve faunaya bağlı değişiklikler sonucu oluşmuş, kum tepeleri, kumdan çıkan ve aşınarak en tuhaf şekillere dönüşen granit kuleler, doğal yollarla taşlaşmış kemerler ve antik nehirlerin oyduğu kanyonlar ile DML'ye alınmıştır (Şekil 4.52).

Şekil 4.52 Tadrart acacus miras alanında yer alan granit kuleler

İncelenen bilgi sistemi sonucunda, Libya’da bulunan Tadrart Acacus Kaya Resimleri miras alanındaki koruma çalışmaları, yetersiz insan kaynağından dolayı çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle alan 2016 yılında hem insan kaynakları sorunu hem de mirasın kasıtlı olarak yok edilmesi, alanda gerçekleşen yasa dışı aktiviteler ve savaş nedeniyle TADML’ye alınmıştır. Bu sorunlar alanın Sahra çölünde yer alan Acacus dağlarında yer alması ve miras alanının zor duruma ve zorlu çalışma koşullarına sahip olması neden olmaktadır.

4.2.9 Diğer İnsan Faaliyetleri

UNESCO’nun belirlediği on dört risk faktörü ana başlığı arasında yer alan diğer insan faaliyetleri başlığı, bu listede ana başlık altında yer almayan ancak DMA’ları tehdit eden diğer olası insan kaynaklı faaliyetler ele alınmıştır.

Tablo 4.14 Diğer insan faaliyetleri (Yazar tarafından KDS verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

RISK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RISK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RISK FAKTÖRLERİ		KDS’de YER ALAN RAPORLAR	BU RISK FAKTÖRÜNDEN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜ BELİRTEN MİRAS ALANI SAYISI	BU RISK FAKTÖRÜNDEN ETKİLENDİĞİ TESPİT EDİLEN MİRAS ALANI SAYISI
DİĞER İNSAN FAALİYETLERİ	YASA DIŞI AKTİVİTELER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	219	55	38
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	94	18	13
	MİRASIN KASITLI OLARAK YOK EDİLMESİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	232	53	39
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	78	16	12
	ASKERİ EĞİTİM	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	3	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	2	2
	SAVAŞ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	126	20	6
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	112	19	6
	TERÖRİZM	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	SİVİL HUZURSUZLUK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	73	10	7
		TEHLİKE ALTINDAKİ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	60	6	4

4.2.9.1 Yasa Dışı Aktiviteler

İnsan kaynaklı sorunların bazılarının alanları tehdit etmesinin yanı sıra bu faaliyetlerin yasa dışı yapılması durumlarında miras alanlarını tehdit etmektedir. Biyolojik kaynakların yasa dışı çıkarılması, fiziksel kaynakların yasa dışı çıkarılması,

yasadışı ticaret, yasadışı alan işgali, kaçak kazılar, kaçak inşaatlar, alanların yağmalanması ve eserlerin çalınması miras alanları üzerinde gerçekleşen yasa dışı aktivitelerdir.

Bu kapsamda KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1992’den 2021 yılına kadar dokuz yüz kırk rapor yer alırken yüz yirmi altı alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından seksen üç miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların iki yüz on dokuzu, miras alanlarının otuz sekizi kültürel miras alanıdır(Tablo 4.13). Güncel TADML’de bu risk faktörü kapsamında risk belirten on üç DMA bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında 2021 KDR’lerine göre bu risk faktöründen yağma nedeniyle etkilenen, Irak’ta yer alan Hatra Kenti incelenmiştir (Şekil 4.53).

Şekil 4.53 Irak’ta bulunan Hatra Kenti (UNESCO Arşivi)

1985 yılında DML’ye alınan Hatra, ilk Arap Krallığı’nın başkentidir. Ticari ve dini merkez olarak Partlar tarafından kurulan alan, Arabistan ile Mezopotamya’yı Suriye ile bağlayan geçiş rotasında yer alması nedeniyle çeşitli esere ev sahipliği yapmaktadır.

Mimari yapıları ile özgünlük değeri bulunan alan için, 7 Mart 2015'te Irak yetkilileri ve çeşitli kaynaklar, çatışmalar nedeniyle Hatra Kentinin kalıntılarının yok edilmeye başlandığını bildirmiştir. Irak'ta 2014 ile 2017 yılları arasında yaşanan bu çatışmalar nedeniyle, alanda büyük krizler yaşanmıştır. Bu çatışmalar miras alanındaki yapıların kasıtlı yıkım, yasa dışı kazı ve yağma gibi sorunlar yaşamasına neden olmuştur (Şekil 4.54).

Şekil 4.54 Irak'ta bulunan Hatra Kenti (Arkeofili)

TADML'de yer alan Irak'ta yer alan diğer DMA'lar için miras alanlarının ayrıntılı hasar değerlendirmeleri güvenlik nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Ancak Hatra için Şubat 2020'de uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilen daha güncel belgeleme çalışması yapılmıştır.

Yapılan çalışmalar sonucu hasar değerlendirme raporu, amaçlanan kurtarma süreci hakkında genel bilgiler ve bireysel bileşenlere verilen hasarın kısa açıklamaları ve fotoğraflarının yanı sıra, görev talebinin tekrarlanması da dâhil olmak üzere üst düzey tavsiyeleri içermektedir (The World Bank, 2017).

Taraf Devlet, miras alanındaki hasarın değerlendirilmesi için bir heyetin gönderilmesini UNESCO'dan talep etmiş ve 3 Eylül 2020'de Taraf Devlet miras alanı için ek bir 'Hasar Değerlendirme Raporu Durum Çalışması' sunmuştur.

UNESCO ise Taraf Devlet'ten, güvenlik koşulları izin verdiğinde, mülkteki hasarın değerlendirilmesine yardımcı olmak ve Taraf Devlet yetkilileriyle kısa, orta ve uzun

süreyi görüşmek üzere ortak bir DMM ve ICOMOS Reaktif İzleme komisyonunun davet edilmesini talep etmiştir (UNESCO, 2021).

Ancak alandaki güvenlik koşullarının izin vermemesi ve anıtların korunması, onarımı, rehabilitasyonu için gereken hasarın ayrıntılı değerlendirilememesi nedeniyle alan 2015’den beri TADML’de yer almaktadır.

4.2.9.2 Savaşlar

Dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan dini, etnik kökenli ve politik nedenli silahlı çatışmalar nedeniyle miras değerleri yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmakta ve dönülmez tahribatlara uğratılmaktadır. Son dönemlerde bu tür yıkımları dünyanın çeşitli yerlerinde görmekteyiz. Bunun yanı sıra bilinçli olarak miras alanları zarar uğratılmaktadır.

1954 Lahey Sözleşmesi, sadece savaş ve silahlı çatışmalar nedeniyle miras mallarının korunmasına yönelik imzalanan bir sözleşmedir. 1972 DMS ise genel anlamda bütün tehditlere karşı korunması için geniş kapsamda imzalanan bir sözleşmedir.

Silahlı çatışmalar sırasında kültürel mirasın korunması, sözleşmenin 11. maddesinin 14. bendinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, *Dünya Kültür Mirası Listesine kayıtlı olup, silahlı çatışmalar sebebiyle tehlike altında olan ve “...korunması için çok büyük çapta çalışmalar gerektiren ve... [ilgili devlet tarafından] yardım talep edilmiş olan kültür mallarının bir listesini ‘Tehlike Altındaki Dünya Kültür Mirası Listesi’ başlığı altında” düzenlenmesine ve gerektiği takdirde listenin güncellenmesine karar verilmiştir.*

Savaş sorunuyla ele alınan riskler incelendiğinde; vandalizm, bakımsızlık, kültürel değerlerin yok edilmesi, somut olmayan kültür mirasının devamlılığını sağlayamaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1991’den 2021 yılına kadar iki yüz otuz beş rapor yer alırken otuz beş alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından on miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların yüz yirmi altı,

miras alanlarının altısı kültürel miras alanıdır. Raporları yer alan altı miras alanının tamamı TADML’de bu risk faktörü kapsamında yer almaktadır.

Odessa Tarihi Merkezi, son dönemde yaşanan Ukrayna-Rusya Savaşı 2023 yılında TADML’ye giren son alanlardan biri olmuştur (Şekil 4.55). Savaşın başlangıcı ile şehre yönelik tehditler göz önüne alındığında, Dünya Mirası Komitesi, Dünya Mirası Sözleşmesinin Operasyonel Kılavuzlarında öngörülen acil durum prosedürü ile miras alanı, UNESCO, 2022 yılında İtalya ve Yunanistan’ın desteğiyle adaylığı miras alanının DML’ye kabulünü hazırlamak için uluslararası uzmanları toplamıştır (UNESCO, 2023).

Şekil 4.55 Odessa Tarihi Merkezi (UNESCO Arşivi)

Odessa Tarihi Merkezi 2023 yılında DMK’nın savaş durumunda toplandığı olağanüstü toplantısında DMA olarak listelendikten sonra, alan aynı yıl TADML’’ye eklenmiştir. Alan savaş durumlarında uygulanan acil durum prosedürleri ile çalışmalar başlatıldı ve UNESCO, 16 Kasım 2022 itibarıyla Ukrayna topraklarında 216 kültürel mekânın zarar gördüğünü doğrulamıştır (Şekil 4.56) (UNESCO, 2022).

Şekil 4.56 Odessa Tarihi Merkezi zarar gören yapılar (UNESCO Arşivi)

4.2.9.3 Silahlı Çatışmalar ve Terörizm

Terörizme maruz kalan alanlarda kültürel mirası korumak için kapasite geliştirmek amacı ile çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kültürel mirasın kasıtlı olarak imha edilmesi ve yüksek derecede güvensiz olarak korunmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaları multidisipliner şekilde gerçekleştirmiştir. Ve bir el kitapçığı yayınlamıştır. 2011 Dünya Kalkınma Raporu, Çatışma, Güvenlik ve Kalkınma konusunda yayınlamıştır.

Bu rapor kapsamında da 1,5 milyar insanın şiddetten ve sivil çekişmelerden etkilendiğini belirtmiş, kimlik temelli kültür miras yıkımlarına vurgu yapmıştır. Bu çatışmalarla ilgili, İnsani yardım, güvenlik ve kalkınma ajanslarıyla ortak programlamayı içeren anahtar stratejilerini ortaya koymuştur (ICCROM, 2018).

Bu kapsamda KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1991’den 2021 yılına kadar beş rapor yer alırken dört alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından altı miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların yüz yirmi altı, miras alanlarının üçü kültürel miras alanıdır. Ancak bu miras alanları TADML’de yer almamaktadır.

4.2.9.4 Sivil Huzursuzluk

Savaş, terörizm şiddet gibi toplumsal olaylar kültürel miras alanlarında fiziksel olarak risklere neden olduğu gibi toplum yapısına da zarar vermektedir. Kültürel miras alanları, toplumsal travma yaratma aracı olarak kasıtlı olarak hedef alınmaktadır.

Kasıtlı olarak yapılan bu olaylar toplumsal yapıda sivil huzursuzluğun oluşmasına neden olurken, miras alanları üzerinde alanlardaki toplumsal yapının bozulması ile insanların alanlardan ve toplumsal aidiyetten uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu durum alanlarındaki koruma çalışmalarının devamlılığına zarar verdiği kadar alanların somut olmayan miras değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasını etkilemektedir.

Bu kapsamda KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1991’den 2021 yılına kadar 294 rapor yer alırken 30 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 20 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 73’ü, miras alanlarının yedisi kültürel miras alanıdır. DML’de yer alan altı miras alanı TADML’de yer almaktadır.

Yemen’de yer alan Shibam ve Sana’a Eski Şehirleri, Mali’de bulunan Djenné Eski Şehri ve Jam’daki Minare ve Arkeolojik Alanı, Bamiyan Vadisi’nin kültürel peyzajı ve arkeolojik kalıntıları, Kosova Orta Çağ Anıtları miras alanları bu risk faktöründen etkilenmektedir.

Bu tez çalışması kapsamında yukarıda belirtilen alanlar arasında Bamiyan Vadisi’nin kültürel peyzajı ve arkeolojik kalıntıları (Şekil 4.57) miras alanı hariç diğer alanlar üzerine başka risk faktörleri kapsamında incelemeler yapılmıştır. Bu nedenle Bamiyan Vadisi’nin kültürel peyzajı ve arkeolojik kalıntıları bu kapsamda ele alınarak incelenmiştir.

Şekil 4.57 Bamiyan Vadisi'nin kültürel peyzajı ve arkeolojik kalıntıları miras alanı (UNESCO Arşivi)

Taliban tarafından bölgedeki tarihi heykellerin dinamitle patlatılarak yok edilmesi, bölgede oluşan yönetim zafiyeti, tarihi eserlerin yok olma tehlikesinde olması gibi çeşitli riskler nedeniyle 2003 yılında hem DML'ye hem de TADML'y alınan miras alanı Afganistan sınırları içerisinde (Şekil 4.58).

Arkeolojik kalıntıların ve duvar resimlerinin korunma durumunun yetersiz olması nedeniyle halen TADML'de yer alan miras alanında 2001 yılında gerçekleşen kasıtlı olarak gerçekleştirilen tahribat alanın kültürel miras değerlerini yok etmiştir.

Şekil 4.58 Bölgedeki tarihi heykellerden bazılarının Taliban tarafından dinamitle patlatılarak yok edilmesi (Mepan News)

Taliban yönetimindeki Afganistan’da, kayalara oyulmuş, 53 ve 36 metre boyundaki devasa Buda heykellerinin patlayıcılarla havaya uçurulmuştur. Bölge halkının kendi değerleriyle ve geçmişiyle bağını koparmak amacıyla, put olarak nitelendirdikleri heykellerine yapılan bu saldırı güç ve etnik köken temeline dayalı iç huzursuzluk yaratmıştır.

4.2.9.5 Kasıtlı Olarak Mirasın Yok Edilmesi

Vandalizm, grafiti ve duvar yazıları, siyasi amaçlı eylemler, kundakçılık gibi faaliyetler miras alanlarında çeşitli örgüt veya toplulukların kasıtlı olarak miras değerlerine verdiği zararlar arasındadır. Bu zararların başında silahlı çatışmalar ve savaşların ortaya çıkardığı ideolojik farklılıklar nedeniyle olduğu gözlemlenmektedir.

Genellikle iç karışıklıkların yaşandığı ülkelerde, yönetsel istikrarsızlıktan kaynaklı birçok sorunun yanı sıra miras alanları ve müzelerin tahribatı gözlemlenmektedir. Miras alanlarını propaganda aracı olarak kullanan kişiler, yağmalama ve vandalizmi kendi fikir ve görüşlerini ifade etmenin bir yolu olarak görerek, hükümetlerine karşı duydukları öfke ve hayal kırıklığı ile miras değerlerine zarar vermektedir (Beiraghi, 2010). Bu gibi alanlarda yerel halkın miras ile aidiyet gibi oluşan manevi bağları zarar görmektedir.

Miras alanlarına yapılan saldırılar farklı amaçlarla ve nedenler ile gerçekleştirilmektedir. Bazı saldırılar kasıtlı olarak kültürel mirası kullanan kişileri hedef alırken, bir yandan da alanların kontrolünü ele geçirerek, toplumsal kültüre zarar vererek kültürel bir yıkım amacı doğrultusunda yapılmaktadır.

Bu kapsamda KDS’de yer alan KDR’lere göre, 1991’den 2021 yılına kadar 240 rapor yer alırken 56 alanın bu faktörden etkilendiği tespit edilmiştir. Koruma durumu veri tabanında ise taraf ülkeler tarafından 41 miras alanının bu faktör kapsamında bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Hazırlanan raporların 232, miras alanlarının 39 kültürel miras alanıdır (Tablo 4.13). DML’de yer alan on iki miras alanı TADML’de yer almaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında miras alanları ve toplumsal yapının en çok zarar gördüğü alanlardan olan Palmyra Antik Kenti incelenmek üzere seçilmiştir. Palmyra

Antik Kenti, 1980 yılında DML'ye kabul edilmiş, 2013 yılında ise TADML'ye alınmıştır (Şekil 4.59).

Orta Doğu Bölgesinde, özellikle 2010'lu yıllarda IŞİD'in gerçekleştirdiği eylemler sonucu tahribata uğramıştır ve miras alanları güvenlik sorunu nedeniyle çoğu miras alanı TADML'ye alınmıştır. Bu alanlardan biri de Suriye'de yer alan Palmyra Antik Kenti'dir (Harmanşah, 2015).

Şekil 4.59 Suriye'de bulunan Palmyra Antik Kenti (UNESCO Arşivi)

UNESCO ekibinin IŞİD'in elinden alınan Palmyra Antik Kenti hakkında hazırladığı rapora göre çok sayıda eser kaçırılmış, taşınmaz kültür varlıkları ağır tahribat görmüş, kent tehlike altındaki miras listesine alınmıştır (Şekil 4.60).

Şekil 4.60 Suriye'de bulunan Palmyra Antik Kenti tahribatı (UNESCO Arşivi)

Örgüt, kasıtlı olarak zaman hiçbir ayırım yapmadan kültürel miras eserlerini tahrip etmiştir. 2015 yılında, Palmyra antik kentinde Baal-Shamin Tapınağını ve Bel Tapınağı gösteriler eşliğinde havaya uçurmuştur. Alanda birçok koruma ve onarım çalışmalarını gerçekleştiren, yerel korumacı ve arkeolog Halit el-Asaad'ı ise hazinelerin bulundukları yerleri söylemediği için öldürmüştür.

Çatışmalar sırasında DMA değeri taşıyan yapıların yanı sıra müze koleksiyonları yağmalanmış ve alanda yapılan kaçak kazılarda elde edilen sanat eserleri alanda yasadışı faaliyet gösteren gruplar için para kaynağı ve propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

Tez kapsamında DMA'lar üzerinde doğal ve insan kaynaklı risk faktörleri ele alınarak incelenmiştir. TADML'deki DMA'lar üzerinden risk faktörleri ortaya çıkartılmıştır. Çalışmanın devamında ise bu risk faktörlerinin ortaya çıkardığı koruma sorunları somut ve somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmiştir.

BÖLÜM BEŞ

TADML VE TÜRKİYE

Türkiye, UNESCO'nun 1972 Sözleşmesini, 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanun ile kabul etmiştir. Bu sözleşmenin kabulü ile DML'ye Türkiye'den de alanlar kabul edilmiştir ve halen kabul edilmeye devam edilmektedir. Türkiye'nin Dünya Miras Listesinde, 2023 yılı itibariyle 19'u kültürel, 2'si karma olmak üzere 21 miras alanı bulunmaktadır.

Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesinde, Türkiye'den miras alanı hiçbir zaman yer almamıştır. Tez çalışmasının bu bölümünde, Türkiye'nin DMA'ları özelinde KDR verileri incelenmiştir.

KDR verileri incelendiğinde, ilk olarak risk raporlamasını 1988 yılında Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalıkları'nın ziyaretçi konaklama yerleri ve ilgili altyapı nedeniyle yaptığı tespit edilmiştir. 1994 yılına kadar artışta olan bu raporların 1997-2012 yılları arasında sabit olduğu ve 2012'den sonra risk raporlamalarında tekrar artışın olduğu gözlemlenmiştir (Tablo.5.1).

KDR verilerine göre ülkemizden 12 miras alanımız için toplam 48 koruma durum raporu hazırlanmıştır. Bu verilere göre 1992 yılından bugüne 23 rapor ile İstanbul'un Tarihi Alanları en çok raporlamayı yapan DMA'dır.

İstanbul'un Tarihi Alanları olarak kaydedilen alan 1985 yılından bu yana tarihi yarımadadaki Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Süleymaniye, Zeyrek Kentsel Alanları ve İstanbul Surları Koruma Alanı olarak belirlenen 4 bölgeyle DML'ye alınmıştır.

UNESCO Kültür Mirası Koruma Komitesi'nin 2004 yılında Çin'in Suzhou kentinde 28 Haziran-7 Temmuz arasında gerçekleştirdiği toplantıda, İstanbul Tarihi Alanları Miras Alanı'nın, Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne alınması konusu ayrıntılı bir biçimde gündeme gelmiştir. Bu toplantı sonrasında İstanbul'un miras değerleri için UNESCO, 2 yıllık süre tanınmıştır. Bu süre içerisinde İstanbul'da DMA sınırları içerisinde yer alan tüm miras değerlerinin durumunda herhangi bir iyileşme çalışmalarının yapılmaması halinde, kenti Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne alacaklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5.1 KDR verilerine göre Türkiye’den yapılan raporlamalarda belirtilen miras alanları üzerindeki tehditler

Miras Alanı	Tehditlerin Raporlandığı Yıl	Tehditler
Afrodisias	2021 ve 2023	• Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği
Anı Arkeolojik Alanı	2018	• Deprem • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği
Arslantepe Höyüğü	2023	• Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı	2016-2023 arası	• Sivil huzursuzluk • Kara taşımacılığı altyapısı • Yapılaşma • Turist ve ziyaretçi etkileri • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği • Su altyapısı
Efes Antik Kenti	2017 ve 2019	• Kara taşımacılığı altyapısı • Yasal çerçeve • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği
Göbekli Tepe	2021 ve 2023	• Kara taşımacılığı altyapısı • Yapılaşma • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği • Taş ocakçılığı
Göreme Millî Parkı	1988 ve 1992	• Başlıca ziyaretçi konaklama yerleri ve ilgili altyapı
Hierapolis-Pamukkale	1991, 1992, 2001, 2002	• Turist ve ziyaretçi etkileri • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği
İstanbul'un Tarihi Alanları	2017-2018 2021-2023	• Kara taşımacılığı altyapısı • Yapılaşma; • Yönetim aktiviteleri • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği • Kara taşımacılığı altyapısı
	2005	• Yapılaşma • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği
	1992-2013 arası	• Mirasın kasıtlı olarak yok edilmesi • Deprem • Kara taşımacılığı altyapısı; • Yapılaşma • Turist ve ziyaretçi etkileri • Yasal çerçeve • Yönetim aktiviteleri • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği; • Toplumun mirasa verdiği değer
Çatalhöyük Neolitik Alanı	2013	• Finansal kaynaklar • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği
Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı	2016	• Ulaşım altyapısının kullanımından kaynaklanan etkiler • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği
Xanthos-Letoon	1991 ve 1994	• Ulaşım altyapısının kullanımından kaynaklanan etkiler • Kara taşımacılığı altyapısı; • Turist ve ziyaretçi etkileri • Yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği; • Su baskınları ve yağış

UNESCO Kültür Mirası Koruma Komitesi, Güney Afrika'da 2006 yılında yapılacak toplantıya kadar Türkiye'den ilerleme raporu hazırlamasını istemiş ve 2006 yılına kadar bu konuyu askıya almıştır. Bu süreç içerisinde, İstanbul Tarihi Alanlarının, TADML'ye alınmaması için çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu  alışmalar incelendiğinde, 2006 yılında yayınlanan KDR'de alanı tehdit edsen risklerin tamamı ortaya çıkarılmış ve bu riskler üzerine çalışmalarda yoğunlaşılmıştır.

2006 yılında yayınlanan koruma durumu raporlamalarına göre, alanda eksikliği önemle vurgulanan 5 temel başlık yer almaktadır. Bunlardan ilki alanın yönetim planı eksikliği ve etkileme alanının yetersizliği, Bir diğer alanı tehdit eden risk faktörü ise yüksek yapıların yapılması ve tarihi yarımadanın silüetinin bozulmasıdır. Viyana ve Liverpool'da karşılaşılan durumun benzer şekilde İstanbul tarihi alanlarını etkilediği raporlarda vurgulanmıştır.

Yine Viyana ve Liverpool örneklerinde görülen benzer bir risk ise Sultanahmet Arkeolojik Parkı ve Four Seasons Oteli'nin inşasının DMA için çeşitli risklerin ortaya çıkmasına neden olmasıdır. Arkeolojik kazı yapılan alanların, Sultanahmet Cami'nden deniz kıyısına kadar olan bütün alanda kazı yapılması ve hiçbir şekilde yapılaşmaya açılmaması gerekliliği üzerinde durularak, burası "arkeolojik park" olarak ilan edilmiştir. Ancak yeni yapıların bu alanda inşa planlamalı ve inşaat uygulamaları raporlama döneminde, bu alanı risk altına almıştır.

2006 raporunda, Süleymaniye bölgesinde "mevcut dokunun rehabilitasyonunun koruma yoluyla olması, boş parsellere yapılacak yeni yapılarda, tarihi yapıların kopyasını yapmak yerine, kentsel ve dokusal bağlama uyum aranması gerekliliği"  zerinde durulmuştur. Bu raporlamada Zeyrek ve Süleymaniye bölgesi için rehabilitasyon ve restorasyon çalışmalarının ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekliliği belirtilmiştir.

UNESCO'nun bu uyarısı hem İstanbul Tarihi Alanları hem de ülkemizdeki tüm miras alanları için büyük önem taşımaktadır. İstanbul Tarihi Alanlarının sorunları çözmek ve tüm miras alanlarının kapsamlı bir şekilde yönetilmesi için 2004'te yasalaşan 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun kabul edilmiştir. Bu kanunla tüm miras alanlarının korunmasında belediyelere bırakarak yerel makamlara sorumluluk devredilmiştir.

Ayrıca tüm miras alanları için alan yönetim planlarından sorumlu olacak olan yerel koruma ofisleri kurulması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte ilgili belediyelere, sorumluluk alanlarındaki sitler için yönetim planları hazırlanması sorumluluğu verilirken, belediye sınırları içerisinde yer almayan alanlarında bakanlık tarafından koruma planları hazırlanması zorunlu hale gelmiştir. 2004 yılında, 1983 mevzuatında yapılan tüm değişiklikler, Türkiye'nin Dünya Mirası eserleri için alan yönetim planlarının yapılması zorunluluğunu getirmiştir (Erder, 2016).

Hazırlanan yönetim planlarının uygulanmasını denetlemek için miras alanlarına UNESCO uzmanları ziyaretler gerçekleştirerek eleştiri ve tavsiyelerde bulunmuşlardır. Boucly'ye göre İstanbul tarihi alanlarının tehlike altındaki miras listesine alınmasını engellemek için gerekli yönetim planları hazırlanarak sivil toplum, yerel makamlar ve hükümet arasındaki koordinasyon 2012'de tam anlamıyla kurulmuştur.

KDR'lere göre, en çok risk bildiren ikinci miras alanımız ise Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanıdır. Bu alanda sivil huzursuzluk, kara taşımacılığı altyapısı, yapılaşma, turist ve ziyaretçi etkileri, yönetim sistemi ve yönetim planı eksikliği ve su altyapısı gibi birçok nedenden risk taşıdığını UNESCO'ya hazırladığı raporlamalarda belirtmiştir (Tablo.5.1).

Ülkemizde yer alan miras alanları kapsamında KDR verileri incelendiğinde genel olarak miras alanlarını etkileyen risklerin yönetsel eksiklikler ve yeni yapılaşma olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum hem DML'de hem de TADML'de yer alan miras alanları ile benzerlik göstermektedir (Tablo.5.1).

Bu durumun yanında çeşitli UNESCO kararları ve uygulamalarını diğer devletlere göre ülkemizdeki DMA'lar için uygulamadığı düşüncesine tüm tez çalışması incelemeleri sonucunda varılmıştır. Ülkemizde yaşanan 6 Şubat depreminin etkilediği kentlerde kentlerin geleneksel dokusunda ve tarihi yapılarında büyük hasarlar meydana gelmekle kalmayıp çoğu yapı tamamen yıkılmıştır.

Depremden etkilenen alanların içerisinde, DMA olan Adıyaman'da bulunan Anıtsal Nemrut Dağı ve Malatya'da bulunan Arslantepe Höyüğü'nde yer almaktadır. Ayrıca depremden etkilenen şehirler arasında hem de Türkiye'nin UNESCO Dünya

Mirası Geçici Listesindeki Alanlar ülkemiz için büyük önem taşıyan kentler arasında yer alan miras değerleri de yer almaktadır.

Odessa kentinin savaş durumunda acil bir şekilde hem DML'ye hem de TADML'ye alınmasına benzer şekilde ülkemizde yer alan ve depremde etkilenen alanlarında listeye alınması ve bu listenin en büyük yararlarından acil yardım fonu ile fonlanmasının sağlanabileceğini düşünülmektedir.

UNESCO yaptığı açıklamada, Suriye'deki Dünya Mirası listesinde yer alan iki alan ve Türkiye'nin yıkıcı depremde hasar görmesi sonrasında yardım sağlamaya hazır olduğunu ve Suriye'nin eski kenti Halep ve Türkiye'nin güneydoğusundaki Diyarbakır kentindeki kalenin yanı sıra en az üç Dünya Mirası alanının da etkilendiğini belirtmiştir. UNESCO genel direktörü Audrey Azoulay ise , "Kuruluşumuz, yetkisi dahilinde yardım sağlayacaktır" ifadelerini kullanmıştır.

UNESCO, ortaklarıyla birlikte miras alanlarına verilen hasara ilişkin bir ilk araştırma üzerinde çalıştığını ve "bu alanların hızlı bir şekilde güvence altına alınması ve hasarların kesin bir envanterini" derleme sürecinde olduğunu deprem sonrası belirtmiştir. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda ülkemizdeki alanlar için TADML kapsamında ve mevcut alanların DMA'ya alınması ile ilgili herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir.

BÖLÜM ALTI

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu kapsamda, Dünya Mirası Alanlarını tehdit eden birçok sebep araştırma kapsamında incelenmiştir. UNESCO’nun 1972 Sözleşmesi ile resmileşen “‘Tehlikedeki Dünya Kültür Mirası” ifadesi ve bu yeni tanımlama sonucu ortaya çıkan yeni liste koruma kapsamında birtakım yeniliklerin olmasına ve tehlike ile karşı karşıya olan alanlar için birtakım olanaklar sağlamıştır.

Ancak 2008 yılında Dubrovnik’te yaşanan iç savaş nedeniyle ortaya çıkan tahribatlara kadar UNESCO bu konuda belirli bir çerçeve belirtmemiştir. 2008 yılında gerçekleştirilen genel merkez toplantıları TehlikeDünya Miras Alanları için genel bir çerçeve belirlenmesine neden olmuştur. UNESCO Miras Komitesi bu çerçeve doğrultusunda alanlar için büyük bir adım atmıştır. Alanları tehdit eden tehlikeler ve bu tehlikelerin sonucunda gerçekleşebilecek sonuçlar kapsamında projeksiyonlar yaratmıştır. 2008 yılındaki bu gelişmelerden sonra Dünya Miras Alanlarından tehlikede olan alanlar hızlı bir şekilde listeye dâhil edilmiştir.

Listenin varlığı ve UNESCO’nun DMA’lar için oluşturduğu KDS veri tabanı hem DMA’lar hem de tüm kültür varlıkları için büyük bir önem taşımaktadır. Bu tez çalışmasında birincil veri kaynağı olan bu veri tabanı tüm miras alanlarında, koruma disiplinindeki çalışmalara yön gösterici nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında UNESCO Dünya Miras Alanları’nda potansiyel, ciddi veya özel olarak tehdit eden risk faktörünün bulunması, korunması için önemli uygulamalar gerekmesi durumunda miras alanının TADML’ye alınması süreçleri incelenmiştir.

Bu TADML’de yer alan miras alanlarının listeye alınma nedenleri üzerine geliştirilen çalışmada 2023 yılı itibariyle listede yer alan alanlar incelenmiştir. Çalışma kapsamında 2023 yılı itibariyle TADML’de yer alan elli beş miras alanından, otuz dokuz kültürel miras alanı ele alınmış olup, UNESCO’nun raporlamaları sonucunda TADML’de yer alan miras alanlarının karşı karşıya kaldığı riskler; insan kaynaklı ve doğal nedenler kaynaklı olmak üzere iki ana başlık ve on dört alt başlıkta üstün evrensel değeri tehdit eden riskler olarak ortaya koyulmuştur.

Tez çalışmanın bu bölümünde KDS’de yer alan raporlamalar sonucu belirlenen risk faktörlerinin kültürel miras alanlarında ve hem de alanlardaki somut olmayan miras değerleri üzerinde oluşturduğu koruma sorunları ele alınarak değerlendirilmiştir.

5.1 Dünya Mirası Alanlarında Doğal Kaynaklı Riskler Sonucu Ortaya Çıkan Koruma Sorunları

DMA’ları tehdit eden doğa kaynaklı riskler, doğal ve kültürel çevreye zarar veren ve bu çevre üzerinde çeşitli doğal süreçlerden kaynaklı oluşmaktadır. Bu tehditlerin bazıları ani, bazıları ise tahmin edilebilir durumdadır. Bu risklerin çoğu ise miras alanları için gelecekte oluşabilecek tehlikelerdir.

Doğa kaynaklı riskler arasında istilacı ve yabancı türlerin oluşması kültürel miras alanlarından ziyade daha çok doğal miras alanlarını etkilemektedir. Ancak yapı malzemeleri üzerinde oluşan su ve yağış, hayvan otlatma gibi nedenlerle bitkisel oluşumların çoğalması durumunda kültürel miras değerlerini de etkilemektedir.

Fiziksel çevreye bağlı etkiler alanlarda, mirasın açık hava koşullarına bağlı olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Alanların açık hava koşulları karşısında malzeme yapısının etkilenmesi, yapısal bütünlüğün bozulması ve mirasın fiziksel tahribata uğramasına neden olmaktadır

Doğal kaynaklı risklerin tamamına bakıldığında, deprem ve volkanik patlamalar, tsunami, kasırgalar ve büyük rüzgarlar, sel baskınları, çığ gibi iklimsel ve meteorolojik olaylarını kapsamaktadır. Bu başlıklar fiziksel çevreye bağlı oluşabilecek risklerdir. Bu risklerin ani ve yoğun bir şekilde alanlarda yaşanması alanlarda afet riski yaratmaktadır. Doğal kaynaklı risklere bağlı olarak alanları en çok etkileyen koruma sorunu da bu kapsamda afet riskleridir.

[Şekil 5.1 Doğal kaynaklı risklerin afete dönüşmesinden sonra TADML’ye alınmasında oluşan süreç]

Bu afet riskleri Kültür varlıklarının varlığının korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için afet riskleri değerlendirilerek planlama yapılması gerekmektedir. Bu nedenle, yönetim planlamasında afet risk ve yönetiminin eksiklikleri ve alanın yönetim planlamasının olmamasının bir arada olması alanda koruma sorunları yaratmaktadır. Buna bağlı olarak miras alanları doğal kaynaklı riskler nedeniyle TADML'ye alınmaktadır ( ekil 5.1).

Doğal kaynaklı yaşanan tahribatlardan sonra varlıkların kurtarılması ve korunması için çeşitli uzmanların alanlara erişimi hızlı bir şekilde gerçekleşememektedir. Ani gelişen hava ve jeolojik olayları sonrasında alanda yer alan birincil korumacılar yerel halktır. Bu nedenle halkın kendi miras değerlerinin bu gibi olaylar sonrasında ne şekilde korunması gerektiği bilinci oluşturulmalıdır. Koruma bilinci gerçekleşmezse alanın üstün evrensel değerlerinin yok olması kaçınılmazdır. Buna bağlı olarak alan kullanıcıları olan halkın bu kapsamda koruma eğitimlerinin olması gerekmektedir. Bu noktada halkın miras ile ilişkinin kurulması da ayrı önem taşımaktadır.

Ayrıca yapının fiziksel bozulmalarının yanı sıra, afet bölgesinde sosyal yapının değişmesi de bu doğal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu durum tarihi dokularda fiziksel mekân ve sosyal eylemleri ile bütünleşen kültür mirasının korunmasını da etkilemektedir. Bu tehlikeler, halkının yaşadığı alanları terk etmesi nedeniyle alanların özgün kullanıcılarının g   etmesi sonucunda ortak hafıza ile oluşan toplumlara ait geleneklerin bozulmasına neden olmaktadır.

Miras alanlarında yer alan topluluklarda, alanlara özgü olan ve tarihi  evre ile i  içe geçen çeşitli üretimlerin azalması veya bitmesi, alanlarla bütünleşen ritüellerin ortadan kalkması soyut kültürel miras alanlarında koruma sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2 Dünya Mirası Alanlarında İnsan Kaynaklı Riskler Sonucu Ortaya  ıkan Koruma Sorunları

Konutlaşma, ticari gelişim, endüstriyel alanların gelişmesi, ziyaretçiler için konaklama, karşılama ve turizm tesislerinin yapılması gibi alanda ve alanların yakın çevresinde gelişen tüm yeni yapılaşmalar miras alanların riskler ortaya çıkmaktadır.

Bu risklere bağlı olarak miras alanları üzerinde Liverpool örneğinde olduğu gibi kent ve miras alanlarının siluetlerinin bozulması ve yeni kent gelişimlerinin miras alanlarının önüne geçmesi birer koruma sorunudur. Bu koruma sorununun ortaya çıkmasına neden olan en önemli etken ise kent planlamalarında miras alanlarının göz ardı edilmesi ve miras alanlarının tampon bölgelerinin oluşturulmamasıdır. Bu noktada yönetsel faktörlerin ve aktivitelerin eksiklikleri alanları dolaylı olarak etkilemektedir.

Yeni kentsel gelişimler alanlarda ticari gelişimlerin oluşmasına da olanak sağlamaktadır. Ancak ticari gelişimin yoğun olarak yapılması yeni yapılaşmaların bu gelişim nedeniyle artması alanlarda görülen koruma sorunlarından bir diğeridir. Ticari gelişim için yeni yapılan ulaşım ve hizmet altyapıları da bu faktöre bağlı olarak alanlarda koruma sorunları yaratmaktadır.

Bu iki durum içinde yapılaşma alanlarının açılması veya mevcut alanlar için arazilerin dönüştürülmesi miras alanlarındaki çevresel bütünlüğün bozulmasına neden olmaktadır.

Yine benzer şekilde endüstriyel alanların miras alanları çevresinde yoğunlaşması da miras alanlarının zarar görmesine neden olmaktadır. Bu durumda yine ulaşım ve hizmet altyapılarının da alanlarda yarattığı koruma sorunları ile doğrudan ilişki kurmaktadır. Bunun yanında endüstriyel alanların alanların çevresinde yer alması, endüstriyel atıklar gibi kirliliğe bağlı olarak alanlarda koruma sorunu yaratmaktadır.

DMA'lar hem yerli hem de yabancı turistlerin yoğun bir şekilde ziyaret ettiği alanlardır. DMA'ların, turizm merkezi olarak kullanılması halk ve mirasa sahip ülke için büyük ekonomik kaynak oluşturmaktadır. Ancak bu faaliyetlerin sürdürülmesi için ziyaretçilerin çeşitli konaklama, karşılama merkezi gibi alanları kullanması gerekmektedir. Bu alanlar, miras alanları çevresinde kontrollü olarak planlanmalıdır. Aksi halde bu alanların uygulanması ve işleyişi sırasındaki sorunlar alanlarda koruma sorunlarını ortaya çıkarmaktadır.

Büyük tesislerin yapılması bu kapsamda alanların bütünlüğü için koruma sorunları oluştururken, bazı alanlarda ziyaretçi merkezlerinin olmaması gibi durumlarda koruma

sorunları yaratmaktadır. Bu iki durumda da mirasın yönetimsel ve planlama kapsamında sorunlarının olduğu görülmektedir.

Yapılaşmalarla kent gelişimin miras alanları içerisinde ve yakın çevresinde olması bu alanların çeşitli hizmet altyapılarının da olmasına neden olmaktadır. Bu hizmet tesisleri, yerelleştirilmiş tesisleri, atık yakma tesisleri, telefon, tv, radyo ve uydu kuleleri gibi yerel alanlara hizmet eden birimler olduğu gibi su altyapıları, çeşitli enerji üretim tesisleri gibi geniş kapsamlıdır.

Bu hizmet tesislerinin yapımları ve işleyişleri DMA'lar da çeşitli koruma sorunlarına neden olmaktadır. Hizmet tesislerinin çoğu endüstriyel birimler gibi çalışmaktadır. Endüstriye alanların miras alanlarında yarattığı kirlilik sorunu bu risk faktöründen etkilenen alanlarda da oluşmaktadır. Ayrıca alanlarda ve alan çevresinde tesislerin yer alması alanın bütünlüğünün bozulmasına neden olmaktadır. Bütünlüğün bozulmasına yönelik olan koruma sorunları diğer insan kaynaklı risklerde olduğu gibi bu risk faktörüyle de doğrudan ilişkilidir. Yine bu risk faktörü miras alanlarında fiziksel olarak miras değerinin tahribatına ve eserlerinde malzemelerindeki bütünlüğünün bozulmasına neden olmaktadır.

Miras alanlarını tehdit eden risklerden bir diğeri ise biyolojik kaynak kullanımına bağlı oluşmaktadır. Bu risk faktöründen etkilenen kültürel miras alanları diğer risk faktörlerine göre daha azdır. Biyolojik kaynakların kullanımı doğal miras alanlarını daha çok etkilemektedir. Ancak KDS veri tabanına göre ekin üretimi, hayvancılıkla bağlantılı olarak otlatma ve biyolojik kaynaklar için arazi dönüşümü bu risk faktörü ile kültürel miras alanlarını etkilemektedir. Ayrıca biyolojik kaynaklar, miras alanı ve çevresinde yaşayan yerel halkın geçim ve beslenme kaynağı olduğunda miras alanları TADML'de yer alabilmektedir.

Biyolojik kaynakların tüketimi, kültürel miras alanı olsa da alanın doğal ekosistemin dengesinin bozulmasına nedene olmaktadır. Bu durumda alanın sürdürülebilirliği ve bütüncül korunması kapsamında sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Biyolojik kaynak kullanımının en çok etkilediği durum ise hayvancılık ve alan içerisinde hayvan otlatılmasıdır. Hayvanların miras alanlarında yapısal bozulmalar yaratması, toynak ve tırnaklı hayvanların zeminde mozaik gibi hassas döşemelere

verdiği zarar ve bitkisel oluşumların otlatılma nedeniyle çoğalması bu kapsamda koruma sorunu olarak değerlendirilmektedir.

DML’de yer alan kültürel ve doğal miras alanlarının içerisinde fiziksel kaynakları nedeniyle listeye alınan yerlerde mevcuttur. Bu çalışma kapsamında Potosi bu alanlara bir örnek teşkil etmektedir. Ancak fiziksel kaynak kullanımı ve çıkartılması alanlarda risk ve bu risklerin artması nedeniyle miras alanları için koruma sorunlarının olmasına neden olmaktadır.

Yoğun fiziksel kaynak çıkarma faaliyetlerinin alanlarda oluşturduğu koruma sorunlarından birisi, alan için ÜED olan kaynak alanlarının azalması olduğu söylenebilir. Mevcut madencilik nedeniyle DML’ye alınan alanlarda yapılan bu faaliyetler alanlarda endüstriyel alanların gelişmesine de neden olmaktadır. Bu iki risk faktörü doğrudan ilişki içerisinde.

Bu faaliyetlerin neden olduğu bir diğer sorun ise, alanlarda bu faaliyetler ve endüstriyel faaliyetler sonucu oluşan kirlilik sorunudur. Kirliliğin alanlar üzerinde farklı riskler ile doğrudan ilişki ile ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Atmosfere yayılan parçacıkların oluşturduğu hava kirliliği de miras alanlarında koruma sorunları yaratmaktadır. Havada bulunan ve yayılan parçacıklar özellikli gözenekli yapı malzemelerinde malzeme bozulmalarının olmasına neden olmaktadır.

Alanlarda oluşan çevre kirliliği nedeniyle yapı malzemelerinde bozulması gibi fazla ısı ve ışık kirliliğinin olması da alanlar için birer koruma sorunudur. Miras alanlarındaki yapı malzemelerinin, kirliliğe karşı dayanımı azdır. Bu nedenle mirasın hem yapısal hem çevresel bütünlüğünün tehlikeye girmesi DMA’larda sorun yaratmaktadır.

Gelişen kentler ve ticari faaliyetler alanlarda yeni hava, kara ve ulaşım altyapılarının gelişimine olanak sağlamaktadır. Bu ulaşım altyapılarının hem yapımı hem de faaliyetleri çalışma kapsamında örnekler ile ele alınmıştır.

Ulaşım altyapıları kapsamında, KDS verilerine göre kara ulaşım altyapısı ve mevcut ulaşım altyapılarının kullanımlarının kültürel miras alanlarını etkilediği ortaya çıkmıştır. Yine aynı KDS verilerine göre, hava taşımacılığı altyapısı, deniz taşımacılığı

altyapısı ve yeraltı ulaşım altyapısından kaynaklı risk altına alınmış kültürel miras alanı bulunmasa bu altyapılarda dolaylı olarak kültürel miras alanlarında koruma sorunlarına neden olmaktadır.

Kara ulaşım altyapısının, miras alanlarında ortaya çıkardığı risk faktörleri sonucu ortaya çıkan koruma sorunları incelendiğinde; bütüncül korumanın sağlanamaması, yapı ve miras değerlerinin fiziksel olarak zarar görmesi, DMA'ların bütünlüğünün bozulması ve otantikliğinin zarar görmesi olarak özetlenebilir.

Alanlar içerisinde ve yakınında geniş ölçekli ulaşım altyapılarının yapılması, ulaşım altyapısının ağır hafriyat ekipmanının kullanımı bu kapsamda kaynaklanan koruma sorunları arasına girmektedir.

Bu nedenle miras alanlarında yapılacak her faaliyet, miras değerlerini göz ardı edilmeden yapılmalı ve yapılan tüm faaliyetler miras alanlarının üstün evrensel değerlerinin ve kültürel bellekteki tüm değerlerinin önemi gözetilerek, sürdürülebilir bir şekilde korunması için çeşitli önlemler alınarak gerçekleştirilmelidir. Aksi durumlar alanlarda bütünlüğü ve sürdürülebilir korumanın sağlanamamasına neden olmaktadır.

Miras alanlarında yaşamdan kaynaklı ihtiyaçların dışında miras alanı içerisindeki alanların sosyal ve kültürel kullanımları da miras alanlarını tehdit eden riskler arasındadır. Alanların sosyal ve kültürel kullanımı hem somut mirasını hem de somut olmayan miraslarının korunması, alanın gelecek nesillere aktarımı ve bilgisinin korunması önemli iken bu değerler üzerindeki sorunlar alanları tehlike altına almaktadır. Bu kullanımların en yoğun alanların turizm yüküdür.

Turizm, özellikle miras alanları ve çevresi için önemli maddi kaynaklardan biri olmasına karşın alanlarda doğrudan ve dolaylı olarak koruma sorunlarına neden olmaktadır. Turizm amacıyla yapılan inşaat faaliyetleri, kontrolsüz olarak alanın turizme açılması, aşırı kullanım, ziyaretçi yoğunluğu ve uygunsuz yapılan turizm tesisleri miras alanlarını etkilemektedir. Bununla birlikte alanı ziyaret edenlerin alan içerisinde vandalizm, kirlilik gibi sorunlara sebep olması alan çevresinde yaşayan yerel halk için olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Mirasın sosyal ve kültürel kullanımı kapsamında bir diğer faktör ise, miras alanları içinde yapılan ritüeller, ibadetler gibi manevi ve dini olarak kullanıcı ile ilişkisel faaliyetleridir.

Hem ibadet hem de ritüeller kendilerine özgü ve ihtiyaçları doğrultusunda mekânlara ihtiyaç duymaktadır. Bu kullanım alanlarında ortak olarak çok farklı din ve etnik kökenden insanların bir arada olması ve kullanılması bu risk faktörü kapsamında büyük önem taşımaktadır.

Miras alanları içerisinde yapılan bu faaliyetlerin bazıları da miras alanlarına ait somut olmayan kültürel miras değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yoğun ve kalabalık faaliyetler bu alanlarda hem fiziksel olarak mirasın zarar görmesine hem de yapılan faaliyetlerin değişmesi ile alanlar üzerinde yaşanan çeşitli tehlikeleri beraberinde getirerek koruma sorunları oluşturmaktadır.

Somut olmayan kültürel miras değerlerinin miras alanları gibi gerekli tedbir ve çalışmalar ile ele alınması, yerel kurum ve kuruluşlar ile çalışmaların yapılması çok değerlidir. Somut olmayan kültürel miras değerlerinin korunması miras değerinin devamlılığı, somut kültürel miras değerlerinin geleceği içinde önem arz etmektedir.

2003 yılında UNESCO'nun yapmış olduğu SOKÜM ile resmi olarak somut olmayan kültürel mirasında korunması çerçevesinde büyük bir adım atılmıştır. Tehlikedeki dünya miras alanları dışında 2003 yılında gelen bu sözleşme ile somut olmayan kültürel miras öğelerinin tehlikede olması konusunda Acil Koruma Listesi oluşturulmuştur. SOKÜM kapsamında da DM sözleşmesinde yer alan kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması için ortak başlıklar yer almaktadır.

Ancak bu iki değer bir arada korunması da son dönemde koruma disiplini en çok tartışma konusu olan bütüncül koruma sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

SOKÜM kapsamında, somut olmayan kültürel değerler için yapılan çalışmalar Tehlikedeki Miras Alanları Listesi'nde bulunan alanlar kadar etkili olamamıştır. Bu kapsamda değerlendirmek gerekirse bu iki listede bulunan ortak alanlar için bütüncül koruma ilkelerinin uygulanması ve bu ilkeler doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir.

Bütüncül koruma kavramının son dönemlerdeki koruma yaklaşımlarından olması somut olmayan kültürel miras öğeleri ve bu öğelerin sonraki nesillere aktarılması konusunda olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Araştırma kapsamında da incelenen pek çok alanda bu gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak bu sebeple güncel koruma yaklaşımlarından biri olan bütüncül koruma sorunları tehlikedeki miras alanları için büyük bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. IV. Kritere de sahip olan alanlarda özellikle bütüncül koruma sorunları ortaya çıkmaktadır.

Göç, afet, Vandalizm gibi sebeplerle tehlikeye giren miras alanlarında somut olmayan değerlerin gelecek kuşaklara aktarımı ve bu aktarımda somut olmayan değerlerin barındırdığı temel unsurların eksikliği mirasın yaşatılması konusunda sorun oluşturmaktadır.

Bütüncül koruma sorunları ile bağlantılı olarak mirasın sosyal ve kültürel kullanımı da ele alınabilmektedir. UNESCO Dünya Miras Alanlarından birçoğunda mirası üreten ve mirasa sosyal olarak değer veren topluluklar bulunmaktadır. Mirasın üretimi, toplumsal yapının devamlılığı ve DMA'ların korunması ve korunarak devamlılığı için büyük önem taşımaktadır. Bu topluluklar miras alanlarını da somut olmayan miras alanlarını da koruyarak yaşatmaktadır. Değişen dünya ile değişime uğrayan aktiviteler alan içerisinde DMA'nın sosyal ve kültürel kullanımlarını da etkilenmektedir.

Birçok kültürel mirasa sahip alan hem yerliler tarafından aktif olarak kullanmakta hem de bu miras alanların çok sayıda insan turizm amaçlı ziyaret etmektedir. Miras alanının farklı kullanıcıların tarafından kullanılması bazı miras alanlarında yüksek seviyelere çıkmaktadır. Bu hem alanın taşıyabileceği insan yükü konusunda alanı zorlamaktadır, hem de buna bağlı olarak kirlilik, vandalizm gibi yapısal tahribatların oluşmasına neden olmaktadır.

Ayrıca Kudüs gibi çok katmanlı toplumsal yapısı bulunan alanların kritik durumu nedeniyle alanlarda bir takım silahlı çatışma gibi şiddet olayları da yaşanmaktadır. Yoğun ve farklı kesimlerin alanı kullanması bu olayların yaşanmasına neden olmakta ve miras alanlarında bütünlüğü etkileyen koruma sorunları yaratmaktadır.

Kimlik, sosyal uyum, yerel nüfus ve toplumdaki değişimler ile alanın somut olmayan miras değerlerinin zaman içerisinde kaybolması, yerel toplumdaki

değişimlerin alanın atıl kalmasına neden olması, alan için önem arz eden toplumun geleneksel yaşam biçimleri ve bilgi sistemindeki değişiklikler nedeniyle somut olmayan kültürel değerlerin yok olması da bu kapsamda ortaya çıkan koruma sorunlarıdır.

DMA'ların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için bulundukları ülke veya bölgelerin yönetim faaliyetleri, miras alanı üzerinde ve yakın çevresinde kabul edilen yasal çerçeve ve düzenlemeler ile alanların yönetim planları ve ülkelerin finansal kaynaklarının yetersizlikleri gibi eksiklikler ve yanlış düzenlemeler alanların riskler nedeniyle koruma sorunları yaşamasına neden olmaktadır.

Yönetim ve Kurumsal Faktörler Nedeniyle Oluşan Riskler nedeniyle TADML'de yer alan DMA'larda en büyük ve temel koruma sorunu, yönetim planlamalarının ve afet ve acil durum planlarının eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. DM'lerin korunmasında önemli rol oynayan yönetim yapılarının bu konudaki eksiklikleri mirasın korunması ve sürdürülmesi için çok büyük rol oynamaktadır. Bu durumlarda mirasın tehlikede olması kaçınılmazdır.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde yönetim ve kurumsal faktörlerin risk altına aldığı alanlarda bu riskin tek başına yaşanmadığı ortaya çıkmıştır. Alanların yaşadığı risklerinde ele alındığı yönetim planlaması ve yönetsel aktivitelerin eksikliği alanlarda birçok sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu risk kapsamında alanlarda yaşanan sorunlar doğrudan ve dolaylı olarak her zaman diğer riskler ile ilişki içerisinde. Bu risk, alanların bütünlüğü ve doğal kaynaklı risklerden etkilenmesi konusunda en etkili faktördür.

Bu risk faktörü sonucu, miras alanlarının yer aldığı ülkelerin finansal kaynak ve yönetim zafiyetleri nedeniyle koruma planlamalarının yapılmaması ve buna bağlı olarak koruma ve onarım çalışmalarının yapılamaması, yasal çerçeveler sonucu belirsiz alanlara yayılmış olan miras alanlarında yönetsel kararlarının alınamaması, yönetim planlarının olmaması nedeniyle alanların afet ve acil durumlara karşı hazırlıksız olması, miras alanlarının yönetim aktörlerinin belirli olmaması nedeniyle alan üzerinde yetkisizlik sorunlarının oluşması ve bunun koruma çalışmalarını etkilemesi üzerine alanlarda yaşanan koruma sorunları alanlardaki planlama eksikliklerinden dolayı ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca alanlar için geliştirilen yönetim planlamalarında, alanlardaki somut olmayan kültürel miras değerlerinin göz ardı edilmesi de kültürel miras alanlarında yaşanan bütüncül koruma sorunları

Yönetimsel eksiklikler, miras alanlarında hırsızlık gibi yasa dışı aktivitelerin miras alanlarında güvensizlik oluşturması, alanlarda kundaklama gibi yasa dışı aktivitelerin miras alanlarında eserlerde fiziksel tahribata neden olması gibi toplum ile kültürel miras ilişkisini de etkilemektedir.

Yönetimsel eksikliklere bağlı olarak gelişen yasadışı aktiviteler gibi miras alanlarında insan kaynaklı gelişen çeşitli faaliyetler ile miras alanlarında koruma sorunları yaşanmaktadır. Bu koruma sorunları KDS’de yer alan faktörler arasında diğer insan faaliyetleri olarak ele alınmıştır.

Alanlarda vandalizm, terörizm, savaş ve silahlı çatışma gibi olaylarla mirasın kasıtlı yok edilmesi, bu faaliyetlere bağlı olarak alanlarda oluşan sivil huzursuzluk miras alanlarında güvenlik nedeniyle yaşanan koruma sorunlarına neden olmaktadır.

Yapılaşma ve kent gelişimi, ulaşım altyapısı, hizmet alt yapıları, kirlilik, biyolojik kaynak kullanımı, fiziksel kaynak çıkarmak ve kullanımı, mirasın sosyal ve kültürel kullanımı, güvenlik kaynaklı sorunlar ana başlıklarında toplanan insan kaynaklı risklerin oranları incelendiğinde, 57 alandan 26 alanın güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalarak tehlike altına girdiği dikkat çekmektedir. Bu sayı ile miras alanlarını tehdit eden faktörlerin başında güvenlik kaynaklı sorunların olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca bu tez çalışması kapsamında incelenen TADML’de yer alan miras alanlarında 14 risk faktörü dışında yer alan risk faktörleri de tespit edilmiştir. Bu riskler UNESCO tarafından diğer risk faktörleri başlığı altında toplanmamıştır ancak tez çalışmasının değerlendirme bölümü için önem arz etmektedir.

TADML’lerin karşılaştığı diğer risk faktörleri, diğer paydaşlarla etkileşim eksiklikleri ve mülk içindeki tecavüzler olarak tespit edilmiştir. Alanda bu risklerin neden olduğu koruma sorunları yönetimsel ve kurumsal aktivite ve aktörlerden kaynaklanmaktadır. Ancak bu risk faktörleri daha spesifik miras alanlarında görüldüğü için ana başlık altına alınmamıştır.

Ayrıca insan kaynaklı oluşan yangınlar da diğer faktörler arasına alınmıştır. Yangınlar doğal kaynaklı risk faktörleri kapsamında ele alınmasına rağmen, insan kaynaklı yangınlar oluş nedeniyle bu listeye alınmamıştır. Bu faktörün mirasın kullanımını veya toplumun miras alanlarına verdiği değer kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tez çalışması kapsamında yapılan incelemeler sonucunda UNESCO'nun tehlikedeki dünya mirası konusunda gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar ve bu sürecin hızlı olması bu alanların geleceği için olumlu olarak değerlendirilmiştir.

KDS veri tabanı tüm DMA'lar için çok etkili bir sistem olarak değerlendirilmiştir. TADML'de yer alan miras alanlarındaki risk faktörleri incelenirken bu risk faktörlerinin etkilediği tüm DMA'ların verileri de incelenmiştir Ek.3.

Çalışma kapsamında incelenen veriler tablolaştırılmıştır. Bu tabloların tamamına Ek.3'de yer verilmiştir. Bu rapor ve veriler incelendiğinde insan kaynaklı risk faktörleri içinde yönetimden kaynaklı risklerden etkilenen alan sayısı dikkat çekmektedir.

Yönetim planlamalarının ve yönetsel aktivitelerin eksikliği ve yetersizliğini hem somut olmayan kültürel miras için hem de somut kültürel miras değerleri için doğrudan ve dolaylı olarak koruma sorunları yaratmaktadır.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise, ülkemizdeki DMA'ların 2000'li yılların başında TADML'ye alınması konusu incelenmiştir. Ani bir şekilde ülkemizde yaşanan büyük deprem felaketi sonrası deprem ve depremin etkilerinden kaynaklanan sivil huzursuzluk, halkın mirasa verdiği değerin azalması gibi nedenlerle çeşitli tehlikelerin ortaya çıktığı deprem bölgesinde UNESCO'nun alan içerisindeki DMA'lar gibi geçici listede yer alan alaları TADML'ye dahil edilmemesi söz konusu olmuştur.

Deprem bölgesinde yer alan tüm miras alanları için olası deprem riskleri nedeniyle çeşitli yönetim ve acil durum planlamalarının yapılması gerekmektedir. Olası yıkılma durumları, deprem sonrası onarım şekilleri gibi durumlar olası senaryolar ile tasarlanıp planlamalara dahil edilmelidir. Aksi durumda ülkemizde yaşanan deprem sonrasındaki süreçte olduğu gibi kültürel miras değerlerinin bilinçsizce tahribata uğraması kaçınılmazdır.

Hem ülkemizdeki kültürel miras alanları hem de DMA'lar, yönetim planlamalarının ve afet ve acil durum planlarının eksikliği, alanların korunmasında önemli rol oynayan yönetim yapılarının bu konudaki eksiklikleri alanlar için önem taşıyan tüm kültürel değerlerin korunması ve sürdürülmesi için çok büyük rol oynamaktadır. Bu durumlarda mirasın tehlikede olması kaçınılmaz iken halen bu konudaki eksiklerin olması büyük bir sorun teşkil etmektedir.

TADML'de yer alan alanlardaki risklerin halen sürmesi ve gün geçtikçe TADML'de yer alan miras alanlarının sayısının artması tüm DMA'larının geleceği için endişe ve korku yaratmaktadır. Bu alanlar için gerekli tedbir ve çalışmaların UNESCO kapsamında farklı kurum ve kuruluşlar ile gerçekleştirilmesi ve bu süreçlerin devamlılığı miras alanlarının geleceği için önem arz etmektedir.

Miras alanlarındaki koruma sorunlarının ortaya çıkmaya neden olan risklerin engellenmesi ve bu sorunların ortadan kaldırılarak mirasın korunarak gelecek nesillere aktarılması için kapsamlı ve bütüncül korumaya yönelik çalışmaların olması gerektiği düşünülmektedir. Miras alanları için gerekli tedbir ve çalışmaların UNESCO kapsamında farklı kurum ve kuruluşlar ve ülkeler arasında yapılacak olan çalışmalar ile gerçekleştirilmesi ve bu süreçlerin devamlılığı, alanların geleceği için önem arz etmektedir. TADML'de yer alan miras alanları için öncelikli olarak acil durum ve risk yönetim planlarının yapılması ve bu risklerin ortadan kaldırılması için yönetsel olarak planlamaların oluşturulması, bu çalışmanın sonucu olarak önerilmektedir.

Bu kapsamda belirtilen tehlikeler sonucu oluşan riskler konusunda bu tehlikeleri taşıyan ve benzerlik gösteren, DMA olsun olmasın, tüm kültürel miras alanları için tehlike altına girmeden önce çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Tüm miras alanları için alanların yaşayabileceği tehlikeler üzerine projeksiyonlar geliştirilmeli ve çeşitli tatbikatların yapılması önem taşımaktadır.

Yapılacak projeksiyon ve tatbikatların, alan için tüm planlamaların, miras alanlarında ortaya çıkan diğer risk faktörlerinin tespiti ve bu risk faktörlerinin ortadan kaldırılması konusunda yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu konuda DMK'nın ve diğer kuruluşların alanlar için ivedilikle çalışmalar yapması gerektiği ve alanlarda kontrol dışı gelişen diğer tehlikelerin yaşanmaması amacıyla listede bulunan alanlar üzerindeki DMK yaptırımlarının artması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Arkeofili. (28 Ağustos 2023). *Palmira Antik Kentine bombalı saldırı*. Arkeofili: www.arkeofili.com
- Arrighi, C. (2021). A Global Scale Analysis of River Flood Risk of UNESCO World Heritage Sites. *Frontiers in Water*.
- ARUP. (28 Ağustos 2023). *Liverpool Waters*. ARUP: <https://www.arup.com/projects/liverpool-waters>
- BBC. (24 Ocak 2023). *Liverpool Waters project would damage city: Unesco*. BBC: <https://www.bbc.com/news/uk-england-merseyside-16698234>
- Beiraghi, M. (2010). Risk Preparedness and heritage management in times of sociopolitical crisis: The role of experts. ICCROM içinde, *Protecting Cultural Heritage in Times of Conflict* (s. 97-101). ICCROM.
- Bilgili, M. Y. (2020). Katı Atık Yönetiminde Kullanılan Bazı Kavramlar Ve Açıklamaları. 88-97. *Avrasya Terim Dergisi*.
- Brooks, G. (2001). Heritage at Risk from Tourism. *Heritage at Risk*, s. 242-243.
- Carla Almeida Santos, K. A. (2012). The Bridge On The River Elbe: World Heritage In A Modern City. *Research notes and reports / Annals of Tourism Research*(39), 480–502. doi:10.1016/j.annals.2011.06.005
- Cenevre Sözleşmesi. (1949).
- Christos Polykretis, D. D. (2022). Assessment of water-induced soil erosion as a threat to cultural heritage sites: the case of Chania prefecture, Crete Island, Greece. *Big Earth Data*, 561-579.
- Dauge, V. c. (2003). *Report on the Assessment of the Impact of the Makhool Dam Project on the Site of Ashur and other Archaeological Sites in the Future Reservoir Area*. Berlin: The Carsten Niebuhr Institute of Near Eastern Studies.

- Deccan Herald. (2019). *Heritage sites Hampi, Pattadakal besieged by water*.
<https://www.deccanherald.com/india/karnataka/heritage-sites-hampi-pattadakal-besieged-by-water-753728.html>
- Değirmenci, T. (2020, Kasım). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Unesco Dünya Miras Alanlarının Üstün Evrensel Değerine Katkısı: Kültürel Peyzajlara İlişkin Çözümsel Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. İzmir.
- Dinesh, B. ve Becker, M. A. (2005). Migration, Cultural Bereavement And Cultural Identity. *World psychiatry*, s. 18-24.
- Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır.
<https://open.metu.edu.tr/handle/11511/51258>
- Erder, C. (2016). ICOMOS. İDEALKENT, 7(20), 696-697.
- Garcia-Castillo, E., Zaforteza, I. P. ve Hospitaler, A. (2022). Fire in heritage and historic buildings, a major challenge for the 21st century. *Developments in the Built Environment*, 13.
- Georgian Travel Guide. (2023). *Jvari monastery*. Georgian Travel Guide:
<https://georgiantravelguide.com/en/jvari-monastery>
- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık .
- Girard, M., Polo, J. F., & Scalbert-Yücel, C. (2018). Introduction: Turkish Cultural Policies in a Global World—Circulations, Territories, and Actors. In *Turkish Cultural Policies in a Global World* (pp. 1-22). Cham: Springer International Publishing.
- Güner, N. Ö. (2021). İklim Değişikliği ve Dünya Mirasının Korunması. (11). Isparta, Türkiye: Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
- Güner, N. Ö. (2021). Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması. 255-282. Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/69402>

- Hølleland, H., Hamman, E. ve Phelps, J. (2019). Naming, Shaming and Fire Alarms: The Compilation, Development and Use of the List of World Heritage in Danger. (8), 35-57. Transnational Environmental Law. doi:10.1017/S2047102518000225
- ICOMOS. (1987). (28 Ağustos 2023). *Washington tüzüğü: tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması tüzüğü*.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf
- ICOMOS. (2011). (28 Ağustos 2023). Tarihi Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf
- ICOMOS Türkiye Milli Komitesi. (2023). *Kültür Varlıkları Ve Deprem: Görüş, Değerlendirme Ve Öneriler*.
- Kobav, M. B., Erzen, M. ve Bizjak, G. (2021, Haziran). Sustainable Lighting for Cultural Heritage Buildings and Monuments.
<https://www.preprints.org/manuscript/202106.0586/v1>
- Köksal, B. (2019). Arkeolojik Sit Alanlarının Korunmasında Koruyucu Örtülerin Ve Çatıların Uluslararası Ve Ulusal Mevzuat Açısından İrdelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kuzucuoğlu, A. H. (2010). Müzelerde İklim Ölçümleri ve Pasif Konservasyon. (6), 17-22. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi.
- Libya Observer. (28 Ağustos 2023). <https://libyaobserver.ly/variety/fire-broke-out-cyrene-ruins-contained>.
- Łukasz Kędzierscy. (28 Ağustos 2023). *Rock Temple W Dambulla*.
<https://www.lkedzierski.com/sri-lanka/rock-temple-w-dambulla/>
- Marton-Lefe`vre, J. (2008). Intervention at World Heritage Committee. Gland: Quebec International Union for.
- Mepa News. (2020). *Mart 2001: Bamyan Buda heykelleri Taliban tarafından yıkıldı*. Mepa News Haber Merkezi: <https://www.mepanews.com/tarih-mart-2001-bamyan-buda-heykelleri-taliban-tarafindan-yikildi-34641h.htm>

- Micronesia Government. (2020). *State Of Conservation Report Nan Madol: Ceremonial Center Of Eastern Micronesia Submitted*. UNESCO.
- Mongabay. (2016). *Half of World Heritage Sites threatened by 'harmful industrial activities', new report finds*. <https://news.mongabay.com/2016/04/half-world-heritage-sites-threatened-harmful-industrial-activities-new-report-finds/>.
- Oktay, S., Taş, N. ve Taş, M. (2020). Kültürel Miras Alanlarının Korunması ve Afet Yönetimi İlişkisi. *Araştırma Makalesi*, 305-321. Dirençlilik Dergisi.
- Osti, M., Coad, L., Fisher, J. ve Bomhard, B. (2010). Oil and gas development in the World Heritage and wider protected area network in sub-Saharan Africa. doi:10.1007/s10531-011-0056-6
- Özkaya, S. Y. (2004). Yenilenebilir enerji kaynakları. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 14(8).
- Pepperdine. *Preservation of Cultural Heritage*. Temperature and Humidity: <https://infoguides.pepperdine.edu/c.php?g=930039vep=6754100>.
- Reap, J. K. (2022). Introduction: Heritage legislation and management. *Built Heritage*, 1-3.
- Ripp, M. ve Rodwell , D. (2018). Governance in UNESCO World Heritage Sites: Reframing the Role of Management. *Aspects of Management Planning for Cultural World Heritage Sites: Principles, Approaches and Practices* (s. 241-253). içinde
- Sable, K. ve Kling, R. W. (2001). The Double Public Good: A Conceptual Framework for “Shared Experience” Values Associated with Heritage Conservation. *ournal of Cultural Economics*, s. 77-89.
- Science Photo Library. (2009). *Hypogeum of Hal-Saflieni, Malta*. <https://www.science-photo.de/bilder/12420911-Hypogeum-of-Hal-Saflieni-Malta>
- Serageldin, I. (13.06. 2023). Valuing the Legacy of Our Cultural Heritage. https://www.getty.edu/publications/cultural-heritage-mass-atrocities/downloads/pages/CunoWeiss_CHMA_part-1-06-serageldin.pdf

- Sesana, E. G. (2021). Climate change impacts on cultural heritage: A literature review. (12). doi:10.1002/wcc.710
- State of Libya. (2020). *Libyan Cultural Heritage Sites*. State of Conservation Report. 08 10, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/soc/4012>
- State of Palestine. (2015). *State of Conservation Report for Palestine: Land of Olives and Vines – Cultural Landscape of Southern Jerusalem, Battir (1492) – Palestine*. Filistin: UNESCO.
- The World Bank. (2017). *Syria Damage Assessment*. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development.
- Uluslan, E. (2023). Kültürel Miras Yönetim Planlaması Kavramsal Çerçevesi ve İlgili Lisansüstü Araştırmalar Üzerine Bir İnceleme. *Planlama*(33), s. 40-57. doi:10.14744/planlama.2022.93276
- Ulvi, H. ve Kaplan, H. (2019). Investigation of Carbon Footprint Effects of Bicycle and Pedestrian Transportation in National Parks. 12.
- UNESCO. (1959). *Resolutions and Decisions Adopted by the Executive Board at Its Fifty-Fifth Session*.
- UNESCO. (1972). *Convention Concerning The Protection of The World Cultural and Natural Heritage*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (1980). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (1983). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. 03 20, 2023 tarihinde www.unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000056126
- UNESCO. (1992). Monitoring of the state of conservation of World Heritage cultural properties and related technical problems. 08 20, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/documents/629>

- UNESCO. (1997). Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2002). *Minaret and Archaeological Remains of Jam*.
<https://whc.unesco.org/en/list/211/gallery/veindex=1vemaxrows=12>
- UNESCO. (2003). State of conservation reports of properties inscribed on the List of World Heritage in Danger.
- UNESCO.(2005a). Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention. Paris: UNESCO. <https://whc.unesco.org/en/>
- UNESCO. (2005b). State of conservation reports of properties inscribed on the List of World Heritage in Danger.
- UNESCO. (2005c). *Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesine Kaydedilen Varlıkların Koruma Durumu Raporları*. tarihinde <https://whc.unesco.org/en/documents/5814>
- UNESCO. (2006). World Heritage Committee threatens to remove Dresden Elbe Valley (Germany) from World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre. 07 25, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/news/265>
- UNESCO. (2010). *Bagrati Cathedral and Gelati Monastery (Georgia) (C 710)*. UNESCO.
- UNESCO. (2012a). Convention concerning the protection of the World cultural and natural heritage 36th session. Mission report: Liverpool Maritime Mercantile City. <https://whc.unesco.org/document/116981>
- UNESCO. (2012b). *State of conservation of the properties inscribed on the List of World Heritage in Danger*.
- UNESCO. (2012c). *World Heritage Papers, Understanding World Heritage in Asia and the Pacific*. Paris: UNESCO.
- UNESCO.(2012d). *World Heritage Papers, Understanding World Heritage in Asia and the Pacific - The Second Cycle of Periodic Reporting 2010-2012*. Paris.
- UNESCO. (2013a). *Mtsheta Tarihi Anıtları (Gürcistan) (C 708)*. UNESCO.

- UNESCO. (2013b). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>
- UNESCO. (2013c). *State of conservation of the properties inscribed on the List of World Heritage in Danger*.
- UNESCO. (2014). *City of Potosí*. UNESCO : <https://whc.unesco.org/en/list/420/>
- UNESCO.(2017). *Historical Monuments of Mtskheta*.
<https://whc.unesco.org/en/list/708/>.
- UNESCO. (2019). Convention Concerning The Protection Of The World Cultural And Natural Heritage. (*Forty-Third Session*), 66-68. Bakü, Azerbaijan.
- UNESCO. (2021a). *Dünya Mirası Merkezi ve Danışma Organları Tarafından Yapılan Analiz ve Sonuç Raporu*. UNESCO.
- UNESCO. (2021b). *Extended 44th session of the World Heritage Committee*. UNESCO.
- UNESCO. (2021c). *Extended 44th session of the World Heritage Committee*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2021d). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Paris: UNESCO WORLD HERITAGE CENTRE.
- UNESCO. (2021e). *Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesine alınan varlıkların korunma durumu*. <https://whc.unesco.org/en/documents/188003>
- UNESCO. (2022). *In Odesa, UNESCO Supports Cultural Institutions To Protect Cultural Heritage*. UNESCO: <https://www.unesco.org/en/articles/odesa-unesco-supports-cultural-institutions-protect-cultural-heritage>
- UNESCO.(2023a). *Any other matter: Nominations to the World Heritage List - Nominations to be processed on an emergency basis - Ukraine*. UNESCO.
- UNESCO.(2023b). *Chan Chan Archaeological Zone*. UNESCO:
<https://whc.unesco.org/en/list/366>.

- UNESCO. (28 Ağustos 2023). *Archaeological Site of Sabratha*.
<https://whc.unesco.org/en/list/184>
- UNESCO. (29 Ağustos 2023) *Group of Monuments at Hampi*.
<https://whc.unesco.org/en/list/241>
- UNESCO. (29 Ağustos 2023) *Hatra*. UNESCO: <https://whc.unesco.org/en/list/277>
- UNESCO. (29 Ağustos 2023) *Humberstone and Santa Laura Saltpeter Works*.
<https://whc.unesco.org/en/list/1178/gallery/veindex=1vemaxrows=12>
- UNESCO. (29 Ağustos 2023) *Old Walled City of Shibam*.
<https://whc.unesco.org/en/soc/4043>
- UNESCO. (30 Ağustos 2023) *Prehistoric Sites and Decorated Caves of the Vézère Valley*. <https://whc.unesco.org/en/list/85/gallery/>
- UNESCO. (25 Nisan 2023) *UNESCO List of factors affecting the properties*.
<https://whc.unesco.org/en/factors/>
- UNESCO, ICCROM, ICOMOS ve IUCN. (2010). *Managing Disaster Risks for World Heritage*. Paris: UNESCO.
- Ünal, M. Berber, E., Yatağan, İ. ve Akkurt, S. (2007). Yüksek Sıcaklığın Yapı Taşlarının Dayanımı Üzerindeki Etkisinin Ultrasonik Ölçümler İle Kestirilmesi. *Konya Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 22(1), s. 131-140. 08 16, 2023 tarihinde alındı
- Ünal, Z. G. ve Vatan, M. (2012). Doğal Afetlere Yatkın Bölgelerde Geleneksel Dokuyu ve Mekânın Ruhunu Korumak. *Mimarlık Dergisi*.
- Vural, B. ve Dal, M. (2022). Mimari Yapılardaki Doğal Taş Malzeme Bozunmalarının Nedenleri Ve Türleri. *Mimarlık Bilimlerinde Güncel Konular-2022*.
- Wijeratne, P. (2019). *After the Tsunami The impact of the Indian Ocean tsunami on Sri Lanka's cultural heritage*.
<https://www.buildingconservation.com/articles/tsunami/tsunami.html>

Woof, M. (2020). *Egypt's massive road building expansion programme*.
<https://www.worldhighways.com/wh10/news/egypts-massive-road-building-expansion-programme>

Yetim, Y. E. (2021). *Taş ocaklarının insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkileri neler?*
Euronews: <https://tr.euronews.com/2021/05/07/tas-ocaklar-n-n-insan-sagl-g-ve-cevre-uzerindeki-etkileri-neler>.

Yıldırım, Ö. C. (2019). Unesco Dünya Miras Alanlarını Tehdit Eden Riskler Üzerine Bir Araştırma: Göreme Milli Parkı Ve Kapadokya Kaya Sitleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yıldız, S. (2007). Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği. *Milli Folklor*, s. 9-16.]

EKLER

EK.1 TADML’de Yer Alan DMA’larda KDS Verileri Sonucu Tespit Edilen Doğal Kaynaklı Riskler

Tablo A.1 TADML’de Yer Alan DMA’larda tespit edilen doğal kaynaklı risk faktörleri

DOĞAL KAYNAKLI RİSKLER															
RİSK FAKTÖRLERİ	BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	FİZİKSEL YAPIYI ETKİLEYEN YEREL KOŞULLAR							İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ŞİDDETLİ HAVA OLAYLARI						
	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	RÜZGAR	BAĞIL NEM	SICAKLIK	RADYASYON / IŞIK	TOZ	SU (YAĞMUR / SU TABLASI) ZARARLILAR	MİKROORGANİZMALAR	FİRTINALAR	SU BASKINI	KURAKLIK	ÇÖLLEŞME	OKYANUS SULARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER	SICAKLIK DEĞİŞİMİ	DİĞER İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİ
TADML'de YER ALAN MİRAS ALANLARI	Abu Mena						X								
	Antik Saba Krallığı'nın Simgesel Yapıları														
	Askia'nın Türbesi														
	Asur (Şerkat Kale)									X					
	Bamyan Vadisi Kültürel Bölgesi														
	Cam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar														
	Chan Chan Antik Kenti						X								
	Coro ve Limanı						X			X					
	Filistin, Zeytin ve Üzüm Toprakları, Güney Kudüs Kültürel Peyzajı, Battir														
	Hatra														
	Hebron/El-Halil Eski Şehri														
	Kasub'deki Buganda Kraliyet Mezarları														
	Kirene Antik Kenti														
	Kosova'daki Ortaçağ Anıtları														
	Krak des Chevaliers ve Salah Ed-Din Kalesi														
	Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri														
	Leptis Magna Antik Kenti											X			
	Nan Madol: Doğu Mikronezya Tören Merkezi														
	Odessa'nın Tarihi Merkezi														
	Palmira Antik Kenti		X												
	Panama'nın Karayip Tarafındaki Kaleler: Portobelo-San Lorenzo														
	Potosí Şehri														
	Reşid Karami Uluslararası Fuarı														
	Roşia Montană Madencilik Peyzajı														
	Sabrattha Antik Kenti		X												
	Samarra Antik Kenti														
	Tadrart Acacus Kaya Resimleri														
	Tarihi Cenne Şehri														
	Tarihi Busra Şehri														
	Tarihi Gadames Şehri						X								
	Tarihi Halep Şehri														
	Tarihi Kudüs Şehri ve Surları														
	Tarihi San'a Şehri											X			
	Tarihi Şam Şehri														
	Tarihi Şehr-i Sebz Şehri														
	Tarihi Şibam Şehri						X			X					
	Tarihi Viyana Şehri														
	Tarihi Zabid Şehri														
	Timbuktu														

Tablo A.1 Devamı

DOĞAL KAYNAKLI RİSKLER

RİSK FAKTÖRLERİ	BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	ANİ EKOLOJİK VEYA JEOLÖJİK OLAYLAR						İSTİLAÇI / YABANCI TÜRLER VEYA AŞIRI BOL TÜRLER					
	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	VOLKANİK PÜSKÜRMELER	DEPREM	TSUNAMİ / GELİT DALGASI	ÇİĞ / TOPRAK KAYMASI	EROZYON VE SİLTASYON / BİRİKTİRME	YANGIN (ORMAN YANGINLARI)	YER DEĞİŞTİRİLMİŞ TÜRLER	İSTİLAÇI / YABANCI KARASAL TÜRLER	İSTİLAÇI / YABANCI TATU SU TÜRLERİ	İSTİLAÇI / YABANCI DENİZ TÜRLERİ	AŞIRI BOL TÜRLER	MODİFİYE EDİLMİŞ GENETİK MATERYAL
TADML'de YER ALAN MİRAS ALANLARI	Abu Mena												
	Antik Saba Krallığı'nın Simgesel Yapıları												
	Askia'nın Türbesi												
	Asur (Şerkat Kale)												
	Bamyan Vadisi Kültürel Bölgesi												
	Cam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar												
	Chan Chan Antik Kenti												
	Coro ve Limanı												
	Filistin, Zeytin ve Üzüm Toprakları, Güney Kudüs Kültürel Peyzajı, Battir								X				
	Hatra												
	Hebron/El-Halil Eski Şehri												
	Kasubi'deki Buganda Krallığı Mezarları												
	Kirene Antik Kenti						X						
	Kosova'daki Ortaçağ Anıtları												
	Krak des Chevaliers ve Salah Ed-Din Kalesi												
	Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri												
	Leptis Magna Antik Kenti												
	Nan Madol: Doğu Mikronezya Tören Merkezi					X							
	Odessa'nın Tarihi Merkezi												
	Palmira Antik Kenti												
	Panama'nın Karayip Tarafındaki Kaleler: Portobelo-San Lorenzo					X							
	Potosi Şehri												
	Reşid Karami Uluslararası Fuarı												
	Roşia Montană Madencilik Peyzajı												
	Sabiratha Antik Kenti								X				
	Samarra Antik Kenti												
	Tadrart Acacus Kaya Resimleri												
	Tarihi Cenne Şehri												
	Tarihi Busra Şehri												
	Tarihi Gadames Şehri												
	Tarihi Halep Şehri												
	Tarihi Kudüs Şehri ve Surları												
	Tarihi San'a Şehri												
	Tarihi Şam Şehri												
	Tarihi Şehr-i Sebz Şehri												
	Tarihi Şibam Şehri												
	Tarihi Viyana Şehri												
	Tarihi Zabid Şehri												
	Timbuktu												

EK.2 TADML’de Yer Alan DMA’larda KDS Verileri Sonucu Tespit Edilen İnsan Kaynaklı Risk Faktörleri

Tablo A.2 TADML’de Yer Alan DMA’larda tespit edilen insan kaynaklı risk faktörleri

İNSANKAYNAKLI RİSKLER																			
RİSK FAKTÖRLERİ	BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	YAPILAŞMA VE KENT GELİŞİMİ					YÖNETİM VE KURUMSAL FAKTÖRLER							HİZMET ALTYAPISI					
	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	KONUT	TİCARİ KALKINMA	ENDÜSTRİYEL ALANLAR	BASILCA ZİYARETÇİ KONAKLAMAYA VE İLGİLİ ALTYAPI	TERCÜMANLIK VE ZİYARET OLANKLARI	YÖNETİM SİSTEMİ / YÖNETİM PLANI	YASAL ÇERÇİVE	DOĞRUK ETİKLİ ARAŞTIRMA / İZLEME FAALİYETLERİ	YÖNETİM	YÖNEK ETİKLİ ARAŞTIRMA / İZLEME FAALİYETLERİ	YÖNETİM AKTİVİTELERİ	FINANSAL KAYNAKLAR	İNSAN KAYNAKLARI	SU ALTYAPISI	YENİLENEBİLİR ENERJİ TESİSLERİ	YENİLENEBİLİR ENERJİ TESİSLERİ	YERLEŞTİRİLİŞ YARDIMCI PROGRAMLARI	BASILCA DOĞRUKAL YARDIMCI PROGRAMLARI
TADML'de YER ALAN MİRAS ALANLARI	Abu Mena	X					X					X							
	Antik Saba Krallığı'nın Simgesel Yapıları																		
	Askia'nın Türbesi						X												
	Asur (Şerkat Kale)						X					X			X				
	Bamyan Vadisi Kültürel Bölgesi	X	X																
	Cam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar	X					X												
	Chan Chan Antik Kenti						X												
	Coro ve Limanı						X												
	Filistin, Zeytin ve Üzüm Toprakları, Güney Kudüs Kültürel Peyzajı, Battir																		
	Hatra																		
	Hebron/El-Halil Eski Şehri						X												
	Kasubi'deki Buganda Kraliyet Mezarları						X												
	Kirene Antik Kenti	X				X	X			X		X							
	Kosova'daki Ortaçağ Anıtları						X	X											
	Krak des Chevaliers ve Salah Ed-Din Kalesi	X					X					X							
	Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri	X					X	X					X	X					
	Leptis Magna Antik Kenti																		
	Nan Madol: Doğu Mikronezya Tören Merkezi						X	X											
	Odessa'nın Tarihi Merkezi																		
	Palmira Antik Kenti	X			X		X						X					X	X
	Panama'nın Karayip Tarafındaki Kaleler: Portobelo-San Lorenzo	X					X	X											
	Potosi Şehri							X											
	Reşid Karami Uluslararası Fuarı																		
	Roşia Montană Madencilik Peyzajı																		
	Sabratha Antik Kenti	X																	
	Samarra Antik Kenti						X												
	Tadart Acacus Kaya Resimleri														X				
	Tarihi Cenne Şehri	X					X												
	Tarihi Busra Şehri	X																	
	Tarihi Gadames Şehri																		
	Tarihi Halep Şehri	X					X	X											
	Tarihi Kudüs Şehri ve Surları	X					X			X	X	X							
	Tarihi San'a Şehri	X										X							
	Tarihi Şam Şehri	X					X					X							
	Tarihi Şehr-i Sebz Şehri	X					X	X				X	X	X					
	Tarihi Şibam Şehri												X	X					
	Tarihi Viyana Şehri	X			X			X							X	X			
	Tarihi Zabid Şehri	X					X							X	X				
	Timbuktu						X												

Tablo A.2 Devam

İNSANKAYNAKLI RİSKLER																		
RİSK FAKTÖRLERİ	BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	MİRASIN SOSYAL ve KÜLTÜREL KULLANIMLARI						ULAŞIM ALTYAPISI				DİĞER İNSAN FAALİYETLERİ						
	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	RİTÜEL / MANEVE / DİNİ VE ÇAĞRIŞI MSAL KULLANIMLAR	TOPLUMUN MİRASA VERİŞİ DEĞER	YERLİ AVCIKLIK VE TOPLAMA	GELENEKSEL YAŞAM BİÇİMLERİ VE BİLGİ SİSTEMİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER	KİMLİK SOSYAL OYUN YEREL MİLUS VE TOPLUMDAKİ DEĞİŞİMLER	TURİZM / ZİYARETÇİ / REKREASYONUN ETKİLERİ	KARA ULAŞIM ALT YAPISI	HAVA TAŞIMACILIĞI ALT YAPISI	DENİZ TAŞIMACILIĞI ALT YAPISI	ULAŞIM ALTYAPISININ KULLANIMININ KATMADEĞER AN ETKİLERİ	YERALTI ULAŞIM ALT YAPISI	YASA DIŞI AKTİVİTELER	MİRASIN KASITLI OLARAK YOK EDİLMESİ	ASKERİ EĞİTİM	SAVAŞ	TERÖRİZM	SİVİL HUZURSUZLUK
TADML'de YER ALAN MİRAS ALANLARI	Abu Mena																	
	Antik Saba Krallığı'nın Simgesel Yapıları																	
	Askia'nın Türbesi													X		X		
	Asur (Şerkat Kale)													X		X		
	Bamyan Vadisi Kültürel Bölgesi							X										
	Cam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar																	
	Chan Chan Antik Kenti						X						X					
	Coro ve Limanı																	
	Filistin, Zeytin ve Üzüm Toprakları, Güney Kudüs Kültürel Peyzajı, Battir				X	X												
	Hatra												X	X		X		
	Hebron/El-Halil Eski Şehri																	
	Kasubi'deki Buganda Kralliyet Mezarları							X										
	Kirene Antik Kenti													X		X		
	Kosova'daki Ortaçağ Anıtları																	X
	Krak des Chevaliers ve Salah Ed-Din Kalesi						X									X		
	Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri					X							X					
	Leptis Magna Antik Kenti												X			X		
	Nan Madol: Doğu Mikronezya Tören Merkezi						X											
	Odessa'nın Tarihi Merkezi													X		X		X
	Palmira Antik Kenti							X			X		X	X		X		
	Panama'nın Karayip Tarafındaki Kaleler: Portobelo-San Lorenzo						X											
	Potosi Şehri																	
	Reşid Karami Uluslararası Fuarı																	
	Roşja Montanâ Madencilik Peyzajı																	
	Sabratha Antik Kenti																X	
	Samarra Antik Kenti																X	
	Tadrart Acacus Kaya Resimleri												X	X		X		
	Tarihi Cenne Şehri																	X
	Tarihi Busra Şehri												X			X		
	Tarihi Gadames Şehri															X		
	Tarihi Halep Şehri				X											X		
	Tarihi Kudüs Şehri ve Surları					X					X							
	Tarihi San'a Şehri					X										X		X
Tarihi Şam Şehri		X		X												X		
Tarihi Şehr-i Sebz Şehri																		
Tarihi Şibam Şehri																X	X	
Tarihi Viyana Şehri																		
Tarihi Zabid Şehri													X					
Timbuktu													X		X			

Tablo A.2 Devam

İNSANKAYNAKLI RİSKLER																					
RİSK FAKTÖRLERİ	BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	KİRLİLİK						BİYOLOJİK KAYNAK KULLANIMI										FİZİKSEL KAYNAK ÇIKARMA			
	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	DENİZ SUYUNUN KİRLİLİĞİ	YER ALTI SUYU KİRLİLİĞİ	YÜZEY SUYU KİRLİLİĞİ	HAVA KİRLİLİĞİ	KATI ATIK	FAZLA ENERJİ GİRİŞİ	BALIK TUTMA / SU KAYNAKLARINI TOPLAMA	SU ÜRÜNLERİ YETİSTİRİCİLİĞİ /	ARAZİ DÖNÜŞTÜRME	HAYVANCILIK / EVCİLEŞTİRİLMİŞ HAYVANLARIN OTLATILMASI	ETKİ ÜRETİMİ	TİCARİ YABANCI BİTKİ KOLEKSİYONU	GEÇMİŞ YABANCI BİTKİ KOLEKSİYONU	GEÇMİŞ AVÇILIK	ORMANCILIK / ODUN ÜRETİMİ	TİCARİ AVÇILIK	MADENCİLİK	TAŞ OCAĞI	TAĞ VE GAZ	SU ÇIKARTMA
TADML'de YER ALAN MİRAS ALANLARI	Abu Mena																				
	Antik Saba Krallığı'nın Simgesel Yapıları																				
	Askia'nın Türbesi																				
	Asur (Şerkat Kale)																				
	Barmyan Vadisi Kültürel Bölgesi																				
	Cam'daki Minare ve Arkeolojik Kalıntılar																				
	Chan Chan Antik Kenti																				
	Coro ve Limanı																				
	Filistin, Zeytin ve Üzüm Toprakları, Güney Kudüs Kültürel Peyzajı, Battir																				
	Hatra																				
	Hebron/El-Halil Eski Şehri																				
	Kasubi'deki Buganda Kralliyet Mezarları																				
	Kirene Antik Kenti				X						X	X									
	Kosova'daki Ortaçağ Anıtları																				
	Krak des Chevaliers ve Salah Ed-Din Kalesi																		X		
	Kuzey Suriye'nin Antik Köyleri									X									X		
	Leptis Magna Antik Kenti																				
	Nan Madol: Doğu Mikronezya Tören Merkezi																				
	Odessa'nın Tarihi Merkezi																				
	Palmira Antik Kenti																				
	Panama'nın Karayip Tarafındaki Kaleler: Portobelo-San Lorenzo									X											
	Potosi Şehri				X														X		
	Reşid Karami Uluslararası Fuarı																				
	Rosja Montanâ Madencilik Peyzajı																		X		
	Sabrattha Antik Kenti									X											
	Samarra Antik Kenti																				
	Tadrart Acacus Kaya Resimleri																				
	Tarihi Cenne Şehri						X			X											
	Tarihi Busra Şehri																				
	Tarihi Gadames Şehri																				
Tarihi Halep Şehri																					
Tarihi Kudüs Şehri ve Surları																					
Tarihi San'a Şehri									X												
Tarihi Şam Şehri																					
Tarihi Şehr-i Sebz Şehri																					
Tarihi Şibam Şehri																					
Tarihi Viyana Şehri																					
Tarihi Zabid Şehri									X												
Timbuktu																					

EK.3 TADML’de Yer Alan DMA’larda Tespit Edilen Risk Faktörleri Kapsamında KDS Veri Sayısı

Tablo A.3 TADML’de Yer Alan DMA’larda tespit edilen risk faktörleri kapsamında KDS veri sayısı

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS’de Yer Alan Raporlar	KDS’de Bu Risk Faktöründen Zarar Gördüğünü Belirten Miras alanı sayısı	Bu Risk Faktöründen Etkilendiği Tespit Edilen Miras alanı sayısı
YAPILAŞMA ve KENT GELİŞİMİ	KONUT	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1047	188	91
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	491	57	36
	TİCARİ KALKINMA	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	140	41	29
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	17	4	4
	ENDÜSTRİYEL ALANLAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	26	8	9
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	1	1	1
	BAŞLICA ZİYARETÇİ KONAKLAMA VE İLGİLİ ALTYAPI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	188	53	46
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	13	6	5
	TERCÜMANLIK VE ZİYARET OLANAKLARI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	176	61	46
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	16	6	6
ULAŞIM ALTYAPISI	KARA ULAŞIM ALT YAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	353	89	53
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	38	10	9
	HAVA TAŞIMACILIĞI ALTYAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	39	10	10
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	DENİZ TAŞIMACILIĞI ALT YAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	90	20	18
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	ULAŞIM ALTYAPISININ KULLANIMINDAN KAYNAKLANAN ETKİLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	149	45	31
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	32	5	4
	YERALTI ULAŞIM ALTYAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	68	15	14
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
YARDIMCI PROGRAMLAR VEYA HİZMET ALTYAPISI	SU ALTYAPISI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	56	18	17
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	20	3	3
	YENİLENEBİLİR ENERJİ TESİSLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	12	6	4
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YENİLENEMEZ ENERJİ TESİSLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	5	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YERLEŞTİRİLMİŞ YARDIMCI PROGRAMLAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	32	14	15
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	7	2	2
	BAŞLICA DOĞRUSAL YARDIMCI PROGRAMLAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	27	14	12
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	7	2	2

Tablo A.3 Devamı

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de Yer Alan Raporlar	KDS'de Bu Risk Faktöründen Zarar Gördüğünü Belirten Miras alanı sayısı	Bu Risk Faktöründen Etkilendiği Tespit Edilen Miras alanı sayısı
KIRILIK	DENİZ SULARININ KIRILANMESI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	2	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YER ALTI SUYU KIRILUĞI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	8	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YÜZEY SUYU KIRILUĞI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	46	9	9
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	10	2	2
	HAVA KIRILUĞI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	25	14	12
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	1	1	1
	KATI ATIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	126	29	24
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	12	5	3
BİYOLOJİK KAYNAK KULLANIMI / MODİFİKASYONU	FAZLA ENERJİ GİRİŞİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	13	5	5
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	BALIK TUTMA / SU KAYNANLARINI TOPLAMA	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	2	2
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	ARAZİ DÖNÜŞTÜRME	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	201	40	27
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	77	14	11
	HAYVANCILIK / EVÇİLLEŞTİRİLMİŞ HAYVANLARIN OTLATILMASI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	32	8	7
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	10	3	3
FİZİKSEL KAYNAK ÇIKARMA	EKİN ÜRETİMİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	25	7	6
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	8	2	2
	TİCARİ YABANI BİTKİ KOLEKSİYONU	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	GEÇİMLİK YABANI BİTKİ KOLEKSİYONU	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	GEÇİMLİK AVÇILIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	ORMANCILIK / ODUN ÜRETİMİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
FİZİKSEL KAYNAK ÇIKARMA	TİCARİ AVÇILIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	2	2
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	MADENCİLİK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	47	12	10
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	6	1	1
	TAŞ OCAĞI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	28	11	10
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	13	2	1
	PETROL VE GAZ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	15	2	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	SU ÇIKARTMA	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	1	1	1

Tablo A.3 Devamı

RISK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RISK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RISK FAKTÖRLERİ		KDS'de Yer Alan Raporlar	KDS'de Bu Risk Faktöründen Zarar Gördüğünü Belirten Miras alan sayısı	Bu Risk Faktöründen Etkilendiği Tespit Edilen Miras alan sayısı
FİZİKSEL YAPILI ETKİLEYEN VEREL KOŞULLAR	RÜZGAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	49	15	13
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	19	3	3
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	72	28	20
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	21	7	7
	BAĞIL NEM	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	14	7	7
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	SICAKLIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	3	1	1
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	RADYASYON / İŞIK	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	TOZ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	SU (YAĞMUR / SU TABLASI)	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	255	62	45
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	78	11	11
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	5	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	ZARARLILAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	15	6	5
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
FİZİKSEL YAPILI ETKİLEYEN VEREL KOŞULLAR	MİKROORGANİZMALAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	28	6	6
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	46	15	13
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	15	4	4
	TOPLUMUN MİRASA VERDİĞİ DEĞER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	YERLİ AVÇILIK VE TOPLAMA	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	62	15	13
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	20	5	4
	GELENEKSEL YAŞAM BİÇİMLERİ VE BİLGİ SİSTEMİNDEKİ DEĞİŞİMLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	159	35	24
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	65	8	6
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	375	105	66
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	38	12	11
	TÜRLÜM / ZİYARETÇİ / REKREASYONUN ETKİLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	219	55	38
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	94	18	13
	MİRASIN SOSYAL / KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	232	53	39
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	78	16	12
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	3	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	2	2	2
DİĞER İNSAN FAALİYETLERİ	SAVAŞ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	126	20	6
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	112	19	6
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	4	3	3
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
	TERRORİZM	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	73	10	7
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	60	6	4

Tablo A.3 Devamı

RISK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ		
BİRİNCİL RISK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RISK FAKTÖRLERİ		KDS'de Yer Alan Raporlar	KDS'de Bu Risk Faktöründen Zarar Gördüğünü Belirten Miras alanı sayısı	Bu Risk Faktöründen Etkilendiği Tespit Edilen Miras alanı sayısı
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ŞİDDETLİ HAVA OLAYLARI	FİRTINALAR	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	59	29	22
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	2	2	2
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	98	26	25
	SU BASKINI / SEL	TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	34	5	5
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0
	KURAKLIK	TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	19	5	5
	ÇÖLLEŞME	TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	7	3	3
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	2	2
	OKYANUS SULARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER	TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	2	1
	ANİ EKOLOJİK VEYA JEOLOJİK OLAYLAR	SICAKLIK DEĞİŞİMİ	TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	1	1
KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI			23	8	8
TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI			0	0	0
DİĞER İKLİM DEĞİŞİKLİKLERİ		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	3	2	2
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	95	33	24
VOLKANİK PÜSKÜRTME		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	6	4	3
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	2	1	1
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0
DEPREM		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	13	7	6
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	1	1	1
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	155	27	24
TSUNAMI / GELGİT DALGASI	TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	37	7	7	
	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	9	4	4	
	TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	2	1	1	
ÇİĞ / TOPRAK KAYMASI	EROZYON VE SİLTASYON / BİRİKTİRME				
	YANGIN (ORMAN YANGINLARI)				

Tablo A.3 Devamı

RİSK FAKTÖRLERİ		MİRAS ALANLARI	KDS VERİLERİ			
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İKİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ		KDS'de Yer Alan Raporlar	KDS'de Bu Risk Faktöründen Zarar Gördüğünü Belirten Miras alanı sayısı	Bu Risk Faktöründen Etkilendiği Tespit Edilen Miras alanı sayısı	
BİRİNCİL RİSK FAKTÖRLERİ	İSTİLACI / YABANCI TÜRLER VEYA AŞIRI BOL TÜRLER	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	16	9	7	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	8	2	2	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1	1	1	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0	
İSTİLACI / YABANCI TÜRLER VEYA AŞIRI BOL	MODİFİYE EDİLMİŞ GENETİK MATERYAL	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	1635	293	113	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	379	65	34	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	376	107	72	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	99	23	21	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	3	3	3	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	0	0	0	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	78	22	25	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	31	4	3	
YÖNETİM VE KURUMSAL FAKTÖRLER	YÜKSEK ETKİLİ ARAŞTIRMA / İZLEME FAALİYETLERİ	KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	52	19	15	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	26	3	2	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	498	107	64	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	114	21	16	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	190	56	45	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	54	13	10	
		KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI	222	64	49	
		TEHLİKE ALTINDAKİ MİRAS ALANLARI	53	14	12	
		TOPLAM		3835	826	